

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

MUHTASAR TA'RÎFÂT-I SARFİYE VE NAHVİYE-İ
ARABİYE İSİMLİ ESERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE
AKTARILMASI VE İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abulikemu SALAMU

İstanbul

Ocak - 2023

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

MUHTASAR TA'RİFÂT-I SARFİYE VE NAHVİYE-İ ARABİYE
İSİMLİ ESERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE
AKTARILMASI VE İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abulîkemu SALAMU

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Osman YILMAZ

İstanbul

Ocak - 2023

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Osman YILMAZ

Üye: Prof. Dr. Abdulmuttalip ARPA

Üye: Dr. Öğr. Üyesi İnanetulla AZİM

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Muhtasar Ta‘Rifât-ı Sarfiye ve Nahviye-i Arabiye İsimli Eserin Türkiye Türkçesine Aktarılması ve İncelenmesi**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Abulikemu SALAMU

ÖN SÖZ

Her Şeye Őahit olarak kâfi gelen Yüce Allah'a hamd ettikten sonra, insanlara resul olarak gönderdiđi Peygamberi Muhammed Mustafa'ya salâtu selam ederim. Bize dokunan iyiliklerin Allah'tan, kötülüklerin de kendimizden olduğunu bilerek sözüme başlamak isterim.

Araştırmamdaki her aşamada bana yardımcı olan değerli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Osman YILMAZ'a, eğitim alanında dersleriyle bize vizyon katan çok değerli hocamız Prof. Dr. Abdulmuttalip ARPA'ya, Eğitimim boyunca benden desteklerini hiç esirgemeyen çok değerli hanımım ve aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Abulíkemu SALAMU

İstanbul- 2023

ÖZET
MUHTASAR TA'RÎFÂT-I SARFİYE VE NAHVİYE-İ ARABİYE
İSİMLİ ESERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE
AKTARILMASI VE İNCELENMESİ

Abulıkemu SALAMU

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Osman YILMAZ

Ocak, 2023 -144 Sayfa

İslam dinin temel kaynağı olan Kuran-ı Kerim'i ve hadis-i şerifi doğru anlamak için önemli şartlardan biri hiç şüphesiz Arap dilidir. İslam'ın doğuşu ve yayılışının ardından Arap dili bir bölge ya da bir milletin dili olmanın ötesine geçmiştir. Farklı kültür ve dillerle karşılaşan Arap dilinde meydana gelen birtakım lahnler ile hataları düzeltmek ve önlemek için dil üzerinde çalışmalar yapılmış ve birtakım kaideler geliştirilmiştir. Bunun sonucunda da Arap dilini muhtemel hatalardan koruyacak sarf, nahiv ve belagat gibi ilimler meydana gelmiştir. Tanzimat sonrası dönemde ise Arap dilinin öğretilmesinde Osmanlı Türkçesinden istifade edilmeye başlandığından türlü eserler kaleme alınmıştır. Böylece Arap dili öğretilirken konuyu Osmanlı Türkçesi ile anlatan çeşitli eserler eğitim alanında yerini almıştır. Bu tez çalışmasının amacı, Osmanlı'nın son döneminde Arap dili eğitiminde dili Osmanlı Türkçesi olan eserlerden istifade etme gayesi ile kaleme alınan eserler arasında yer alan *Muhtasar Ta'rîfât-ı Sarfiye ve Nahviye-i Arabiye*'nin Türkiye Türkçesine aktarılmasıdır. Bu çalışmada literatür taramasından ve söz konusu eserin Türkiye Türkçesi'ne aktarımından edinilen bilgiler ışığında sarf ve nahiv konularının inceleme ve değerlendirmesi, karşılaştırmalı metin analizi yöntemi kullanılarak yapılacaktır. Çalışma, biçim bilgisi ve söz dizimi üzerinde deskriptif ve karşılaştırmalı nitel bir araştırma özelliği taşıyacaktır.

Anahtar kelimeler: Sarf, Nahiv, Tarifler, Dil, Osmanlı Dönemi, Arapça.

ABSTRACT

AN ADAPTING THE BOOK CALLED MUKHTASAR TA'RÎFÂT-I SARFIYA WA NAHWIYA-I ARABIYA INTO CONTEMPORARY TURKISH AND ITS STUDY

Abulikemu SALAMU

Master, Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Asst. Prof. Dr. Osman YILMAZ

January, 2023 -144 Pages

One of the essential conditions for understanding the Quran and hadith, which is the primary source of Islam, is undoubtedly the Arabic language. After the birth and spread of Islam, the Arabic language went beyond being the language of a region or a nation. To correct and prevent some solecism and mistakes that occur in the Arabic language, which encounters different cultures and languages, studies have been made on the language, and some rules have been developed. As a result of this, sciences such as sarf, nahiw, and rhetoric have emerged that will protect the Arabic language from possible mistakes. Various works were written in the post-Tanzimat period since Ottoman Turkish began to be used in teaching the Arabic language. Thus, while teaching the Arabic language, various works describing the subject in Ottoman Turkish took their place in the field of education. This thesis study aims to adapt *Muhtasar Ta'rîfât-ı Sarfiye and Nahviye-i Arabiya*, which are among the works written to benefit from the works whose language is Ottoman Turkish in Arabic language education in the last period of the Ottoman Empire, into today's Turkish. In this study, if the information obtained from the literature review and the adapt of the aforementioned work to today's Turkish is light, the examination and evaluation of the subject of suffixes and syntax will be made using the comparative text analysis method. The study will feature descriptive and comparative qualitative research on morphology and syntax.

Key Words: Sarf, Nahiw, Language, Recipes, Ottoman Period, Arabic.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEİKLLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1 Tezin Amacı	2
1.2. Tezin Kapsamı ve İçeriği	3
1.3. Tezin Temel Soruları	3
1.4. Tezin Hipotezi	4
1.5. Tezin Önemi ve Özgün Değeri	4
1.6. Araştırma Yöntemi.....	4
1.7. Konuyla İlgili Literatürün Özeti	5
1.8. Tezin Düzeni	6
İKİNCİ BÖLÜM	7
MUHTASAR TA'RİFÂT-I SARFİYE VE NAHVİYE-İ ARABİYE	7
2.1. Kitabın Dış ve İç Kapağı.....	8
2.2. Kitabın Ön Sözü.....	9
2.3. Bir Takım Ta'rîfât ve Fâideler Beyanındadır.....	10
2.4.Taksîmât-ı Emsile-i Muhtelifi	12
2.5. Bahs-i Aksâm	13
2.6. Bazı Ta'rîfât-ı Harfiye.....	16
2.7. Bazı Ta'rîfât-ı Nahviye	20
2.8. Kâvâ'idü'l-İ'râb	23
2.9. Hulasâ-i İ'râb	26
2.10. Bazı Ta'rîfâtlar	31

2.11. Kavâidül İ'lâl	35
2.12. Takrîrî İ'lâl	37
2.13. Fevâid-i Lâmiye	51
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	52
MUHTASAR TA'RİFÂT-I SARFİYE VE NAHVİYE-İ ARABİYE.....	52
İSİMLİ ESERİN İNCELENMESİ.....	52
3.1. Eserin künyesi	52
3.2. Eserin Dizaynı ve Sistemi	53
3.3. Eserin Muhtevası.....	54
3.4. Konular ve İşlenişi	55
3.5. Kitabın Ön Sözü.....	56
3.6. Bir Takım Ta'rîfât ve Fâideler Beyanındadır.....	56
3.6.1. Sarf İlminin Tarifi:	58
3.6.2. Sarf İlminin Mevzusu.....	59
Sarf İlminin Mevzusu.....	59
3.6.3. Ta'rîf-i Tasrîf (Sarf ilminin tarifi):.....	59
3.6.4. Arabî'de Kelime Üçtür:.....	59
3.6.5. İştikâk:.....	60
Şekil 3.2: Muştak	61
3.6.6. Emsile:	62
3.7. Bazı Ta'rîfât-ı Harfiye.....	64
3.8. Bazı Ta'rîfât-ı Nahviye	69
3.9. Kâvâ'idü'l-İ'râb	71
3.10. Hulasâ-i İ'râb	71
3.11. Bazı Ta'rîfâtlar	73
3.12. Kavâidül İ'lâl	75
3.13. Takrîrî İ'lâl	77
SONUÇ.....	78
KAYNAKÇA	80
EKLER.....	85
ÖZ GEÇMİŞ.....	134

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Nekira	33
Tablo 3.1: Fiil.....	65

ŞEİKLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: Aksam-ı Vahid.....	13
Şekil 2.2: Aksâm-ı isneyn	13
Şekil 2.3: Aksâm-ı selâse	13
Şekil 2.4: Aksâm-ı erbe‘a.....	144
Şekil 2.5: Aksâm-ı hamse	14
Şekil 2.6: Aksâm-ı sitte	14
Şekil 2.7: Aksâm-ı seb‘a	15
Şekil 2. 8: Aksam-ı Semaniye.....	15
Şekil 2. 9: Aksâm-ı Tis‘a	166
Şekil 2. 10: Aksâm-ı Aşera	166
Şekil 2.11: Diğer Bir Fâide	19
Şekil 2.12: Başka bir fâide	19
Şekil 2.13: Asıl i‘râb (3).....	266
Şekil 2.15: Nevi i‘râb (4)	28
Şekil 2.16: Sıfat-ı i‘râb.....	288
Şekil 2.17: Mebnî (2)	29
Şekil 2.18: Hitam	511
Şekil 3.1: Arapçada Kelime	601
Şekil 3.2: Muştak	612
Şekil 3.3: Emsilei	623
Şekil 3.4: Masdar	634

KISALTMALAR

A.G.E. : Adı Geçen Eser

Bs. : Baskı

C. : Cilt

Der. : Derleye

H. : Hicri

S. : Sayfa

Sad. : Sadeleřtiren

Vb. : Ve Benzeri

Vd. : Ve Diđerleri

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

İslam dinin temel kaynağı olan Kuran-ı kerim ve hadis-i şerifi doğru anlamak için önemli şartlardan biri hiç şüphesiz Arap dilidir. Zamanla İslam dinin gelmesi ve yayılması ile Arap dili bir bölge ya da bir milletin dili olmanın ötesine geçmiştir. Din dili olması ve dinin yayıldığı bölgelerin çoğalmasıyla birlikte Müslüman toplumlar ve bireylerin Arap dilini öğrenme zorunluluğu ve isteği ortaya çıkmıştır. Farklı kültür ve dillerle karşılaşan Arap dilinde birtakım lahnler, hatalar zuhur etmiştir. Meydana gelen bu hataları düzeltmek ve önlemek için dil üzerinde çalışmalar yapılmış ve birtakım kaideler geliştirilmiştir. Bunun sonucunda da Arap dilini muhtemel hatalardan koruyacak nahiv, sarf ve belagat gibi ilimler meydana gelmiştir. 9.yüzyıl itibarı ile Müslümanlaşmaya başlayan Türklerin de ilk yazılı belgelerinde bu dini anlamak ve anlatmak üzere Arap diline olan ilgi oldukça yüksek olmuştur. Uzun süre İslam'ın hamiliğini üstlenen Osmanlı döneminde Arap dili eğitim sistemindeki yerini almıştı. 1839 yılında Tanzimat fermanının ilan edilmesi ile birlikte ülkede ciddi yenilikler meydana gelmiştir. Osmanlı devleti askeri temelli bir devlet olduğundan, eğitim sistemi de bu temel üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla askeri eğitimin geliştirilme hamlesi, Ordunun eğitim anlamında yeniliğe olan ihtiyacı ve bu anlamda başlanan eğitim reformları, ülkenin eğitim sistemini doğrudan etkilemiştir. Bu dönemde çeşitli okullar açılmış, eğitimin merkez ve taşra idaresi de belirli bir sisteme oturtulmuştur. Bu okullarda yeni eğitim sistemi gereği, yeni Arapça kitaplar yazılarak okullarda kullanılmaya başlanmıştır.

Tanzimat sonrası dönemde ise Arap dilinin öğretilmesinde Osmanlı Türkçesinden istifade edilemeye başlandığından türlü eserler kaleme alınmıştır. Yani Arap dili öğretilirken konuyu Osmanlı Türkçesi ile anlatan çeşitli eserler eğitim alanında yerini almıştır. Hatta İslami ilimlerin tamamını daha hızlı bir şekilde edinilmesi üzerinde denemeler oluşturularak çalışmalar dahi yapılmıştır. Bu dönemde Arapça sarf- nahiv kitapları hazırlanırken dört metot izlenmiştir;

“1.Klasik Arapça öğretim kitaplarını yeniden düzenleme yöntemi: Medreselerde Arapça öğretiminde kullanılan klasik eserlerin öğretimini kolaylaştırmak amacıyla “yeni yöntem” uygun olarak hazırlanan kitaplardır. 2. Avrupa’da ortaya çıkan dil öğretim yöntemlerini Arapçaya

uyarlama yöntemi: Avrupa’da ortaya çıkan dil öğretim yöntemleri prensipleri Arapça öğretimi kitaplarına uyarlanmıştır. 3. Muhtelit yöntemi: Avrupa’da ortaya çıkan yeni yöntemlerle birlikte hem klasik ders kitapları hem de Tanzimat Döneminde hazırlanmış diğer eserler incelenmiş, bilgiler harmanlanarak “muhtelit” usulde kitaplar hazırlanmıştır. 4. Tanzimat dönemi dilciler tarafından geliştirilen yeni yöntemler: Türk dilcilerin kendine has Arapça öğretimine dair tecrübe ve düşüncelerinin bir sonucu olarak “Arap dilini kolay öğretme” prensibini ön planda tutarak hazırladıkları özgün eserlerdir.”¹

Arap dili eğitimi için günümüzde dahi ekseriyetle geçerli olan sarf, nahiv ve belagat ayrımına tabi eserler üzerinden hareket edilirdi. Bu tez çalışmasında özellikle Osmanlı Türkçesi kullanan bireylerin Arap dili eğitimi için sarf ve nahiv becerisini edinmeleri için kaleme alınan bir eser incelenmiştir. Çalışmada bir bölümünde eserin Türkiye Türkçesine aktarılması gerçekleştirilmişken diğer bölümde ise eserin içeriğinin incelenmesi tasarlanmıştır. Bunun için de *Muhtasar Ta’rifât-ı Sarfiye ve Nahviye-i Arabiye* adlı eser seçilmiştir.

1.1 Tezin Amacı

Bu tez çalışmasının amacı, Osmanlının son döneminde bir ihtiyaç olarak Arap dili eğitiminde dili Osmanlı Türkçesi olan eserlerden istifade etme gayesi ile kaleme alınan eserler arasında yer alan *Muhtasar Ta’rifât-ı Sarfiye ve Nahviye-i Arabiye*’nin Türkiye Türkçesine aktarılmasıdır. Bunun yanında eserin incelenmesi ve değerlendirilmesi yapılarak Arap dili öğreniminde önemli olan sarf ve nahiv ilimleri dalında klasik Arapça kitaplarına mukayeseyle Arapça öğretimine katkı sunmak da tamamlayıcı amaçlar arasında zikredilebilir.

¹ AÇIK, Kerim (2020). Tanzimat Döneminde Açılan Yen, Okullarda Arapça Öğretiminde Ders Kitaplarının Yöntem Açısından İncelenmesi, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1291817>, (202212.11).

1.2. Tezin Kapsamı ve İçeriği

Muhtasar Ta'rifât-ı Sarfiye ve Nahviye-i Arabiye İsimli Eserin Türkiye Türkçesine Aktarılması ve İncelenmesi başlıklı tez çalışması bir dönüşümün iz sürümüdür. Osmanlı ve öncesinde Arap dilinin ve materyalinin edinim dili genel itibarı ile Arapça idi. Aynı zamanda yerleşik eğitim düzenine göre yapılan tasnifte sarf, nahiv ve belagat ilimlerini öğrenmek oldukça uzun zaman alıyordu. İşte tam bu noktada dilin ediniminin hızlandırılması ve kolaylaştırılması için bir kırılma yaşandı. Ki bu da Arap dili eğitiminde Osmanlı Türkçesinden yararlanılmasıdır.

Bu durum köklü bir değişimdir. Halen ülkemizde tartışmaların odağında bulunan, dil öğretiminde Aracı dilin bu denli yoğun kullanılması yaklaşımının da köklerini oluşturan bir değişimdir. İlgili değişimin altında dönemin değişim dönemi olmasının da elbette bir payı vardır. Ancak eğitimdeki bu köklü değişim dili öğrenirken Osmanlı Türkçesini merkeze yerleştirmektedir. Dersi verenlerin de bu bağlamda Türk yahut Osmanlı Türkçesini bilen kişiler olması zorunluluk haline gelmiştir. İşte bundan hareketle ilgili dönemin eserlerinin Türkiye Türkçesine kazandırılarak Türklere yönelik Arap dili öğretimi için gerçekleştirilen bu değişimin işlevselliği ve olumlu olumsuz yönleri tespit edilmek istenmiştir.

Çalışmanın arka planında; tarihin farklı zaman dilimlerinde Türklere yönelik eğitim faaliyetlerindeki değişiklikler nasıl bir etki yapmıştır; farklı dönemlerdeki etkinlikler aynı amaca matuf olarak farklı bir zaman diliminde denenebilir mi ve denenirse nasıl bir sonuç doğurur ve acaba ara dilin kullanılmasında hedeflenen başarı oranı gerçekten istendiği gibi olmuş mudur soruları etkilidir.

Tüm bunlardan hareketle tezin muhtevası müstakil bir bölüm olarak öncelikle ilgili metnin Türkiye Türkçesine aktarılmasıdır. Ancak bununla yetinilmeyip içeriğin ve eserin gerek muhteva gerekse eser bağlamında incelemeye tabi tutulmasıdır.

1.3. Tezin Temel Soruları

Bu çalışma, Arap dili öğrenimi için Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan bir eserin Türkiye Türkçesine aktarılması ve eserin içeriğinin incelenmesi üzerinde olmuştur. Bu bağlamda aşağıda yer alan sorulara cevap aranmaktadır;

1. Eser Türkiye Türkçesine aktarılmaya ve incelenmeye gereksinim olacak nitelikte midir?
2. Eser savunulduğu gibi sarf ve nahiv ilmini bir bütün olarak öğretebilmeye uygun mudur?
3. Eserin diğer sarf ve nahiv eserleri ile içerik ve yöntem bakımından benzerlik ve farklılıkları nelerdir?

1.4. Tezin Hipotezi

Tez çalışmasının araştırdığı sorulara bağlı olarak geliştirdiği üç temel hipotezi bulunmaktadır:

1. Ele alınan eser yöntem bakımından diğer sarf ve nahiv eserlerinden tam anlamı ile ayrılmamaktadır.
2. Muhtevası açısından eser müptedi düzeyindeki konuları içermektedir.
3. Ara dil kullanımı ve tanımlarda Osmanlıca dahi olsa herhangi bir açıklama yapılmamış olması eseri özgün kılmaktadır.

1.5. Tezin Önemi ve Özgün Değeri

Tanzimat döneminde devletin her kademesinde meydana gelen değişiklik eğitim sisteminde de olmuştur. Arap dili öğretimi ve öğreniminde de yeni usul ve düzenlemeler yapılmıştır. Bu çalışma, Türkiye Türkçesine aktarma bakımından benzerleri bulunsa da Osmanlı Türkçesi konuşanlara yönelik sunulmuş ara dil kullanan ve daha önce üzerinde çalışmamış bir eserin Türkiye Türkçesine kazandırılması açısından önem kazanmaktadır. Bununla birlikte gerek sarfı ve nahvi bir arada incelemesi ve gerekse tanımlama düzeyinde klasik tanımları doğrudan aktarması ve tüm bunların şematik bir şekilde ifade edilmesi bakımından özgün bir eserin Türkiye Türkçesine ve okurlara kazandırılması tez çalışmasının önemi ve özgün değerini ortaya koyacaktır.

1.6. Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada, sarf ve nahiv konuları öncelikle klasik gramer kitaplarından araştırılacak daha sonra ise *Muhtasar Ta'rifât-ı Sarfiye ve Nahviye-i Arabiye* isimli eser Türkiye Türkçesine aktarılırken elde edilen bilgiler ışığında eserin saha taramasından elde edilen bulgularla inceleme ve değerlendirmesi yapılacaktır.

Karşılaştırmalı bir metin aktarımı ve analizi gerçekleştirilecektir. Bu tez çalışması, biçim bilgisi ve söz dizimi üzerinde deskriptif ve karşılaştırmalı nitel bir araştırma özelliği taşıyacaktır.

1.7. Konuyla İlgili Literatürün Özeti

Çalışmanın temel konusu ve amacı doğrudan bir metnin g Türkiye Türkçesine kazandırılmasıdır. Bununla birlikte Osmanlının son döneminde gerçekleştirilen ve ara dil kullanılan eserlerden hareketle böylesi bir çalışma gerçekleştirilmek istenmiştir. Bu bağlamda genel olarak ilgili dönemin temel müelliflerinin Türkiye Türkçesine kazandırılan eserleri ön plana çıkmaktadır. Araştırmanın diğer boyutu da inceleme ve mukayeseyi gerektirmektedir. Bu da bir yandan Türklere yönelik bir Arap dili öğretimi sorunsalını ortaya çıkartmaktadır. Diğer taraftan ise sarf ve nahiv ilmine dair ilgili dönemde derse konu edilen farklı kaynakların muhtevalarını analiz ve mukayese etmeyi gerektirmektedir. Tüm bu hususları bütünsel bir yaklaşımla ele alan bir çalışma tespit edilememiştir. Ancak farklı boyutları ile özellikle aşağıdaki eserler teze kaynaklık edecek ve ilgili literatürde değerlendirilecek teliflerdir.

İlgili dönemin Türkiye Türkçesine kazandırılan ara dil kullanan eserleri arasında ara dil kullanımı ve dönem açısından sarf ve nahiv bilgilerini yeni bir tarzda verdiği için önemli bir isim olan Hambeli zade Muhammed Şakir'in Anadolu Yayınlarından çıkan *Temrinli ve İ'râblı Arapça Sarf* isimli eseri dikkat çekmektedir.

Kerim Açık'ın 2016 yılında EKEV AKADEMİ Dergisinde yayınladığı araştırmasında Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar olan dönemde Rüşdiye, İdadi ve Sultani mekteplerindeki Arapça derslerin yabancı dil öğretimi açısından incelenmiş ve Arapçanın yabancı dil olarak öğrenimde hedeflenen seviyelere hangi derecelerde ulaşıldığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

AÇIK (2020), Tanzimat Döneminde Açılan Yeni Okullarda Arapça Öğretiminde Ders Kitaplarının Yöntem Açısından İncelenmesi konulu araştırmasında, Tanzimat döneminde meydana gelen yenileşme hareketinin eğitim alanına olan etkisi, yeni sistemde açılan okullarda kullanılan okul müfredatlarına ilgili bilgiler ve bu dönemde Arapça sarf – nahiv kitapları hazırlanırken izlenen metotlarla ilgili önemli çalışmalar ele alınmıştır. Çalışmada Arapça öğretmek üzere hazırlanan birtakım eserler incelenerek metot bakımından analizler yapılmıştır.

1.8. Tezin Düzeni

Bu çalışma, sırayla bir giriş, iki ana bölüm, bir sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde ise tezi çalışmasının konusu, amacı, önemi, yöntemi vb. bilgilere yer verilmiştir. Birinci bölümde ise, asıl eser Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. İkinci ana bölümde ise ilgili eserin analizinin yapılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

MUHTASAR TA'RÎFÂT-I SARFİYE VE NAHVİYE-İ ARABİYE

İSİMLİ ESERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE

AKTARILMASI

Bu bölümde doğrudan ilgili eser Türkiye Türkçesi ile verilecektir. Ancak kimi zaman transkripsiyondan öteye geçemeyen bir kullanım olduğu vurgulanması gereken bir husustur. Eserin dil aktarımı yapılırken ifadelere sadık kalınması esası benimsenmiş olmakla birlikte kimi zaman kısa ve net biçimde izah edici bazı eklemeler yapılmıştır. Bu eklentiler sılaş “/” işareti ile gösterilmiştir. Bunula birlikte asıl metindeki tarifatların çok ve aralarının yakın olmasından dolayı daha belirgin ve anlaşılır olması için önemli kelimeler **kalın punto** ile yazılmıştır ve metnin içeriği dil bilgisi olduğundan çokça aksamlar bölümü içermektedir, Aksâmların daha düzenli olması için metin aktarılırken ilgili bölümler hiyerarşi şeklinde sıralanmaya çalışılmıştır. Eser kendi dönem müfredatına uygun seviyede müptedilere yönelik kaleme alındığından metinde Osmanlıca tanımlar bulunmaktadır, bu tanımların anlaşılmasının kolay olması niyetiyle Türkiye Türkçesine aktarılırken asıl metindeki Osmanlıca tanımın arkasına Türkiye Türkçesi ile (Tırnak içinde) *İtalik yazı* şeklinde ifade edilmiştir.

Eser, tez yazım kurallarından bağımsız bir şekilde orijinaline sadık kalınarak resmedilmeye gayret gösterilmiştir. Eserin kendi başlıkları tez yazım kurallarına uyarlanarak numaralandırılmıştır. Normalde kendi başlık andırmasında bulunmayan iki başlık eserin hem muhtevasını hem de sistematüğini diğer açıdan ise takibini kolaylaştırması için tarafımızdan eklenmiştir. İlgili yerlerde dipnot olarak duruma işaret edilmiştir.

2.1. Kitabın Dış ve İç Kapağı

Muhtasar Ta‘rîfât-ı Sarfiye ve Nahviye-i Arabiye

**Muallimî evvelî Mekteb-i Rüşdiye-i Cîsr-i Ergene Filibeli
(Cîsr-i Ergene Rüştiye Mektebi Başöğretmeni Filibeli)**

Mehmed BEHCET

Maârif Nezaret-i Celîlesinin ruhsatı ile Tab‘ olunmuştur.

Dersaâdet

(Kasbâr matbaası) Bâbiâli Caddesinde numara 25

1310

2.2. Kitabın Ön Sözü

İÂDE

Edadan sonra üzerimize gerekli oldu

Asr-ı meârif hasr-ı cenâb-ı padişâhîde (övgü için kullanılan kalıp söz) şakirdânın (talebenin) maddi ve manevi istifade ve kolaylıkla tahsil görebilmeleri için ilim, irfân ve fazilet sâhipleri tarafından her gün binlerce eser metni neşredilmekte olduğundan, dâîleride (duâcıları) iş bu eseri teshîliyye (kolaylığa) nacizane bir ilave olmak üzere ilm-i sarf ve nahvi arabî'den “sarf ilmin anasıdır, nahiv de babasıdır” medlülünce müptediler için bilinmesi elzem olan bazı ta‘rîfât, fâide ve kâideleri cem’ ederek tertîb ve tahrîrine muvaffak olduğum şu: **Muhtasar Ta‘rîfât-ı Sarfiye ve Nahviye-i Arabiye** risâlecîği tab‘ ve neşre cesaret eder ve bu eser-i kemterânemin (acizce eserimin) tertîb ve tahrîrinde görülecek sehv ve hatayı erbâb-ı meâriften mütaalâsına tenezzül buyuracak zevat-ı kiramin kalem affi ile tashihi hususuna himmet buyurmalarını temenni eylerim.

Ve minallahi-tevfik (muvaffakiyet Allah’tandır).

Cisr-i Ergene Rüştîye Mektebi muallim-i evvelî Filibeli,

Mehmed BEHCET

2.3. Bir Takım Ta'rîfât ve Fâideler Beyanındadır

Malum ola ki;

Bir talebe bir fenne başlamayı murâd ettiğinde, evvela o fennin ta'rîfini ikinci olarak mevzusunu (konusunu) üçüncü olarak da gayesini bilmesi gereklidir. Tâ ki, (o ilme) başlamak basiret üzere olsun. Mesela;

Sarf ilminin tarifi: Kendisinde i'lâl ve idğâm cihetinden kelime hallerinden bahseden ilimdir.

Mevzûsu: Kelimedir.

Gayesi: Kelimenin i'lâl ve idğâmında hata etmemektir.

Ta'rîf-i Tasrîf (Sarf ilminin tarifi): (Kelimleri) Asılları ile bilmektir. İ'râb ve bina cihetinden olmayan (i'râb ve bina dışındaki) kelime hallerinin beyanı onun ile bilinir.

Sarf lügatte: tağyire, **istılahta ise:** kastedilen mânânın anlaşılması için emsile-i muhtelifle ile (çeşitli misallerle) bir olan aslın tahvil edilmesine denir ki, maksat ancak o misallerle hasıl olur.

Arabî'de kelime üçtür:

1-İsim, 2- Fiil, 3- Harf'tir,

Harf iki nevi'dir:

1- Mebânî, 2 Meânî'dir.

Hurûf-u Mebânî: Kelimleri teşkil eden harflerdir ki, iki kısımdır:

1- Kameriyye, 2- Şemsiyye.

Hurûf-u Kameriyye on dört harftir: (ا، ب، ج، ح، خ، ع، غ، ف، ق، ك، م، و، هـ، ي) dir.

Huruf-u Şemsiyye'de on dördtür: (ت، ث، د، ذ، ر، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ل، ن) dur.

Hurûf-u Meânî: İsimlere ve fiillere mukâranetle ma'nidâr (yakın olmakla anlam kazanan) olan harflerdir ki iki kısımdır:

1- Basit harfler (tek bir harften oluşanlar)

2- Mürekkeb (iki ve üzeri harften oluşanlar)

Basit harfler:

(و) Harekesi dâima fetha olup atıf, ibtida, ve mea mânâsına müshâbet edatıdır.

(ف) Harekesi dâima fetha olup atıf, ta'kîb ve tafsil edatıdır.

(ك) Harekesi daima fetha olup teşbih edatıdır.

(ب) Harekesi daima kesra olup ilsâk ve ta'diyet edatıdır.

(د) İsm-i zâhir evvelinde kesra, ismi zamir evvelinde fetha ile gelip ta'lîl ve tahsis edatıdır.

Mürekkeb harfler:

(إذا) Vakit edatı: إذا كتب - Yazdığı vakit

(إذا ما) Vakit edatı: إذا ما قرأ - Okuduğu vakit

(إن) Şart edatı: إن كتب - Eğer yazarsa

(أن) Masdar edatı: أن يكتب - Yazmak-Yazmaklık

(لم) Nefiy edatı: لم يكتب - Yazmadı

(لما) Nefiy edatı: لما يقرأ - Daha okumadı

(من) İbtidâ ve intiha edatı: من البيت إلى المكتب - Evden mektebe

(إلى) İbtidâ ve intihâ edatı: من البيت إلى المكتب - Evden mektebe

(في) Zarf edatı: قعد في البيت - Evde oturdu

(على) İsti'lâ edatı: ركب على الفرس - Ata bindi

(أو) Terdîd edatı: ما كتب أو ما قرأ - Yazmadı veya okumadı

(لو) Şart edatı: لو قرأ - Okumuş olsa

(لن) Nefiy edatı: لن يكتب - Yazmayacak

(ما) Nefiy edatı: ما يكتب - Yazmıyor

(لا) Nefiy edatı: لا يكتب - Yazmaz

İştikâk: Lafızda ve mânâda münasebet bulunarak asıl olan bir kelimedenden diğeri bir kelime almaktır.

Müştak: Bir asıldan alınan kelimedir.

Müştak minh: Kendisinden kelime alınan asıl demektir.

Emsilei Muhtelif: Madde-i asliyede (asıl harflerde) bir olup şekil ve alamette başka başka olan sığalardır.² Gelecek sığaların hepsinde madde-i asliye (ر - صاد - نون) olduğu gibi.

Emsile-i Muttaride: Asıl harflerde ve şekilde bir olup yalnız alamette başka başka olan sığalardır. Her kelimenin birincisinden (ف) ikincisinden (عين) üçüncüsünden (لام) ile tabir olunur. Mesela; نصر nın fâ'sı (نون) ayn'ı (صاد) lâm'ı (ر) denildiği gibi.

² ميثالا ve مثالا ve مماثلة - يماثل - مائل olup masdar olup (مفاعلة) مثال in cemisidir. مثال: أمثلة² gelir. مثالان- مثال (أفعله) ki أمثلة - مثالان- مثال ile tabir olunmuştur.

2.4.Taksîmât-ı Emsile-i Muhtelife

Emsile-i Muhtelife yirmi dört sığa olup; on üçü fiil, on biri isimdir.

Fiil olan: (نصر- ينصر - لم ينصر - لما ينصر - ما ينصر - لا ينصر - لن ينصر - لينصر - انصر - لا) dir.
(تنصر - ما انصر - ما انصره - و انصره)

İsim olan: (نصر- ناصر- منصور - منصر - منصر - نصره - نصره - نصير - نصيرى - نصار - انصر)
'dur.

On üç fiilin yedisi ihbârî, altısı inşâîdir.

İhbârî olan: (نصر- ينصر- لم ينصر - لما ينصر - ما ينصر - لا ينصر - لن ينصر) dir.

İnşâî olan: (لينصر- لا ينصر - انصر - لا تنصر - ما انصره - و انصر به) dir.

Fiil olanlar müspet ve menfî olarak iki kısma ayrılır.

Müspet olan: (نصر- ينصر- لينصر - انصر - ما انصره - و انصر به) dir.

Menfî olan: (لم ينصر- لما ينصر - ما ينصر - لا ينصر - لن ينصر - لا تنصر) dur.

On bir isimde iki kısım olup altısı müştak, beşi câmid'dir.

Müştak olan: (فهو ناصر- و ذاك منصور - نصير - نصيرى - نصار - انصر) dur.

Câmid olan: (نصر- نصره - نصره - منصر - منصر) dur.

Masdar: Yalnız hadese (meydana gelen olaya- eyleme) delâlet eden kelimedir.

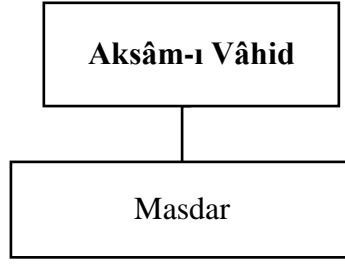
Masdar iki kısımdır:

1- Kıyâsî'dir ki; evvelinde mîm-i zâide bulunup, kıyâsen her maddeden (harften) gelir.
(مرجع - مدخل) gibi.

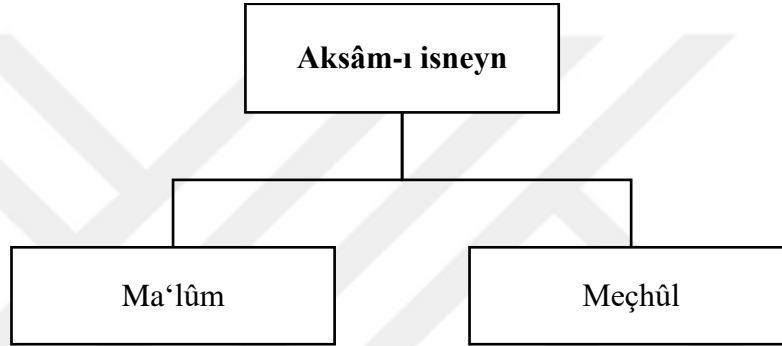
2- Gayr-ı mîmî'dir ki; Semâî olarak meşhûd olan (bir kurala bağlı olmayıp araplardan işitme yoluyla öğrenilen) şu: (قتل- فسق- شغل- رحمة- نشدة - كدره - دعوى - ذكرى - بشرى - ليان)
- حرمان - غفران - نزوان - طلب - حنق - صغر - هدى - غلبة - سرقة - ذهاب - صراف - سؤال - زهادة -
صهوبة (درایة - دخول - قبول - جيف - صهوبة)

İş bu masdarlara (مدخل- مرجع- مسعاة - محمده) mimli masdarları ileve kılındığında sülâsinin semâî masdarları otuz ikiye baliğ olur (ulaşır) ve bunlara arabî talebeleri arasında çukur masdarları denilir.

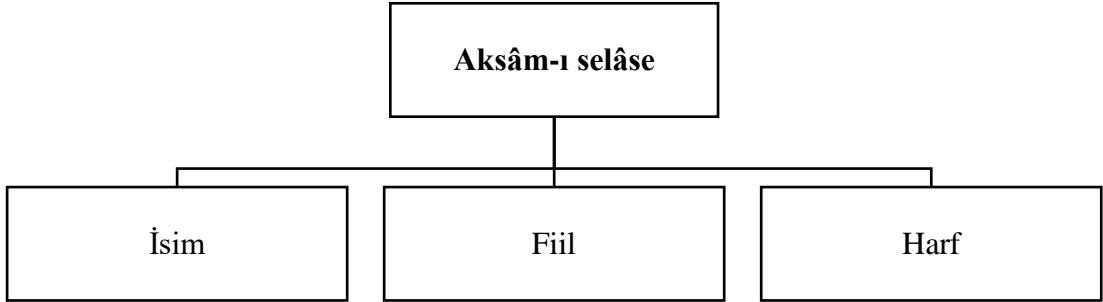
2.5. Bahs-i Aksâm

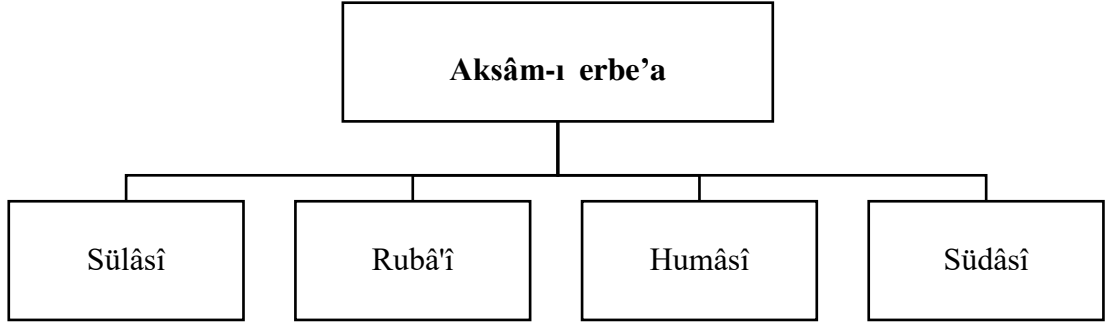
Şekil 2.1: Aksâm-ı Vahid

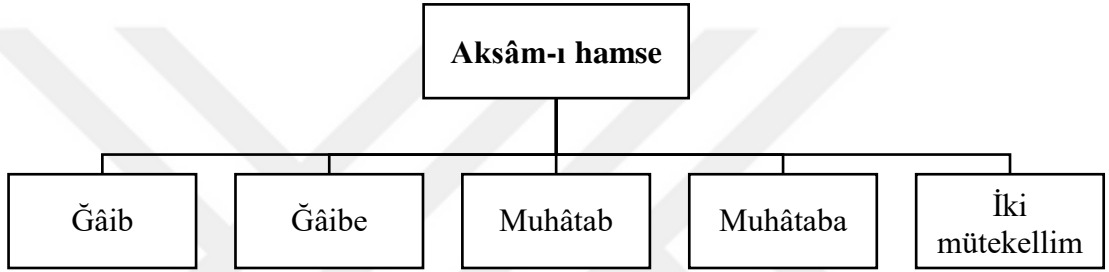
Şekil 2.2: Aksâm-ı isneyn

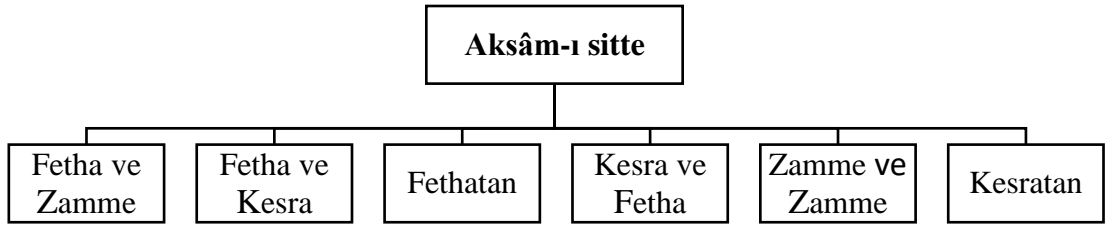
Şekil 2.3: Aksâm-ı selâse

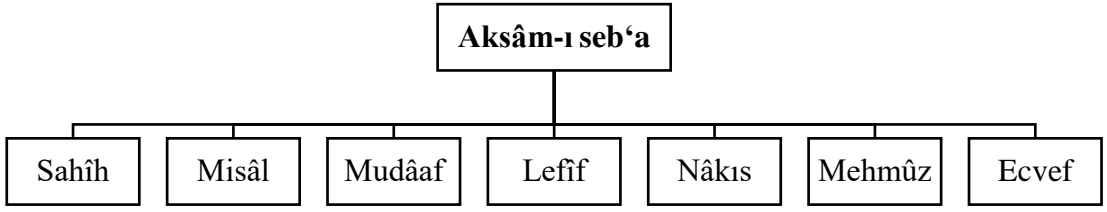
Şekil 2.4: Aksâm-ı erbe'a

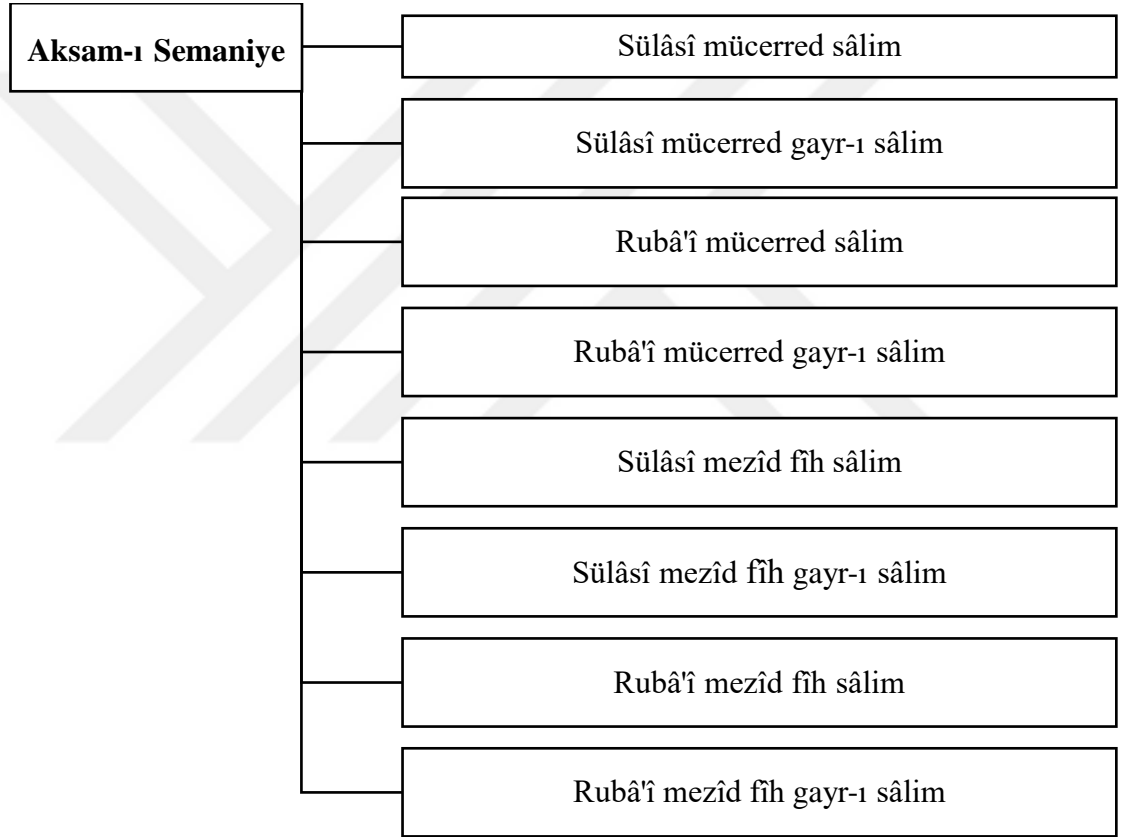
Şekil 2.5: Aksâm-ı hamse

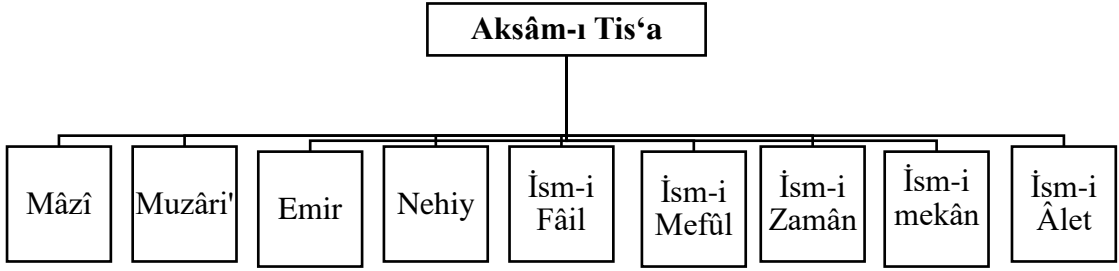
Şekil 2.6: Aksâm-ı sitte

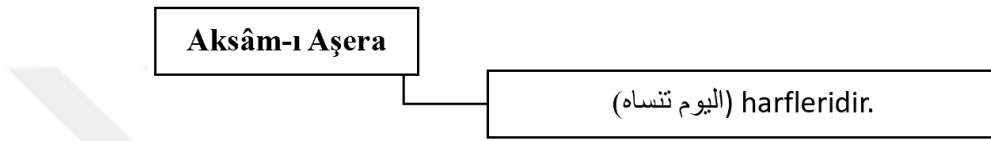
Şekil 2.7: Aksâm-ı seb'â

Şekil 2. 8: Aksam-ı Semaniye

Şekil 2. 9: Aksâm-ı Tis'a

Şekil 2. 10: Aksâm-ı Aşera

2.6. Bazı Ta'rifât-ı Harfiye

Fiil lügatte: hades yani işe derler. **İstilahta ise:** işin-oluşun üç zamandan birine vaz' dilerek yapılmasına delalet eder.

Mâzî Lügatte: geçmişe derler. **İstilahta ise:** işin sana haber verilen zamandan önce yapıldığına delalet eder.

Malum Lügatte: bilinmiş mânâsındadır. **İstilahta ise:** fâili belli olan fiile denir.

Müfred Lügatte: bire, yani müstakile derler. **İstilahta ise:** fiile göre bir fiildir ki, fâili bir olan ve ahirinde tesniye ve cemi zamiri olmayan fiildir.aslın

Müzekker Lügatte: erkeğe derler. **İstilahta ise:** fiile göre bir fiildir ki, fâili müzekker olan ve onda müennes alameti olmayan fiildir.

Müennes Lügatte: dişiye yani avrete. **İstilahta ise:** fiile göre bir fiildir ki, fâili müennes olan ve onda müennes alameti ve müennes zamiri bulunan fiildir.

Gâib Lügatte: bilinmemiş şeye derler. **İstilahta ise:** fiile göre bir fiildir ki, fâili gâib olan yani mütekellim ve muhâtab olmayan fiildir.

Meçhûl Lügatte: bilinmemiş şeye derler. **İstilahta ise:** bir fiildir ki, fâili hazf olunup mefûlü fâil makamında olan fiildir.

Tesniye Lügatte: ikiye ve yahut bir şeyi iki kat kılmaya derler.

İstilahta ise: fiile göre bir fiildir ki, iki şeyi olan ve ahirinde tesniye zamiri olan fiildir.

Cemi Lügatte: dağınık şeyi bir yere toplamaya derler. **Istılahta ise:** fiile göre bir fiildir ki, fâili cemi' yani aklî üç şey olan ve ahirinde cemi zamiri bulunan fiildir.

Muhâtab Lügatte: kelâm kendisine söylenen şahsa derler. **Istılahta ise:** bir fiildir ki, fâili muhâtab olan ve onda muhâtab zamiri bulunan fiildir.

Mütekellim Lügatte: söyleyiciye derler.

Istılahta ise: bir fiildir ki, fâili mütekellim olan ve onda mütekellim zamiri bulunan fiildir.

Muzâri' Lügatte: müşabihe (benzer olana) derler. **Istılahta ise:** bir fiildir ki, zaman-ı hâle yahut zaman-ı istikbâle delalet eden fiildir.³

Cahd Lügatte: inkara derler. **Istılahta ise:** bir fiildir ki, mutlak olarak zaman-ı mâzîde nefye delalet ederse "cahd-i mutlak" ve eğer zamanı mâzînin cümlesinde fiilin nefyine delalet ederse "cahd-i müstağrak" derler.

Emrin Tarifi: Onun ile fiilin yapılması talep edilen sığadır.

Nehyin Tarifi: Onun ile fiilin terkedilmesi talep edilen sığadır.

T'arif-i İsm-i Fâil: Hudûs mânâsıyla fiil onunla kaim olan (*fiili yapan*) kimseye delalet etmek üzere, malum muzâri fiilden müştak olan (türetilmiş) isimdir.

Ta'rîf-i İsm-i Meful: Hudûsün (*meydana gelen olayın, işin*) kendi üzerinde vâki' olduğuna delalet etmek üzere meçhul muzâri fiilden müştak olan isimdir.

Ta'rîf-i Masdar: Fiil üzerinde meydana gelen olayın ismidir.

Ta'rîf-i İsm-i Tafdîl: Hudûs mânâsıyla diğerlerinden mübalağa ile ziyade olana delalet eden isimdir.

İsm-i tafdîl üç şey ile isti'mâl olunur:

1- Elif Lâm ile (Zeyd en faziletlidir (زيد الأفضل) gibi.

2- Min ile (Zeyd Ömer'den daha faziletlidir (زيد أفضل من عمرو) gibi.

3- İzafetle (Zeyd adamların en faziletlisidir (زيد أفضل الرجال) gibi.

Lügat Lügatte: çeşitli lafız konularına yahut lügatten (*sözlükten*) isimlerin anlamlarının bilinmesine denir.

³ Fiili muzâri Mâzî üzerine zâid olmak şartıyla evvelinde (أتين)' harflerinden biri bulunan fiildir.

Lügatin Tarifi: Her bir topluluğun o sözlerle kastettikleri aynı şey olur.⁴**Istılahın**

Tarifi: Hususi bir topluluğun kendi aralarında bildikleri kelimelerdir.^{5,6}

Aslın Tarifi: Üzerine başka bir şey bina edilendir.⁷

Hâssa'nın Tarifi: Sadece kendisinde bulunan onun gayrısında bulunmayan şeydir.

Misalin Tarifi: Zikredilenlerin bir parçasıdır. Kâide olarak izahı yoktur.⁸

Bâb Lügate: kapıya denir. **Istılahta ise;** öncesi sonrası ile alakalı olmayan ve birçok meseleyi içine alan, kitaptaki her bir bölümdür.

Fâidenin Tarifi: İlim, mal veya makam-mevkiden hasıl olan şeye fâide-yarar denir.

Alâmet Lügate: nişana derler. **Istılahta ise:** onun ile bir şeyin bilinmesini sağlayan şeye denir.

Muzmarın Tarifi: Mütakellim, muhâtab veya ğâib için kelimenin önüne alınarak kendisi veya mânâsı zikredilen şeydir.

Ta'rîf: Bilinmesi başka bir şeyin bilinmesini gerektiren bir şeyi zikretmektir.

Ta'rîf-i Hakîkî: Lafzın hakikatte lehine vaz' edilen şeye mukabil olduğu halde, başka bir şeyle tarif olunmasıdır.

Ta'rîf-i Lafzî: Lafzının bir mânâyâ açıklayıcı olma delaletiyle ve o mânâyâ daha açık bir surette delalet eden bir lafızla tarif edilmesidir. (الغضنفر الاسد) dediğimizde (*ikisi de aslan demek*) zihinde hasıl olan şeyden başkasını ifâde eden "Ta'rîf-i hakîkî" murad etmiş olmayız. Yalnız lafzen mânâyı diğerine tayin etmiş oluruz.

Fâide

Binâda musannif (إعلم) dedi, (إفهم)" demedi. Zira ilim külliyyatta irfân cüziyyatta istimal olunur(kullanılır). (إقرأ) da demedi. Zira ilim kıraatî- müştemil olduğu gibi evvela kelâm zikrolunmadı ki (إقرأ) desin. (إفهم) dahi demedi çünkü (إفهم) makam-ı sâbıkta

⁴ Lügat, her kabilenin aralarında kendi maksatlarını ifade ettikleri lafızlar demektir.

⁵ Istılah, bir kavmin-topluluğun bir şeyi evvelki yerinden nakil ile bir isme tesmiyesi üzerine ittifak etmeleridir.

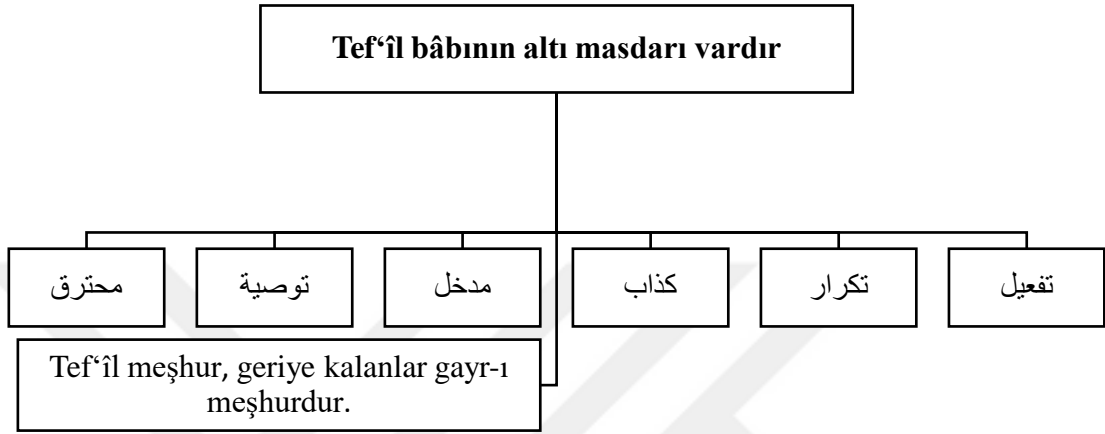
⁶ Istılah ile sana'ât arasındaki fark: Malumatı istidlâl ile olan ilme ıstılah, malumatı istikrâ' ile olan ilme sana'ât denir.

⁷ Bir şeyin tarifi nedir?" yahut "Neye derler?" diye suâl olduğunda mutlaka ıstılah mânâsı kastedilir.

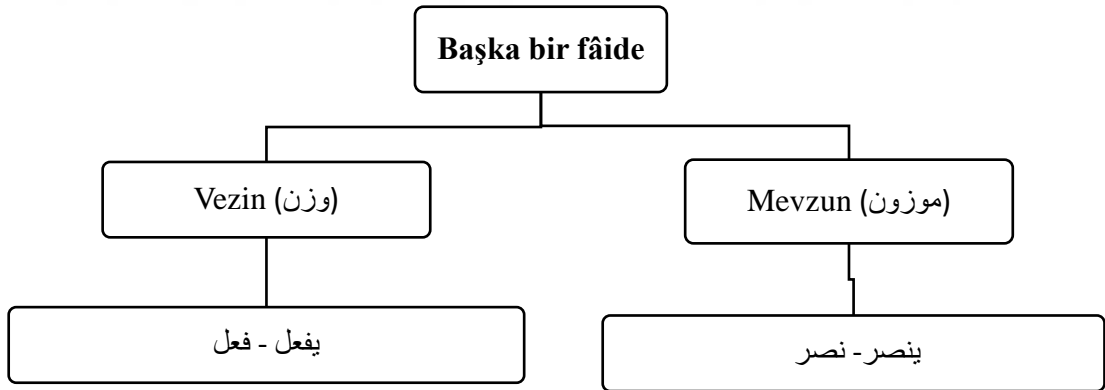
⁸ Misal lügatte: benzemeye denir. Istılahta ise bütün kaideleri izah edici kelimelerdir. Misalin Arapça tarifi şudur: İstifade edenlere ifade etmek için kavâid-i külliye (bütün kaidelerin) fertlerinden bir fert olan şeydir.

(geçmişte) isti'mâl olunur. Bu mâkam, makâm-ı âti'dir (gelecek), makam-ı sabık değildir.

Diğer Bir Fâide

Şekil 2.11: Diğer Bir Fâide

Şekil 2.12: Başka bir fâide

(فاء, عين, لام) Harfleri vezne mahsus kılındı. Hatta hurûf-u şefe (mahreci dudakta olan), vasat (mahreci ortada olan) ve halktan (mahreci boğaz olan) birer harf bulunması için.⁹

⁹ Fâ (فاء) ‘şefevî’ Ayn (عين) ‘halkî’ Lâm (لام) ‘vasatî’ dir.

(فعل) de Fâ'ya (فاء الفعل) Ayn'a (عين الفعل) Lâm'a (لام الفعل) denir.

2.7. Bazı Ta'rîfât-ı Nahviye

İlm-i Nahv'in Tarifi: İ'râb ve binâ cihetinden kelime hallerini konu alan ilim dalıdır.

Mevzusu: Kelimedir.

Gayesi: İ'râb ve binâda hata etmemek.

Kelimenin Tarifi: Müfret mânâ için vaz'edilmiş lafızlardır.

Kelamın Tarifi: İsnad sebebiyle (en az) iki kelimeyi tazammun edendir.¹⁰

Lafız Lügate: "Ramiye" yani atmak anlamındadır. **Istılahta ise:** sesin çıkış yerini de (mahrecini) kastederek ağızdan çıkarılan sestir.

Vaz'ın Tarifi: Bir şeyi başka bir şey için tayin etmektir. Onunla bilinsin sebebiyle ne zamanki birincisi idrak edilse ondan ikincisi anlaşılır.

Mânânın Tarifi: Kastedilen şeydir.

Müfredin Tarifi: O lafzın bir cüz'ü, taşıdığı mânânın bir cüz'üne delalet etmeyendir.

¹⁰ Malum ola ki cümle, kelâmdan daha umûmîdir. Mesela (زيد يضرب) terkîbi müpteda haber mecmu'u hem cümle hem kelâmdır lâkin (يضرب) fiili fâiliyle cümledir, kelâm değildir.

Cümle ikidir: 1- İsim cümlesidir ki, müpteda ile haberden yahut harf-i âmîlin ismi ile haberden tereküb eden cümledir.

2- Fiil cümlesidir ki, lafzen veya ma'nen fiil ile fâilinden tereküb eden cümledir.

Şurasıda gizli kalmasın ki;

İ'râbdan mahallî olan cümle yedidir: 1- Haber vaki' olan cümle. 2- Hâl vaki' olan cümle. 3- Mefûl vaki' olan cümle. 4- Muzâf ileyh vaki' olan cümle. 5- Şart-ı cazime (cezm edici bir şarta) cevap vaki' olan cümle. 6- Müfrede tabi olan cümle. 7- Bir i'râbtan mahallî olan cümleye tabi olan cümledir.

i'râbdan mahallî olmayan cümle yedidir: 1- Müpteda vaki' olan cümle. 2- Mevsûla sıla vaki' olan cümle. 3- İki şeyin arasında i'tirâziye vaki' olan cümle. 4- Tefsîriyye vaki' olan cümle. 5- Kaseme cevap vaki' olan cümle. 6- Bir i'râbdan mahallî olmayan cümleye tabi olan cümle. 7- Şart-ı gayr-ı cazime (cezm etmeyen şarta) cevap vaki' olan cümledir.

Cümlelerin erkânı dördtür: Fiil, Fâil, Mübteda, Haber. Geriye kalanlar cümlelerin tamamlayıcısıdır. Mübteda, mevsuf, fâil, nâib-i fâile müsned ileyh ve haber fiil sıfat vaki' olan kelimelere de müsned yahut müsned bih denilir.

Mürekkebibin Tarifi: O lafzın bir cüz'ü, taşıdığı mânânın bir cüz'üne delalet edendir.¹¹

Mürekkebi-i Tâmi: Üzerine sükût sahih olandır.

Mürekkebi-i Nâkıs: Üzerine sükût sahih olmayandır.

Âmilî Lügate: tesir edene derler. **Istılahta ise;** kelimenin sonunu i'râbdan husûsi bir şekil üzere olmasını bir vasıtayla gerektiren şeydir.

Âmil-i Lafzî: Dilde, lafızda kendisi için bir pay olan (gözükebilen ve okunabilen) âmildir.

Âmil-i Ma'nevî: Dilde (okuyuşta) kendisi için daimi olarak bir pay olmayan, mânâsı kalp ile bilinen âmildir.

Âmil-i Semâî: Amel etmesi işitmeye bağlı olan (araplardan duyulduğu gibi) âmildir.

Âmil-i Kıyâsî: Amelinde külli bir kâide zikretmek mümkün olan âmildir. Onun mevzusu hasrolunmamıştır.

Ma'mûl Lügate: Tesir olunana (etkilenmiş olana) derler. **Istılahta ise;** lafzen, takdîren veya mahallen âmilin eseri kendisinde bulunandır.

Ma'mûl-ü bil'asâle: Vasıta olmaksızın âmil kendisine tesir edendir.

Ma'mûl bi'ttebe'iyeye: Tabi olduğu şeyin i'râbına uymak vasıtasıyla âmil kendisine tesir edendir.

İhtar:

Bir kelime i'râb cihetinden ne olur ve yahut âmilî ma'mûlü veya âmilden ma'mûlden ve yahut sade i'râbdan ne olur diye sorulursa bu suallerin cümlesinin bir olduğunu bilmek şâkirdane (öğrencilere) lâzımdır.

İ'râb Lügate: bir şeyden fesadı gidermektir. **Istılahta ise;** âmilden bir şeyin gelmesi ve o gelen âmilin sebebiyle mu'rebin âhirinin değişmesidir.

Mu'reb: Hareke ve sükûnu âmile bağlı olandır.

Mebnî: Hareke ve sükûnu âmile bağlı olmayandır.

Munsarif: Cerr ve tenvîn dâhil olandır. Munsarifin diğer bir tarifi; cerr ve tenvin kabul edendir.

¹¹ Mürekkebi altı kısımdır: 1- Mürekkebi-i isnâdîdir: (قام زيد), Zeyd kaim olucu (زيد قائم) gibi. Bu kısma mürekkebi tâmi veche de derler. 2- Mürekkebi-i izâfîdir: (غلام زيد) gibi. 3- Mürekkebi-i tavsîfîdir: (زيد العالم) gibi. 4- Mürekkebi-i ta'dâdîdir: (خمسة عشر) gibi. 5- Mürekkebi-i mezcîdir: (بعلبك) gibi. 6- Mürekkebi-i savtîdir: (سيبويه) gibi. Bu beş kısma mürekkebi-i nâkıs da derler.

Gayr-ı Munsarif: Cerr ve tenvîn dâhil olmayan ism-i mu'rebtir. Gayr-ı munsarifin diğer bir tarifi; cerr ve tenvîn kabul etmeyendir.¹²

Tenvîn: Kendisine başka bir hareke tabî olan (te'kîd için olan nûndan gayrı) nûn-u sâkindir.¹³

Harfî Cerr'in Tarifi: Fiilin veya ma'nâyı fiilin mânâsını isme taşır. Ev-il-müell bih, ev hamli aleyh.¹⁴

İsm-in tarifi: Kendi nefsi itibariyle bir mânâyâ delâlet eden, üç zamandan biriyle beraber olmayan kelimelere isim denir.

Harf Lügate: taraf ve yön mânâsındadır.

İstılahta ise: kendi başına bir mânâyâ delâlet etmeyen bilakis (tam aksine) başka bir fiil veya isimle anlam kazanan kelimelerdir.

Şibh-i Fiil'in Tarifi: Fiile bağlı isimlerden meydana gelen kelimelere delalet eder.

Ma'nâ-yı fiil: "Küllü lafzin yefhemü minhü ma'nel fiil", yani kendisinden fiil ma'nâsı anlaşılan her bir lafızdır ki; iki nevidir.

1- Mâzî mânâsındadır. (هيهات) gibi ki (بعد) (*uzak oldu*) demektir.

2- Emir ma'nâsındadır. (أترك) gibi ki (ترك) (*terket*) demektir.

¹² Gayr-ı Munsarif: Kendisine dokuz illetten iki illet veya iki illet makamına bir illet bulunandır. Gayr-ı munsarıfta bulunan dokuz illet şunlardır: 1- عدل, 2- وصف, 3- تأنيث, 4- عجمي, 5- معرفة, 6- جمع, 7- تركيب, 8- ألف نون مزيدتان, 9- وزن فعل, Mesela: Ahmed gayr-ı munsarıftır. Men sarfına sebep-i amelîyet vezn-i fiilliktir. Tahakkuk ferîyyetinde fiil-i müşabehe oldu. Fiilden men olunan cerr ile tenvîn Ahmet'ten' de men olundu, gayr-ı munsarif oldu. Gayr-ı munsarif zarreti vezn-i şiidirten dolayı munsarif olur, (صبت على مصائب لوانها, صبت على الأيام صرن لياليها), misalinde olduğu gibi.

Bir de tenasüp için yine tenvin ile munsarif olur. (سلاسل و أغلال) gibi. Bu risale müptediler için yazıldığından gayr-ı munsarif hakkında bu kadar kâide kifayet eder.

¹³ Tenvîn altı kısımdır: Tenvîn-i terennüm, tenvîn-i gâli, tenvîn-i temekkün, tenvîn-i tenkîr, tenvîn-i ivaz, tenvîn-i mukâbele.

¹⁴ Medhûlünü cerr ettiği yani dahil olduğu ismin âhirini meksûr okuttuğu için "hurûf-u cerr" denildi. Mûteallıklarının mânâsını mecrûra îsal ettiği için de "hurûf-u izafe" denildi. Her bir harf-i cerre bir mûteallıktan lâzımdır. O da ya fiil olur ma'î, muzârî gibi; yahut şibh-i fiil olur ism-i fâil, mefûl, sıfat-ı müşebbehe gibi; ve yahut ma'nây-ı fiil olur ism-i mensub, ism-i müstear vs. ma'nâyı fiilden sayılan kelimeler gibi.

2.8. Kâvâ'idü'l-İ'râb

Malum ola ki terkipte vâki olan isimlerin ilm-i nahivce adlarını mübtedilere (yeni başlayanlara) kolaylık ile bildirmenin tarîkî (yolu) ber-vech-i ati (aşağıdaki gibi) beyan olunur. Mesela; bir lafız min ciheti-l i'râb (i'râb yönünden) (فاعل) yahut, نائب فاعل ve yahut fiili nâkıs'ın ismi ise ⁽¹⁵⁾ o lafzın medlûlü yani mânâsı zevi'l-ukûlden (*akıl sahibi*) olduğu takdirde mânâda “Kim?” tabir olunur. (بيع عمرو) Zeyd geldi, (جاء زيد) Ömer alışveriş yaptı, (كَانَ زَيْدٌ كَاتِبًا) Zeyd kâtip oldu) gibi.

Medlûlü zevi'l-ukûlden olmadığı takdirde “Ne?” tabir olunur.

(حسن الخط) Güzel yazı, (بيع الدار) Satılık ev, (صار البيت واسعا) Ev geniş oldu) gib.

Bu beyandan malûm oldu ki; fiili tâm-ı ma'lûm'un merfu'una “fâil” ve fiili tâm'ı mechûl'ün merfu'una nâibi fâil derler.

Haber ise: dir, nedir, tabir olunur.

Lakin mübtedâ için mahsus olmayıp, ancak mânâsı kendi üzerinde kalan lafz-ı merfûa' mübtedâ tabir olunur, (زيد كاتب) Zeyd kâtipdir, gibi.

Mef'ûlün mutlak: ise “Nasıl?” tabir olunur. (تاب توبة) Kıyam ederek kalktı (قام قياما) gibi.

Mef'ûlün bih: ise gerek sarîh ve gerek gayr-ı sarîh olsun¹⁶ medlûlü yani ma'nâsı zevi'l-ukûlden (*akıl sahibi, insan*) olduğu takdirde “Kimi? Kime? Kimden? Kim üzere?” tabir olunur. (ضربت زيدا) Zeydi vurdum. (نصرت عمرا) Ömere yardım ettim, (سمعت من الأستاذ) Hocamdan işittim, (التوكل واجب علينا) Tevekkül etmek üzerimize vaciptir, gibi.

Medlûlü zevi'l-ukûlden olmadığı takdirde “Neyi? Niye? Neden? Ne üzere?” tabir olunur. (أخذت الكتاب) Kitabı aldım, (أدركت الدرس) Dersi anladım, (تبت من كل ذنب) Bütün günahlardan tövbe ettim, (جلست على السرير) Serire (*döşek, yatak*) oturdum' gibi.

İhtâr:

مأل، مفهوم، معنى، مدلول، gibi cümlesi bir mânâya gelip; ضرب، قسم، gibi mânâları bir lafızları başka olan kelimelere elfâz-ı müterâdife derler.

¹⁵ Fiili Nâkısın fâillerine, İsm-i Mef'ûllerine haber tesmiye olunur. Nitekim ‘(كان زيدا عالما) “Zeyd alim oldu” dediğimizde Zeyd ismi “Fiili Nâkıs” Alim oldu ise “Haber-i Mansubudur”.

¹⁶ Harfi cer ile olan mef'ûllere Mef'ûlün Bih Gayr-ı Sarîh ve Harf-i cersiz olanlarına Mef'ûlün Bih Sarîh denilir.

Mef'ûlün fih: ise gerek Sarîh ve gerek Gayr-ı Sarîh olsun “Nerede?” tabir olunur. (سكنت البلد) Beldede oturuyorum, (صمت شهر رمضان) Ramazân ayında oruç tuttum, (قرأت في المكتبة) Mektepte okudum” gibi.

Mef'ûlün Leh: ise gerek sarîh ve gerek gayr-ı sarîh olsun “Niçin?” “Kim için?” tabir olunur. (كُتبت لك) Sana yazdım, (اعمل طلباً لمرضاة الله تعالى) Allâh’u Teâlâ’nın rızasını talep ederek amel et, gibi.

Mef'ûlün meah: ise “Ne ile?” tabir olunur. (يفنى المال تبقى و عملك) Mal fâni olur, amelin ile kalırsın, gibi.

Hâl: ise “Ne halde? Ne olduğu halde?” tabir olunur. (جاء زيد ماشياً) Zeyd yürüyerek geldi” gibi.

Temyîz: ise “Ne cihetten?” “Ne yönünden?” tabir olunur. (طاب العالم عبادة) Âlim ibadet bakımından zengindir, gibi.

Sıfat: ise ⁽¹⁷⁾ “Öyle” tabir olunur. (جاءني الرجل العالم) Âlim bir adam geldi, (جاءني الرجل العالم) Faziletli âlim bir adam bana geldi, (جاءتني امرأة سالحة) Bana Saliha bir kadın geldi, gibi.

¹⁷ Ma'lûm ola ki; Sıfat iki kısımdır:

1- Sıfat-ı cerrat alâ men hiye leh ki; mevsufuna on yerde mutâbakatı lâzımdır. (Ta'rif'de (marife), Tenkîr'de (nekra), İfrât'da (müfret, tekil), Tesniye'de (ikil),

Cem-i de (cem-i, çoğul) Tezkîr'de (müzekker), Te'nîs' de (müennes) Üç'de (zamme, fetha, kesra) İ'râb'da)

Her i'râbda dördü vücûd, altısı ademîdir. Âlim adam geldi (جاء رجل عالم) gibi.

(2) Sıfat-ı cerrat alâ gayr-ı men hiye leh dir ki; (mevsufun müteallığına yani mevsufun sıfatı olan) mevsufuna beş yerde mutâbakatı lâzımdır. (İ'râb'da (zamme, fetha, kesra) Ta'rif'de (marife) Tenkîr'de (nekra).)

Her terkîbde ikisi vücûdî üçü ademîdir. éOğulları binici olan adamlar geldi (جاء رجال راكب) (غلامهم) gibi.

Arabî isimlerde Cem-i iki kısımdır: 1-Cem-i Musahhah 2-Cem-i Mükesser'dir.

Cem-i Musahhah, Cem-i Müzekker-i Sâlim ve Cem-i Müennes-i Sâlim ismiyle ikiye taksîm olduğu gibi Cem-i Mükesser'de; Cem-i Killet ve Cem-i Kesret nâmı ile iki kısma ayrılmıştır.

Cemi Killet'in Tarifi: Onun altındaki sayıları ifade etmek için kullanılır.

Cem-i Kesret: Onun üstündeki sayıları ifade etmek için kullanılır.

Cem-i Killetin vezinleri dördtür: (أفعل), (أفعال), (أفعله), (أفعله), olup bâkileri (geriye kalanlar) Cem-i Kesret'dir,

Ma'tûf ise: on harften biriyle kullanılır. (جاء زيد و عمر ثم خالد) Zeyd ve Ömer, Sonra da Hâlit geldi.

Atf-ı Beyân: ise “Ona, O da Kimdir?” tabir olunur. (جاء أخوك أحمد) Kardeşin Ahmet geldi, gibi.

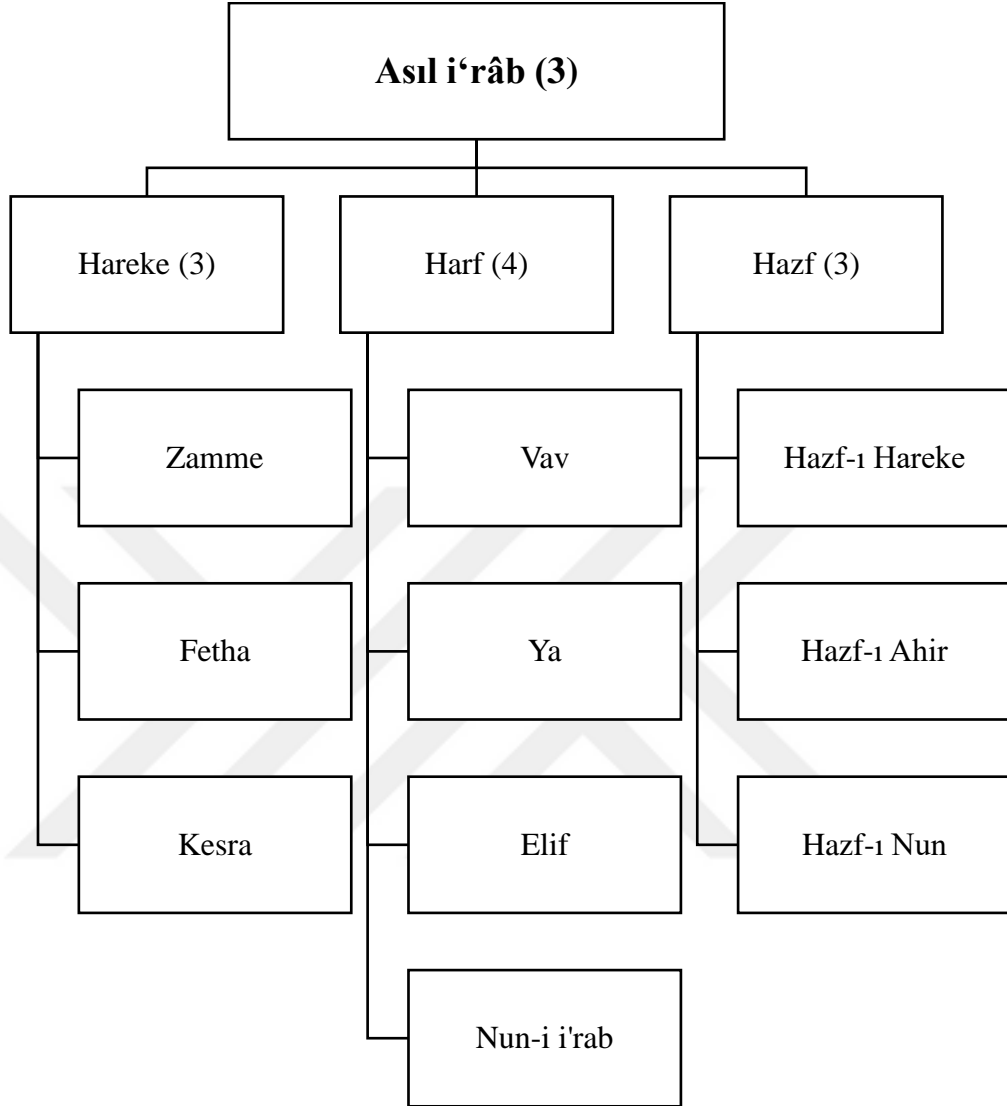
Lakin zikrolunan ta'bir ile murâd ancak bunlara tahsîs olmayıp belki isti'mâlî kesîr (*çok kullanılan*) olanları beyân ile kaide-i i'râbı¹⁸ fi-l-cümle mübtedîlere (yeni başlayan herkese) anlatmaktır.

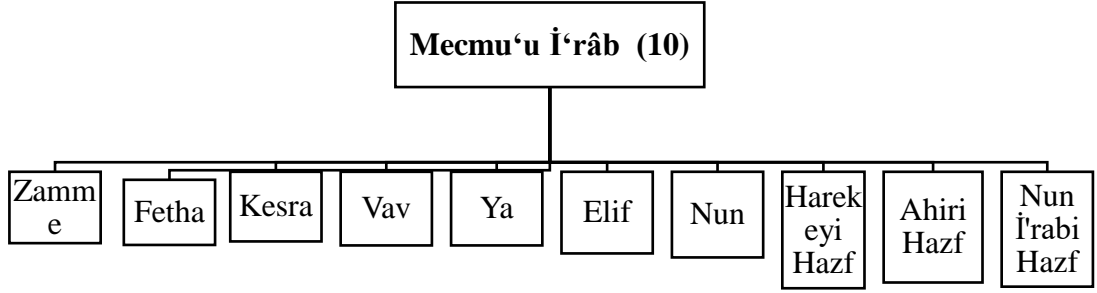
Bazen Cem-i Killet, Kesret makâmında isti'mâl olduğu gibi, Kesret de Killet makâmında isti'mâl olunur.

¹⁸ *في الجملة*: Killet'de yani az nesnede kullanılır. *بالجملة*: Kesret'de yani çok nesnede kullanılır.

2.9. Hulasâ-i İ'rab

Şekil 2.13: Asıl i'rab (3)

Şekil 2.14: Mecmu' u i' râb (13)

Taksim İ' râbı dördtür:

1-Mahza (sadece) Hareke, 2-Mahza (sadece) hurûf, 3-Hareke-i mea'l Hazf (Hareke ile Hazf), 4-Hurûf-u mea'l Hazf (Harf ile Hazf) 'tır.

Mahallî i' râb (i' râb yerleri) dokuzdur:

1-İsm-i Müfret Munsarif – Cem-i Mükesser Munsarif.

2- Gayr-ı Munsarif.

3- Cem-i Müennes Salim.

4-Müfret veya Mükebbber (tasğir edilmemiş) olarak Mütekellim Yâ'sının haricine muzâf olan (izafe edilen) Mu'tel Esmâ-i Sitte (altı illetli isim.).

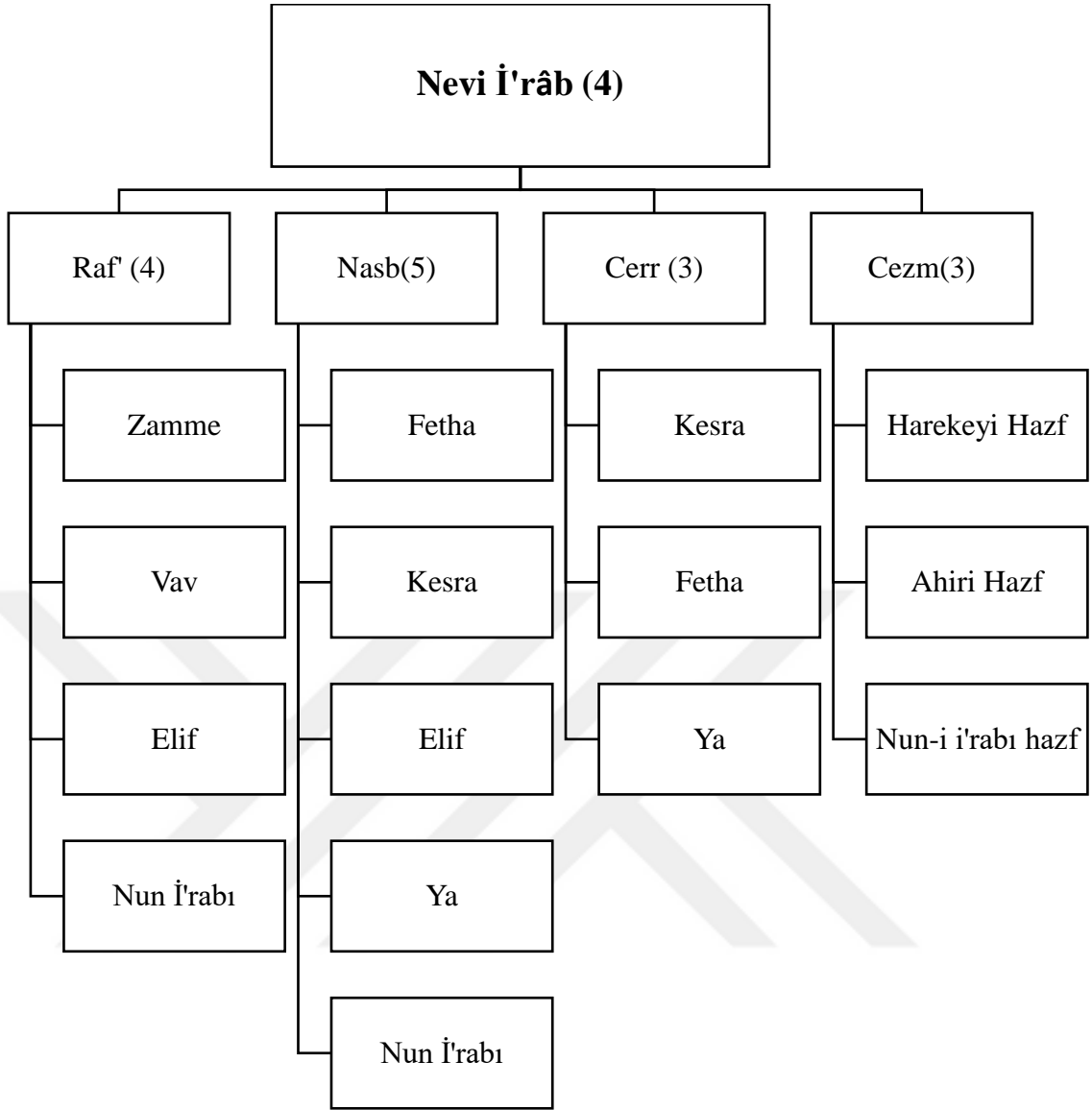
5-Cem-i Müzekker-i Sâlim- Ülü – 'İşrûn ve benzerleridir.

6-Tesniye- İsnâni ve zamire izâfe edilen Kilâ lafzıdır.

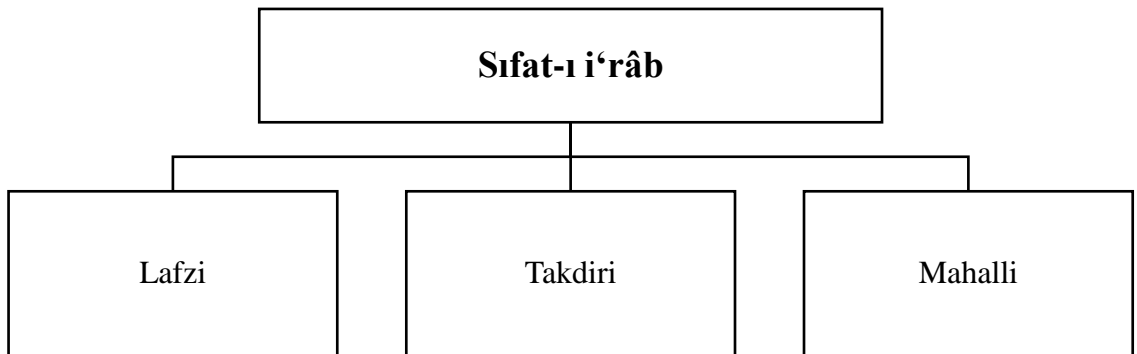
7-Âhir harfi sahîh olup âhirine Zamir-i Merfû' **bitişmeyen** Fiili Muzâri' dir.

8-Âhir harfi illetli olup âhirine Zamir-i Merfû' **bitişmeyen** Fiili Muzâri' dir.

9-Âhirine Cem-i Müennes Nûnu'nun haricinde Zamir-i Merfû' **bitişen** Fiil-i Muzâridir.

Şekil 2.15: Nevi i'râb (4)

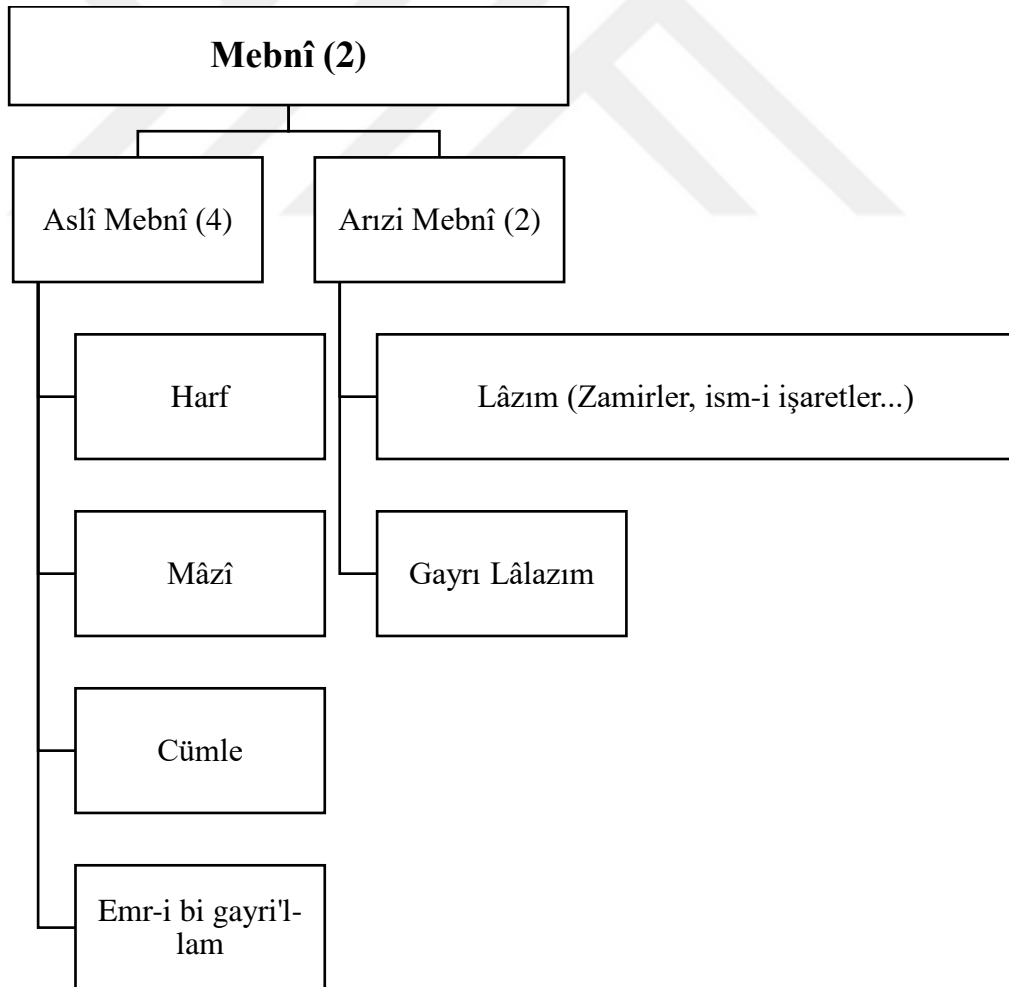
Şekil 2.16: Sıfat-ı i'râb

Takdîrî i'râb yedi mevzidedir:

- 1- Âhiri elif olan müfred mu'reb'dir. (عصاء, العصا) gibi.
- 2-Tesniyenin gayrî, mütekellim yâ'sına muzâf olan isimdir. (غلامى, مسلمى) gibi.
- 3-Âhirinde i'râbı mahkî olan mu'rebdir. Zeydi vurdum ضربت زيدا diyen kimseye cevap olduğu halde Zeydi kim vurdu? (من زيدا) gibi.
- 4-Âhirinde mâkabli meksûr yâ olan isimdir. (قاضي, القاضى) gibi.
- 5-Âhirî mazmûm vâv olan fiili muzâri'dir. (يعزو) gibi.
- 6-Î'râbı harf ile olup, evvelinde hemze-i vasıl bulunan kelimeye mülâkî olan isimdir. Ebu-l Kasım yanıma geldi (جاءني أبو القاسم) gibi.
- 7-Î'râbı hareke ile olup üzerine iskân ile vakf olunan (sükûn ile durulan) mu'rebdir. Ahmed (ضارب, احمد) gibi

Mahallî i'râb iki mevzidedir:

- 1-Âhirî i'râbı gayrî mahkî ile meşgul olan ism-i mu'rebdir. Zeyd'e uğradım (مررت بزید) da olan (زيد) gibi.

Şkeil 2.17: Mebnî (2)

Lâzım olan Ârızî mebnî:

Zamirler, ism-i işaretler, ism-i mevsuller, bazı mürekkebler, bazı zarflar, bazı kinayeler, gibi.

Faydalı bilgi

Arap dilinde Tâ'nın yedi manâsı vardır:

- 1-Tâ-i te'nîs: قائمة gibi,
- 2- Tâ-i tezkîr: ثلاثة gibi,
- 3-Tâ-i vahdet: تمرة، الكلمة gibi.
- 4-Tâ-i ıvaz: عدة gibi,
- 5-Tâ-i nakliye: كافية gibi,
- 6- Ta-i masdar: فاعلية gibi,
- 7-Tâ-i mübâlağa: علامة gibi.

Fâ'nın ma'nâyı meşhûrası:

Tafsîl, fâ-i fezâlike, cevâbiye, cezâ. Fâ-i fezâlike tafsîlden sonra icmâl üzerine dahil olur.

Muktezâ-i i'râb isimlerde üçtür:

- 1- Fâiliyyet, 2- Mef'ûliyyet, 3- İzâfettir.

Mesela: ضرب زيد غلام عمرو dediğimizde; Zeyd'de fâiliyyet, ğulâm da mef'ûliyyet, Amr da izâfet vardır. Yani Amr ve ğulam: muzâfun ileyh, olmuştur.

Fiillerde muktezâ-i i'râb müşâbeh-i tâmm'e'dir (muktezâ-i i'râb fiillerde ism-i fâile tam bir benzerlikten ibarettir) ki; o da ancak fiili muzâride bulunur.

Fâide

Nahvü- Mislü kelimelerinde iki i'râb vardır:

Birincisi: mübtedâ-i mahzûfun (*hazfedilen mübtedânın*) haberi olan nahvü'dür.

İkincisi: muzâf olarak gelir. “zeyd oturdu” (نحو قعد زيد) gibi, dediğimizde nahvü” muzâf” olup “kaade zeydün” (قعد زيد) ise bu terkîbde lafzî muradî (*söylenenden murad*) takdîren mecrûr (*takdîren cerr olmuş*) muzâfun ileyh'dir. Nahvü'nün ve kezâ (*aynı şekilde*) كذا، مثل.

Fâide

(أن) yi te'vîli müfrede (*müfret makamına*) çıkarmanın (*yani cümleyi masdar cümlesine çevirmenin*) yolu üçtür:

1-Eğer أن nin haberi Zeyd in kıyamını bildim (علمت ان زيدا قائما) gibi müştak olursa o müştak olan قائم (kelimesini) masdarı olan ‘kıyâm’i yapıp, ismi olan Zeyd’e muzâf kılıp Zeydin kıyamını bildim (علمت قيام زيد) dersin.

2-Eğer أن nin haberi Zeyd’in insan olduğunu bildim (علمت ان زيدا انسان) gibi câmid olursa o câmid olan ‘insan’ın ahirine bir yâ-i masdariye ilhak edip (masdar yâsı ekleyip) ve Zeyd’e muzâf kılarırsın (izafe edersin) (علمت انسانيت زيد) dersin.

3-Eğer haberi menfî olursa o vakit o haberden menfiliği ifade eden bir âdem (olumsuz, arıza, problem, sorun) yahut intifâ (yokluk, devamsızlık, menfilik) gibi lafız alıp ismine muzâf kılarırsın. Zeyd in anlamadığını bildim (علمت ان زيدا لا يفهم) gibi ki te‘vîlî (علمت عدم فهم زيد) olur.

Fâide

Arap dilinde vâv mutlaka cem içindir ki; ma‘tûf ile ma‘tûfun aleyhin beyn-ini (arasını) üç yerde cem’ eder.

- 1- Zatta: Eğer isnâd olunan, bir isnâd edilen müteaddî olursa zât’da cem’ eder. (Ayakta duran ve gülen Zeyd زيد قائم و ضاحك) gibi.
- 2- Sıfatta: Eğer isnâd edilen, bir isnâd olunan müteaddî olursa sıfatta cemedir. (Zeyd ve Ömer kalktı قام زيد و عمرو) gibi.
- 3- Sübûtta: Eğer bir cümle bir cümleye atfolursa sübutta cemedir. (Ayakta duran Zeyd ve oturan Zeyd زيد قائم و زيد قاعد) gibi.

2.10. Bazı Ta‘rifâtlar

Ma‘mul-ü Merfû’: Fâiliyyeti bilmeye şâmildir.

Ta‘rîfi Fâil: Tam malum fiil ya da tam malum fiil mânâsına olan şey kendisine isnâd olunandır.

Nâib-i Fâil: Tam meçhul fiil ya da meçhul fiil mânâsına olan şey kendisine isnâd olunandır.

Mübteda-i nev’i evvel: Müsnedün-ileyh olan (ona isnâd olunan) ve lafzî âmillerden soyulmuş olan isimdir.¹⁹

Mübteda-i nev’i sâni: Mübteda zâhir bir ismi ref’ edici olduğu halde istifham veya nefy kelimesinden sonra vaki olan sıfattır.

¹⁹ İmma’dan sonra gelen mübtedanın haberine, fânın duhulü vaciptir. أما المرفوع فتصمة gibi.

Haberin Tarifi: Fiil ya da fiil mânâsının ğayrı olduğu halde istifhâm veya nefy kelimesinden sonra vaki olan sıfattır.²⁰

İsm-u Bâb-ı Kâne: Cümleye girdikten sonra kendisine isnâd edilendir.²¹

Ma‘mul-ü Mansûbun tarifi: Mef‘ûliyetin bilinmesine şamildir.

Mef‘û-i Mutlak’ın tarifi: Fâilin yaptığı zikrolunan işi, lafzen veya takdîrî olarak kendi mânâsına yaptığı isimdir.

Mef‘ûlün Bih: Fâilin yaptığı iş kendisinde vaki olandır.

Mef‘ûlün Fih: Mazmun iş kendisinde yapılan bir zaman ve mekanın ismidir.

Mef‘ûlün Leh: Mazmûn fiil kendisinin ecli için işlenen isimdir.

Mef‘ûlün Maah: Lafzen veya mânânen fiilin ma‘mûlüne arkadaşlık için olan vâv’dan sonra zikrolunandır.

Hâl: Fâil veya Mef‘ûlün bih’in durumunu beyan edendir.

Temyîz: Zikrolunanların tamamından mübhem olan mânâyı (beş şeyden biriyle) kaldırmasıdır.

İstisnâ-i Muttasıl: İllâ ve kardeşlerinden biriyle müteadditten çıkartılandır.²²

²⁰ Haber zarf olduğu vakit mübtedaya takdim eder (öne alınır). Ona mukaddem haber, muahhar mübteda tabir olunur. (في الدار زيد) gibi.

Malum ola ki zarf iki kısımdır: 1- Zarf -müstakar. 2- Zarf-ı lağv’dır. Bazı kere harf-i cerrin müteallıkı hazf olunur. Eğer müteallıkı mahzûf (*hazfedilen müteallik*) câr ile mecrûda mutazammın efâl-i âmme olursa ona zarf-ı müstekar tesmiye olunur (*zarf-ı müstakar olarak isimlendirilir*). (Zeyd avludadır زيد في الدار) gibi ki hasıl demektir. Eğer mütealliki hazfedilen efâl-i âmme olmaz ve yahut mütealliki hazf olunmazsa ona da zarf-ı lağv tesmiye olunur (Zeyd avludadır زيد في الدار) gibi ki anla demektir. Ve (Zeyd’le karşılaştım مررت بزيد) gibi. Şu da malum ola ki Arabîde efâl-i âmme beştir: (استقرار, وجود, ثبوت, حصول, كون) olup bâkileri yani bu beş şeyden mâadası efâl-i hâssadır.

²¹ İne bâbının ve Mâ ile Lâ’nın ve cinsinden hükmü nefyi için olan Lâ’nın tarifleri hep böyledir.

²² Müstesnâ’ da üç şey vardır:

Müstesna, müstesna minh, harf-i istisna dan ibarettir. Mesela: Kavmim yanıma geldi ancak Zeyd gelmedi (جاءني القوم الا زيد) dediğimizde -kavm (قوم)- müstesna minh -illâ (الا)- istisna edatı -Zeyd (زيدا)- müstesnadır.

Bazen istisna edatı olan -illâ- ğayrı mânâsına olur. İllallah (الا الله) gibi ki -Allah’tan ğayrısı- demektir. İllâ, ğayr mânâsına olduğu gibi ğayr da illâ mânâsına olur. Bunun tafsilî Kütübü Nahv’de mesturdur.

İstisnâ-i Munkatî: Müteaddidden çıkartılmaksızın (*illa ve kardeşlerinden*) sonra zikrolunandır.

Haberu Bâb-ı Kâne: (Kânenin cümleye) dühülünden sonra müsned olandır.²³

Ma'mûl-ü Mecerûr: Muzâfun ileyhın bilinmesini işti'mâl eder.²⁴

Sıfat: Mutlak olarak metbûundaki bir mânâya delalet edendir.²⁵

Ma'rife: Muayyen bir şey için vaz' olunandır.

Nekira: Muayyen olmayan bir şey için vaz' olunandır.

Tablo 2.1: Nekira

Vücûdî	Ademî	Geldi	Gitti	
4	6			
1	1	Nekra	Ma'rife	Şifahen de bir geldi bir gitti
1	1	Müzekker Müennes		diye geleni gideni zihinde
1	2	Müfret	Tesniye- Cemi'	iyice zabt ve hıfzetmek
1	2	Merfû' Cer – Nasb		için tekrar söylemek lâzımdır.

Atf-ı bil-Hurûf: On harften biriyle, tabi olan ile metbû' (tabi olunan) arasında vasıta olandır.

Bedel: Nisbet ile kastedilendir metbû'değil.

Atf-ı Beyân: Metbû'a izah için gelip ona tabidir.

²³ bâbının ismi ve cinsinden hükmü nefy olan 'la'nın ismi ve 'leyse bih' e müşâbih (benzeyen) olan 'mâ' ile 'lâ'nın haberinin tarifleri dahî böyledir.

²⁴ İzâfet iki nevi'dir: 1- Lafziyye 2- Ma'neviyye'dir. İzâfet-i ma'neviyye ma'mûlüne muzâf olan sıfatın gayrısıdır. 'Zeydin oğlu (غلام زيد), Dün vuran Amr (ضارب عمرو أمس)' gibi. Burada sıfattan murad ism-i fâil ve ism-i mef'ûl olup, ma'mûlden murad da fâil, mef'ûl demektir. İzâfet-i lafziyye ma'mûlüne muzâf sıfat olmaktır. (ضارب زيد و حسن الوجه) gibi. Tafsîlî kütübü nahviyye'dedir.

²⁵ Sıfatın mevsufuna on yerde mutabakatı ber vech-i âtî (aşağıdaki gibi) beyan olunur: Mesela: Âlim bir adam yanıma geldi (جاءني رجل عالم) misalinde racûl mevsuf, âlim sıfattır. Bu misalde racûl nekra, âlim de nekradır. Nekra geldi, ma'rife gitti. Racûl müzekker, âlim de müzekker. Müzekker geldi, müenneslik gitti. Racûl müfret, âlim de müfret. Müfretlik geldi, tesniye ve cemilik gitti. Racûl Merfû'alim de Merfû'. Fiillik geldi, cerr ve nasblık gitti. El-hâsılı dört geldi, altı gitti. İşte bu misale tatbiken şâkirdânın birçok misal halledebilecekleri şüphesizdir.

Mutlak Müennes: Kendisinde lafzen veya takdîren müenneslik alameti bulunandır. Müzekker bunun hilâfıdır.

Müennes-i Hakîkî: Canlılar arasında azaları ile müennes zikredilendir.

Cemi Mükesser: Müfretin sığası değiştirilerek yapılan cemidir.

Cemi Müzekker Sâlim: Müfret (tekil) ismin sonuna mâkabli mazmûm ise vâv mâkabli meksûr ise yâ ve izafetin gayrısında fethalı nûn eklenendir.

Cemi Müennes Sâlim: Müfret ismin sonuna elif ve tâ eklenendir.

Müsennâ: Müfret ismin sonuna mâkabli meftûh ise elif, yâ ve izafetin gayrısında kesralı nûn eklenendir.²⁶

Fâide:

Arabîde fiil-i şartın menfisinde: ان ile لم lafızları birlikte kullanılır. Bunlardan yani bu iki câzımdan biri lafzını diğeri dahil olduğu fiil-i muzârînin mahallinî cezm ederler. (ان لم يكن، ان لم يوجد) gibi. Arabîde ma'tûf, ma'tûfun aleyhin hükmünde olup yani ma'tûfun aleyh merfu' ise ma'tûfta merfû bulunur. Mansûb ise mansûb olur. Şu râsiyede malum ola ki, atıf vâvı ile cemi' vâvının farkı elif iledir. (نصروا) gibi. İşte fiillerin cemi'lerinde, vâvdan sonra olan elifler fark içindirler. Amr ile Ömer'in farkı vâv ile olup Amr'da yazılır, Ömer'de yazılmaz.

²⁶ Arabîde evâilde bulunmak şanıdan olan "Mâ"'nın; istifhâmiyye, nâfiyye, mevsûle, mevsûfe, şartıyye, masdariyye olmak üzere altı mânâsı vardır.

2.11. Kavâidül İ'lâl

Birinci Kaide:

Vâv, yâ: müteharrik (harekeli) mâkabilleri de (kendinden önceki) meftûh (fethalı) olursa elif'e kalbolunurlar (çevrilirler). (رمى, غزى, كال, قال) gibi. Lakin (صيد, قود) gibi misaller şâzdırlar. Yani hılâf-ı kıyas (kıyâsa aykırı) olarak gelmişlerdir.

Tenbîh

Ba'de'l-kalb (*kalbettikten, çevirdikten sonra*) iki sakin cem' olursa elif hazf olunur. (رموا, عزوا) gibi.

Fakat ecvef-i vâvî'de elif hazf olunduktan sonra hazfedilen vâv'a delâlet etmek için mâkabli mazmûm (*ötreli*) kılınır. (قلنا, قلت) gibi.

Ecvef-i yâî'de hazfedilen yâ'yı delalet etmek için mâkabli meksûr kılınır. (كلنا, كلت) gibi. Ancak dördüncü bâbdan isti'mâl olunan (*fil çekimi dördüncü bâbdan olan*) kelime gerek vâvî ve gerek yâ'î olsun bâbına delâlet etmek için mâkabli meksûr kılınır. (لست لستا) gibi misaller şâzdırlar. (خفتا, خفت) gibi.

İkinci Kaide:

Vâv, yâ harekeli, mâkabli harf de sahîh sakin harf olursa harekeleri mâkabillerine naklolunur. Lakin (مشورت, مريم) misli kelimeler şâzdırlar. Harekeyi naklettikten sonra eğer vâv sakin, mâkabli mazmûm yahut mâkabli meksûr olursa vâv, yâ harf-i med olurlar. (يكيلى, يقول) gibi.

Eğer vâv, yâ sakin mâkabilleri meftûh olursa elif'e kalbolunurlar. (ينال, يخاف) gibi.

Eğer iki sakin cem' olursa vâv, yâ hazfolunurlar. (لم يكل, لم يقل) gibi. Lakin bu ikinci kâide ecveflere mahsustur. Onun için "ظبي, دلو" gibi misallerde vâv ve yâ harfî sahîh gibi i'lâl olunmazlar.

İhtâr

İ'lâl-ı tahfif için harf illeti (*illetli harfî*) bozmaya derler. Üç şey ile yapılır:

1-Hazf, 2-Nakl, 3-Kalb.

Üçüncü Kaide:

Vâv; yâ elif-i zâidden sonra ber tarafta (kelimenin sonunda) vâki' olurlarsa hemze'ye kalbolunurlar. (بناء, دعاء) gibi.

Dördüncü Kaide:

Kelimede vâv, yâ cem olup ilk harf sâkin ikincisi müteharrik olursa vâv yâ'ya kalbolunur (çevrilir). Sonra da yâ yâ'ya idğam olunur. (حید, سید) gibi. Lakin idğamdan sonra yâ'nın mâkabli mazmûm ise "yâ" binası tağyirden sâlim (binası sahih olsun) için mâkabli meksûr kılınır. (مطوي, مرمي) gibi.

Beşinci Kaide:

Vâv sakin, mâkabli meksûr olursa vâv yâ'ya kalbolunur. (میعاد, إيجاب) gibi.

Altıncı Kaide:

Vâv müteharrik, mâkabli meksûr olursa yine yâ'ya kalbolunur. (قیام, غزی, رضی) gibi. Lakin (حول) misali kelimeler şazdırlar.

Yedinci Kaide:

Vâv mazmûm mâkabli de mazmûm olursa vâv üzerine zammenin naklolmasıyla harekesi hazf olunur. (یدعو, یغزو) gibi. Lakin bu misallere cevazımdan (*cezm eden edatlardan*) biri dahil olursa alâmet-i li'l-cezm (*cezm alameti olarak*) vâv sâkıt olur. (لم یدع, لم یغز) gibi. Eğer nevâsıbdan (*nasp edenlerden*) biri dahil olursa "vâv" harfi sahih gibidir, (لن یدعو, لن یغزو) gibi.

Sekizinci Kaide:

Yâ sakin, mâkabli mazmûm olursa yâ vâva kalb olunur. (یوقظ, یوسر) gibi. Ancak yâ sakin yahut meftûh, mâkabli de meksûr olursa "yâ" harfi sahih gibidir. (حشیت, حشی) gibi.

Dokuzuncu Kaide:

Yâ mazmûm mâkabli meksûr olursa yâ üzerine zamme sakîl olmasıyla (zammenin yâ'ya ağır gelmesiyle) yâ'nın zammesi hazfolunur. (یمشي, یرمي) gibi. Cevâzımdan biri dahil olursa alâmet-i li'l-cezm yâ sakıt olur. (لم یمش, لم یرم) gibi. Nevasıptan (*nasp eden edatlardan*) biri dahil olursa "yâ" harf-i sahih gibidir. (لن یرمي, لن یمشي) gibi. Ancak yâ meftûh mâkabli de meftûh olursa yine elif'e kalbolunur. (لن یخفی) gibi.

Fâide

Malum ola ki kelimeyi aslına reddeden (aslına döndüren) birkaç şeydir:

- 1- Masdarıdır: (قال- قولاً. كال – كیلاً) gibi.
- 2- Tesniyesidir: (أخ- إخوان. دم – دمیان) gibi.
- 3- Cem-i mükesserdir: (باب- ابواب. ناب – انیاب) gibi.

4-İsm-i tasğîrdir: (حال- حویل. حال - حییل. شمس - شمسیة) gibi.

4- Tef'îl, Mufa'ale bâblarıdır: (جاز- جاوز. بان - بین) gibi.

2.12. Takrîrî İ'lâl

(قال)

Kâle: aslında (قول) idi. Vâv illet müteharrik (harekeli illet) mâkabli meftûh, vâv'ı elif'e kalbettik. (قال) oldu.

(كال)

Kâle: aslında (کیل) idi. Yâ harfî illet müteharrik mâkabli meftûh yâ'yı elif'e kalbettik. (كال) oldu.

İhtâr

Kâle: ile **Kâle**'nin i'lâlîne tatbiken (کان, جاز, دام, قام, زاد, صام) gibi kelimelerin i'lâlîleri de yapılır. (Bu gibi kelimelerde de aynı kaide uygulanır)

(أقام)

Ekâme: aslında (أقوم) idi. Vâv harfî illet müteharrik (harekeli illet), mâkabli harf sahîh sakın kaf. Vâv'ın fethasını makablindeki sakın olan kaf'a verdik “Akveme (أقوم)” oldu. Aslından hareketli ve mâkabli meftûh olan vâv'ı elif'e kalbettiğimizde derhal (أقام) oldu.

(غزوا)

Ğzev: aslında (غزوا) idi. Vâv harfî illet müteharrik, mâkabli ise meftûh, Vâv'ı elif'e kalbettik iki sakın cem oldu. Biri elif, biri vâv iki sakın toplandığı için elif'i hazfettik (غزوا) oldu.

(رضی)

Raziye: aslında (رضو) idi. Vâv müteharrik mâkabli meksûr vâv'ı yâ'ya kalbettik. (رضی) oldu.

(قلن)

Kulne: aslında (قولن) idi. Vâv harf-i illet müteharrik, mâkabli meftûh. Vâv'ı elif'e kalbettik iki sakın cem oldu. Biri elif, biri lâm iki sakın toplandığı için elif'i hazfettik

(قلن) oldu. Hazfedilen vâv'a delalet etmek için kaf'ın fethasını zammeye tebdil ettik (قلن) oldu.

(كلن)

Kilne: aslında (كيلن) idi. Yâ harfi illet müteharrik mâkabli meftûh yâ'yı elif'e kalbettik iki sakin cem oldu. Biri elif, biri lâm iki sakin toplandığı için elif'i hazfettik (كلن) oldu. Hazfedilen 'ya'ya delalet etmek için 'kâf'ın fethasını kesraya tebdil ettik (كلن) oldu.

(يوسر)

Yûsiru: aslında (بيسر) idi. Yâ sakin, mâkabli mazmûm yâ'yı vâv'a kalbettik (يوسر) oldu. Vâv sakin, mâkabli mazmûm vâv'ı hali üzere harf-i med ettik. (يوسر) oldu.

(قيل)

Kîle: aslında (قول) idi. Vâv'ın kesrasından kaf'ın zammesini sekîl (*zamme kesraya ağır geldiği için*) görüp hazfettik. Vâv'ın kesrasını kablindeki (*kendinden önceki*) sakin olan kaf'a verdik. (قول) oldu. Vâv sakin mâkabli meksûr vâv'ı yâ'ya kalbettik (قيل) oldu. Yâ sakin, mâkabli meksûr yâ'yı hali üzere terk ettik (قيل) oldu.

(يقول)

Yekûlü: aslında (يُقُولُ) idi. Vâv harfi illet müteharrik, mâkabli harf sahîh sakin olan kaf. Vâv'ın zammesini kablindeki sakin olan kaf'a verdik (يقول) oldu. Vâv sakin mâkabli mazmûm vâv'ı hali üzere harf-i med ettik (يقول) oldu. (يكون، يجوز، يصوم، يدوم، يقوم)، vb. kelimelerde de aynı kaide uygulanır.

(يخاف)

Yehâfû: aslında (يخوف) idi. Vâv harfi illet müteharrik, mâkabli harf sahîh sakin olan ha. Vâv'ın fetha harekesini makablindeki sahîh sakin harf olan ha'ya naklettik (يخوف) oldu. Aslında (kelimenin aslında) müteharrik, mâkabli ise meftûh olan vâv'ı elif'e kalbettüğümüzde derhal (يخاف) oldu. Aslı (يقول) olan (يقال) kelimesi de aynı kâide üzerinedir.

(لم يقل)

Lem yekul: aslında (لم يقول) idi. Vâv harfi illet müteharrik, mâkabli harf sahîh sakin kaf. Vâv'ın zammesini kablindeki (*kendinden önceki*) sakin olan kaf'a verdik iki sakin

cem oldu. Biri vâv, biri lâm iki sakin toplandığı için vâv'ı hazfettik (لم يفل) oldu. (لم يكن) de aynı kâide üzerinedir.

(يغزو)

Yağzû: aslında (يغزو) idi. Vâv üzerine zamme sekîl (*ağır*) oldu. Vâv'ın zammesini sekîl görüp hazfettik (يغزو) oldu. Vâv sakin, mâkabli mazmûm vâv'ı hali üzere harf-i med ettik (يغزو) oldu.

(تغزين)

Tağzîne: aslında (تغزين) idi. Vâv'ın kesrasından zâ'nın zammesini sekîl görüp hazfettik. Vâv'ın kesrasını kablindeki sakin olan zâ'ya verdik iki sakin cem oldu. Biri vâv biri yâ -iki sakin toplandığı için vâv'ı hazfettik (تغزين) oldu. Yâ sakin, mâkabli meksûr yâ'yı hali üzere harf-i med ettik (تغزين) oldu.

(يرمي)

Yermî: aslında (يرمي) idi. Yâ üzerine zamme sekîl oldu. Yâ'nın zammesini sekîl görüp hazfettik (يرمي) oldu. Yâ sakin, mâkabli meksûr yâ'yı hali üzere harf-i med ettik (يرمي) oldu. (يقتضي) ve (يقضي) de aynı kâide üzerinedir.

(قائل)

Kâilün: aslında (قائل) idi. Vâv harfi illet müteharrik, mâkabli meftûh vâv'ı elf'e kalbettik iki sakin cem oldu. Biri İsm-i Fâil elif'i, biri ayne-l fiilinden kalbolunan elif. İki sakin toplandığı için elif-i maktûbeyi (*kalbolunan elifi*) hemze'ye kalbettik (قائل) oldu. (صائم, قائم, كائن, جائز) vb. kelimelerde aynı kâide üzerinedir.

(غاز)

Ğâzin: aslında (غاز) idi. Vâv müteharrik, mâkabli meksûr vâv'ı yâ'ya kalbettik (غازي) oldu. Yâ üzerine zamme sekîl oldu. Yâ'nın zammesini sekîl görüp hazfettik iki sakin cem oldu. Biri yâ, biri tenvîn. İki sakin toplandığı için yâ'yı hazfettik. Tenvîni kablindeki (*kendinden önceki*) zâ'ya verdik (غاز) oldu.

Tenbîh

Bahsi geçen (غازي) kelimesine tatbîken (ماض, ماض, قاض) gibi. Kelimelerin i'lâlleri dahî yapılır. Bir de gerek vâv-î ve gerek yâ-î olsun, nâkısın ism-i fâillerinde ba'del-

i'lâl (i'lâlden sonra) evvellerine lâm-ı tarif gelirse ahirindeki yâ avdet (kelimeye geri döner) eder. (الماضي, الرامي) gibi.

(مقول)

Makvülün: aslında (مقول) idi. Vâv harfi illet müteharrik, mâkabli harf sahih sakın kaf. Vâv'ın zammesini kablindeki sakın olan kaf'a verdik iki sakın cem oldu. Biri ecvef vâv'ı ve biri ism-i meful vâv'ı. İki sakın toplandığı için ecvef vâv'ını hazfettik (مقول) oldu. Vâv sakın mâkabli mazmûm vâv'ı hali üzere harf-i med ettik (مقول) oldu. (مخوف) vb. kelimelerde aynı kaide üzerinedir.

(مكىل)

Mekîlün: aslında (مكىل) idi. Yâ harfi illet müteharrik, mâkabli harf sahih sakın kâf. Yâ'nın zammesini kablindeki sakın olan kâf'a verdik iki sakın cem oldu. Biri yâ, ve biri vav. İki sakın toplandığı için yâ'yı hazfettik. (مكىل) oldu. Yâ'nın binası sahih olsun için kâf'ın zammesini kesraya tebdil ettik (مكىل) oldu. Vâv sakın, mâkabli meksûr yâ'yı hali üzere harf-i med ettik, (مكىل) oldu. (مزيد) vb. kelimelerin i'lâlleri de bu kaide üzerinedir.

(مرمى)

Mermiyyün: aslında (مرموي) idi. Kelimede vâv, ve yâ cem oldu. (Sakinliğiyle biri diğzerinin önüne geçer) kâidesince vâv'ı yâ'ya kalbettik (مرمى) oldu. Yâ'nın binası sahih olsun için mîm'in zammesini kesraya tebdil ettik (مرمى) oldu. Kelimede iki harf bir cinsten vaki'oldu. Evvelki (birinci) yâ sakın, sâni (ikinci) yâ harekeli. Evvelkini ikinciye idğam ettik. Müdğamdan (idğam edilen) bedel müdğamün fih (kendisine idğam olunan) olan ikinci yâ'ya bir şedde verdik (مرمى) oldu. (محشبي) vb. kelimeler de aynı kaide üzerinedir.

(ليقل)

Liyekul: aslında (ليقول) idi. Vâv harfi illet müteharrik, mâkabli harf sahih sakın kaf. Vâv'ın harekesi olan zammeyi makablindeki kaf'a naklettik. İki sakın toplandı. İki sakını gidermek için vâv'ı hazfettik (ليقل) oldu.

(ليغز)

Liyağzû: aslında (ليغزو) idi. Alâmet-i lil-cezm (*cez m alameti olarak*) vâv düştü (ليغز) oldu.

(قل)

Kul: aslında (اقول) idi. Vâv harf-i illet müteharrik, mâkabli harf sahih sakin kaf. Vâv'ın zammesini kablindeki sakin olan kaf'a verdik, iki sakin cem oldu. Biri vâv, ve biri lâm. İki sakin toplandığı için vâv'ı hazfettik. Kaf'a hareke gelmekle emr-i müstağni oldu. (قل) oldu. (كن) vb. kelimelerde aynı kaide üzerinedir.

(اغز)

Üğzu: aslında (اغزو) idi. Alâmet'en lil-vakf (*vakf alameti olarak*) vâv düştü (اغز) oldu.

(قه)

Kîh: aslında (اوقي) idi. Vâv, beyne yâ-i ve kesra kâidesince muzâri de düştüğü gibi bunda da düştü. İkî oldu. Kaf'a hareke gelmekle emr-i hemzeden müstağni (*hemzeye ihtiyaç kalmadığı için emir hemzesi hazfedildi*) oldu. Emirden dolayı kelimenin ahirini vakfettik. Vakf üzerine mebnî olan lafız da meczûm gibi olduğundan emr-i hazır-ı nâkıs hükmünde ahirindeki yâ düştü (ق) oldu. Vakf için ahirine bir hâ-i sekte ziyade eyledik (قه) oldu.

(يعد)

Ye'idü: aslında (يوعد) idi. Vâv, yâ ile kesra arasında sekîl olduğu için vâv'ı hazfettik (يعد) oldu.

(عد)

'İd: aslında (اوعد) idi. Muzârisine tabi olarak vâv'ı hazfettik. Emir hemzesinden müstağni oldu. (عد) oldu.

(عدة)

“İddeten” aslında (وعدة) idi. Muzârisine tabi olarak vâv'ı hazfettik. Harekesini kendinden sonra gelen ayn'a verdik (عدة) oldu. Emsalleri de buna göre kıyaslanır.

Tenbîh

Malum ola ki vâv; dördüncü, beşinci veya altıncı (harf) olarak vaki‘olursa ve mâkabli de meftûh bulunursa evvela yâ‘ya sonra da elif’e kalbolunur. (اعطى, تعالى, يتعالى) gibi. Şurası da hafî kalmaya ki vâv tarafta (kelimenin sonu) vaki‘olduğunda yine yâ‘ya kalbolunur. (غبي) gibi, aslı (غبو) olup vâv tarafta vaki‘olduğundan vâv’ı yâ kıldık (غبي) oldu.

(غزتا)

Ĝazetâ: aslında (غزوتا) idi. Vâv harfî illet müteharrik, mâkabli meftûh vâv’ı elif’e kalbettik. İki sakin toplandı. Elif-i maklubeden (*vâv harfinden kalbolunan elif*), tâ’dan iki sakini gidermek için elif-i maklubeyi hazfettik (غزتا) oldu.

(غزوا)

Ĝazev: aslında (غزوا) idi. Vâv harfî illet müteharrik, mâkabli meftûh. Vâv’ı elif’e kalbettik. İki sakin toplandı. Elif-i maklubeden ve cemi’ vâv’ından iki sakini gidermek için elif-i maklubeyi hazfettik. (غزوا) oldu.

(اتقي)

İttekâ: aslında (اوتقي) idi. İfteale’nin fâû’l-fiilinde vâv vaki‘ oldu. Her ne zaman İfteale’nin fâû’l-fiili mukabilinde vâv vaki‘ olsa o vâv’ı yâ‘ya kalbederlermiş. Biz de kalbettik (اتقي) oldu. Sonra da evvelki tâ, ikinci tâ da idğam olundu.

(اصطبر)

Istabera: aslında (اصتبر) idi. İfteale’nin fâû’l-fiil mukabilinde sâd vaki‘ oldu. (Herbâr) Her ne zaman ki ifteale’nin fael-fiil mukabilinde sâd vaki‘ olsa ifteale’nin te’sini tâ‘ya kalbederlermiş. Biz de kalbettik. (اصطبر) oldu.

(اذكر)

İzzekera: aslında (اذتكر) idi. Her ne zaman ki ifteale’nin fael-fiil mukabilinde zâl vaki‘ olsa iftealenin te’sini dâl’a kalbederlermiş. Biz de kalbettik (اذذكر) oldu. Dâl’ın mahreci zâl’e yakın olduğundan dâl’ı zâl’e kalbettik (اذذكر) oldu. Kelimedede iki harf bir cinsten vaki‘ oldu. Zâl’lar evvelkisi sakin, ikincisi harekeli. Evvelkini ikincide idğam ettik. Müdğamdan bedel müdğamen fih olan ikinci zâl’a bir şedde verdik (اذكر) oldu.

(اعلم)

İ'lem: (علم، يعلم، تعلم) den emr-i hazır müfret müzekker muhâtap almak (yapmak) murad eyledik. Muzâraat harfi olan tâ'yı hafz eyledik. Görelim sakin mi? Harekeli mi?. Gördük sakin. Sakin ile nutuk mu'tezir (özürlendi). İbtida (kelimeye başlamak) mümkün olsun için evveline bir hemze-ı vasıl-ı meksura (kesralı geçiş hemzesi) getirdik. (اعلم) oldu. Emir ecli için (emir dolayısıyla) ahirini vakf eyledik. Vakf üzerine mebnî olan lafızda meczûm gibi olduğundan Emr-i hazır sahih müfred müzekker muhâtabın cezmine alamet ahirinden lâmel-fi'lin sakini zamme düştü (اعلم) oldu.

(نصر)

Nasara: Nasara dan fiili mâzî bina-i malum müfred müzekker ğâib olan (نصر) almak murad eyledik. Onda kaide varmış. Kaide buymuş ki; ahirinden tenvînini hazfederlermiş. Biz de hazfeyledik. (نصر) oldu. Bâbına riâyeten aynü'l-fi'line fetha ile hareke verdik (نصر) oldu.

(ينصر)

Yensuru: Nasara dan fiili muzâri bina-i malum müfred müzekker ğâib olan (ينصر) almak murad eyledik. Onda kaide varmış. Kaide buymuş ki; evveline muzâraat harfi olan (أتين) (elif, tâ, yâ, nûn) den ğâibe ta'yin bir yâ getirdik, (ينصر) oldu. Erba'a harekât-ı mütevelliyat cem oldu. Bu erbe'ı harekât-ı mütevelliyatın cem'i kelâm-ı Arabî'de geriye olduğundan nûn'un harekesini hazfettik, (ينصر) oldu. Bâbına riâyet aynü'l-fi'lini mazmûm kıldık, (ينصر) oldu. Nevasıptan (nasp eden) ve cevazımdan cezm eden edatlardan hâlî (boş) olan fiili muzârinin ahiri merfû' olduğundan ahirine zamme ile bir hareke verdik, (ينصر) oldu.

(آمن)

Âmene: aslında (أمن) idi. Hemze sakin, mâkablî meftûh hemzeyi elif'e kalbettik. (آمن) oldu.

(كل)

Kül: aslında (أكل) idi. Gayr-ı kıyasî üzere (kurala aykırı, kaideye muhalif olarak) hemze-i saniyeyi (ikinci hemzeyi) hazfettik. Emir hemzesinden müstağni oldu, (كل) oldu.

(سل)

Sel: aslında (إسئل) idi. Tahfif (*hafiflik*) için ikinci hemzenin harekesini makablindeki sakin sîn'e verdik. Sîn'e hareke gelmekle emir hemzesinden müstağni oldu. İki sakin cem oldu. Biri hemze, biri lâm. İki sakin bir araya gelince hemzeyi hazfettik, (سل) oldu.

TAKRİRİ İDĞAM

Medde: aslında (مدد) idi. Kelimede iki harf bir cinsten vaki' oldu. Dâl'ların ikisi de harekeli. İdğam vacip oldu. İdğam ecli için (sebebiyle) birinci dâl'ın harekesini hazfettik. Evvelki sakin ikincisi harekeli oldu. Evvelkini ikincide idğam ettik. Müdğamdan bedel müdğam fih olan ikinci dâl'a bir şedde verdik. (مد) oldu. (دل) vb. kelimeler de aynı kaide üzerinedir.

(يمد)

Yemüddü: aslında (يمدد) idi. Kelimede iki harf bir cinsten vaki' oldu. Dal'ların ikisi de harekeli. İdğam vacip oldu. İdğam ecli için evvelki dâl'ın harekesinini makablindeki sakin olan mîm'e verdik. Evvelki sakin, ikinci harekeli oldu. Evvelkini ikincide idğam ettik. Müdğamdan bedel müdğam fih olan ikinci âl'a bir şedde verdik (يمد) oldu. (يدل) vb. kelimelerde aynı kaide üzerinedir.

(لم يمد)

Lem yemüddü: aslında (لم يمدد) idi. Kelimede iki harf bir cinsten vaki' oldu. Evvelki dâl harekeli, ikinci dâl sükûn-u âriz ile sakin. İdğamı caiz oldu. İdğam ecli için evvelki dâl'ın harekesini makablindeki mîm'e verdik. İki sakinin cem' olmasıyla alâ gayr-ı hâdde lâzım gelmekle ikinci dâl'a fetha, zamme veya kesra ile bir hareke verdik. Bu üç surette evvelki sakin, ikinci harekeli oldu. Evvelkini ikincide idğam ettik. Müdğamdan bedel müdğam fih olan ikinci dal'a bir şedde verdik (لم يمد) oldu. Fekki idğam ile (idğam yapmadan, idğamı çözürek) (لم يمدد) demek de caiz olur.

(ماد)

Mâdde: aslında (مادد) idi. Kelimede iki harf bir cinsten vaki' oldu. Dâl'ların ikisi de harekeli idğam vacip oldu. İdğam ecli için evvelki dâl'ın harekesini hazfettik. İki sakin cem oldu. Biri ism-i fâil elif'i ve biri evvelki dâl harfi. İki sakinin cem olmasından

dolayı ism-i fâil elif'ini hazfedelim desek alamettir hazfolunmaz.²⁷ Dâl'ı hazfedelim desek ihcâf kelime lâzım gelecek. Bu ikisinden birini hazf mümkün olmadığından dolayı evvelki sakin harf-i med, ikinci sakin müdğam olan yerlerde iki sakinin cem olmasıyla ala gayr-ı hâdde lâzım olmakla evvelkini ikincide idğam ettik. İlâ ahir (*sairleri de böyledir, buna göre kıyaslanır anlamında*).

(ادثر)

İddessera: aslında (تدثر) idi. Tefe'alenin tâ'sından sonra dâl vaki' oldu. Her bâr (*nezamanki*) Tefâ'alenin tâ'sından sonra dâl vaki' olsa, tefâ'alenin tâ'sını dâl'a kalbederlermiş. Biz de kalbettik, (ددثر) oldu. Kelimede iki harf bir cinsten vaki' oldu. Dal'ların ikisi de harekeli olduğundan idğam vacip oldu. İdğam ecli için evvelki dâl'ı hazfettik. Nutuk mu'tezir oldu. Başlamak mümkün olsun için evveline bir hemze-i vasıl-ı meksûra (*kesralı geçiş hemzesi*) getirdik. (ادثر) oldu. Evvelki sakin, ikinci harekeli. Evvelkini ikincide idğam ettik. (İlâ ahir).

(اثاقل)

İssâkale: aslında (تثاقل) idi. Tefâ'ale'nin tâ'sından sonra sâ vaki' oldu. Her bâr tefâ'ale'nin tâ'sından sonra sâ vaki' olsa tefâ'ale'nin tâ'sını sâ'ya kalbederlermiş. Biz de kalbettik, (تثاقل) oldu. Kelimede iki harf vaki' oldu. Sâ'ların ikisi de harekeli olduğundan idğam vacip oldu. İdğam ecli için evvelki sâ'yı hazfettik. Nutuk mu'tezir oldu. Başlamak mümkün olsun için evveline bir hemze-i vasıl-ı meksûra getirdik. (اثاقل) oldu. Evvelki sakin, ikincisi harekeli. Evvelkini ikincide idğam ettik. (İlâ ahir).

Tenbîh

Lem yemüddü gibilerde harekât-ı selase (üç hareke ile) okunmasının esbabı üçtür:

- 1- Fethanın (اخف) hafif bir hareke olması,
- 2- Zammenin (أقوى) en kuvvetli harekeden bulunması,
- 3-Sakini harekelemekte kesranın (sakin harekelendiğinde kesra ile harekelenir Kaidesinde) asıl olmasıdır.

²⁷ Alametler hazf olunmaz.

Fâide

Mâ ile Lâ isimlerde fiillerde nefiy içindirler. (Allah’u Teâlâ bir mekân ile mütemekkin değildir, و لا شيء, (ما الله تعالى متمكنا بمكان), (Allah’u te’âla’ya benzeyen hiçbir şey yoktur, (الماضي لا يذكر، و الاستقبال لا يعتبر, (Mâzî zikredilmez, istikbal itibar edilmez, (مشابهة لله تعالى), (Âdet terk edilmez, (العادة لا تترك, (ما يعلم. لا يفعل. لا بأس) gibi. Bu misallerde hangisinin isim, hangisinin fiil olduğunu şakirdan (öğrenci) tefrik ederek (*ayırarak*) müsbet ile menfi ne demek olduğunu söyleyeceklerdir. Bir de nehiy Lâ’sı vardır ki; emirlerin evveline dahil olduğunda nehy-i ğaib, nehy-i hâzır sığaları hasıl olur. (لا تعلم. لا تذب) gibi.

Şakirdanın Arab dilindeki gerek sülâsî mezîd ve gerek rubâ’î mezîdinden şedde sığasıyla isim tasrifleri için birkaç numunenin tahrîrî münasip görüldü.

1- مثال

أَكْرَمَ - يُكْرِمُ - إِكْرَامًا - فهو مكرم- و ذاك مُكْرِمٌ - لَمْ يُكْرِم - لَا يُكْرِمُ - لما
يكرم - ما يكرم - لا يكرم - لن يكرم - ليكرم - أكرم - لا تكرم - مكرم -
مكرم فيه - إكرامة واحدة - إكرامة شديدة - إكرامي أشد منه إكراما - ما
أشد إكرامه - و أشد بإكرامه.

2- مثال

طوف - يطوف - تطويفا - فهو مطوف - لم يطوف - لما يطوف -
ما يطوف - لا يطوف - لن يطوف - ليطوف - لا يطوف - طوف -
لا تطوف - مطوف - تطوية - لطيفة - تطويفي الطف تطويفا -
مالطف تطويفه - والطف بتطويفه.

3- مثال

استخرج - يستخرج - استخراجا - فهو مستخرج - و ذاك مستخرج - لم
تستخرج - لما يستخرج - ما يستخرج - لا يستخرج - لن يستخرج -
لا يستخرج - لا يستخرج - استخراج - لاتستخرج - مستخرج فيه -
استخراجة واحدة - استخراجة سريعة - استخراجي اسرع استخراجا - ما
اسرع استخراجه - واسرع باستخراجه.

مثال رباعي مجرد

دحرج - يدحرج - دحرجة - و دحرجا - فهو مدحرج - و ذاك مدحرج -
لم يدحرج - لما يدحرج - ما يدحرج - لا يدحرج - لن يدحرج - ليدحرج -

لا يدحرج - دحرج - لا تدحرج - مدحرج - درجة واحدة - درجة شديدة - دحرجي اشد درجة - ما اشد دحرجه - و اشد بدحرجه.

مثال رباعي مزيد

حوقل - يحوقل - حوقلة - و حيقالا - فهو محوقل - لم يحوقل - لما يحوقل
- ما يحوقل - لا يحوقل - لن يحوقل - ليحوقل - لا يحوقل - حوقل - لا
تحوقل - محوقل - حوقلة واحدة - حوقلة شديدة - حوقلي اشد حوقلة - ما
اشدد حوقلة - و اشدد بحوقله.

Tenbîh

Eşeddü: sığası ekseriya (اشد) lafziyla kullanılırsa da bazen (اشد) yerine (و اسرع،)
اكرامة شريفة- اكرامي اشراف اكراما- ما اشرف ; Mesela; اشرف (و اشرف
اشرف باكرامه. Sözün hasılı icabına göre tasrif olunur. Diğerlerini de buna göre
kıyasla.

Fâide

Malum ola ki sülâsî bâblardan gelen her fiilin hangi bâbdan olduğu âyetten veya
kütüb'ü lügatten (*lügat kitaplarından*) bilinir. Emma ba'd (*bundan sonra*) tettebi'
iştibâh (şüphe edilirse) olunursa evvelki bâb ile ikinci bâb arasında muhayyersin
demişler. İşte bu kelimeler amele destûr sayılır. Burası da malum ola ki sülâsî bâblarından
gelen her bir fiilin malumu hangi bâbtan ise meçhûlü de o bâbtandır. Zira meçhul için
ayrıca bâb yoktur.

Fiili mâzînin ve muzârinin malum ve meçhûllerinde (أمثلة مطردة) on dört sığa olup; üçü
ğâib, üçü ğâibe, üçü muhâtab, üçü muhâtaba, ikisi mütekellim içindir.

Mâzî meçhulün alameti: Evvel harfin mazmûm, ahirin makablinin (*son harften
önceki harfin*) meksûr olmasıdır.

Muzârî meçhulün alameti: Muzâraat harfinin mazmûm, ahirin mâkablinin meftûh
olmasıdır.

Emir ile nehyin malumlarında, mütekellimleri gelmez. Zira bir âdem kendi nefesine hem âmir, hem me‘mûr olması lâzım gelir. Bu sebepten emir ile nehyin malumları altışar sığadır.

İhtâr

Bu risaledeki sarf fâideleri ancak emsile ve binâ okuyan müptedilere mahsus olduğundan bu kadarla iktifa olundu.

(1)

إذا ضاقت بك الدنيا ففكر في "ألم نشرح
فعرساً بين يسرين متى تذكرهما تفرح

(2)

قبيح على الإنسان ينسى عيوبه
فلو كان ذا حزم لما عاب غيره
ويذكر عيباً في أخيه قد اختفى
وفيه عيوب لو رآها بها اكتفى

(3)

تمتع من الدنيا بساعتك التي
فما يومك الماضي عليك بعاند
ظفرت بها ما لم يعقك العوائق
ولا يومك الآتي به أنت واثق

(4)

كُنْ ابْنَ مَنْ شِئْتَ وَاكْتَسِبْ أَدَباً
إِنَّ الْفَتَى مَنْ يُقُولُ هَا أَنَا ذَا
يُغْنِيكَ مَحْمُودُهُ عَنِ النَّسَبِ
لَيْسَ الْفَتَى مَنْ يُقُولُ كَانَ أَبِي

(5)

رتبة العلم اعلى الرتب

(6)

الشرف بالأدب لا بالنسب

(7)

جراحات السنان لها إلتنام و لا يلتام ما جرح اللسان

(8)

الدَّهْرُ أَدَّبَنِي وَالْيَأْسُ أَغْنَانِي
وَأَحْكَمْتَنِي مِنَ الْأَيَّامِ تَجْرِبَةً
وَالْقُوَّةُ أَقْنَعَنِي وَالصَّبْرُ رَبَّانِي
حَتَّى نَهَيْتُ الَّذِي قَدْ كَانَ يَنْهَانِي

(9)

لِتَعْرِفَ الرُّشْدَ مِنَ الْغَيِّ
فَالنَّارُ قَدْ تَوَقَّدَ لِلْكَيِّ
يَدُلُّكَ الشَّيْءُ عَلَى الشَّيْءِ

تَأَنَّ فِي الشَّيْءِ إِذَا رُمْتَهُ
لَا تَتَّبِعَنَّ كُلَّ دُخَانٍ تَرَى
وَقِسْ عَلَى الشَّيْءِ بِأَشْكَالِهِ

(10)

إِذَا اخْضَرَ مِنْهَا جَانِبٌ جَفَّ جَانِبُ

أَلَا إِنَّمَا الدُّنْيَا نَصَارَةٌ أُيْكِيَّةٌ

(11)

فَإِذَا إِحْتَجَّتْ إِلَيْهِ مَرَّةً مَجَكَ قُوَّةٌ

أَنْتَ مَا اسْتَغْنَيْتَ عَنِ خَلْقِ فِي الدَّهْرِ أَخُوهُ

2.13. Fevâid-i Lâmiye

Malum ola ki lâm-ı tarifin meşhurda dört, tahkikte beş mânâsı vardır:

1-Ahd-i haricîdir: (*muhâtabın da bildiği kişi veya şeylere işaret eder*) Bir adam yanıma geldi, Adama ikram ettim, (جاءني رجل فأكرمت الرجل) gibi.

2-Cins-i meşhurdur: İnsan bir nev'idir, (الانسان نوع) gibi.

3-Cins-i gayr-ı meşhurdur: Erkek kadından hayırlıdır, (الرجل خير من المرأة) gibi.

4-İstiğrâktır: (*bütün ferdleri içine alır*) Muhakkak ki insan hüsrandır (ان الإنسان لفي ان خسر) gibi.

5-Ahd-i zihnidir: (*önceden bildirilen şeyin zihinde malum olması*) Çarşıya gir ve eti satın al (ادخل السوق و اشت اللحم) gibi.

Bu dahi malum ola ki lâm da mu'teber olan mânâsı meşhura ism-i mevsullerde ve aynı şekilde izafet-i ma'neviyye ile ma'rifeye muzâflarda da muteberdir. Şurası da gizli kalmaya ki; Mârifeler altı kısımdır:

1- Muzmarâtır: Ben, Sen, (أنا، أنت) gibi.

2- E'lâmdır: Zeyid, Üsame, (زيد، أسامة) gibi.

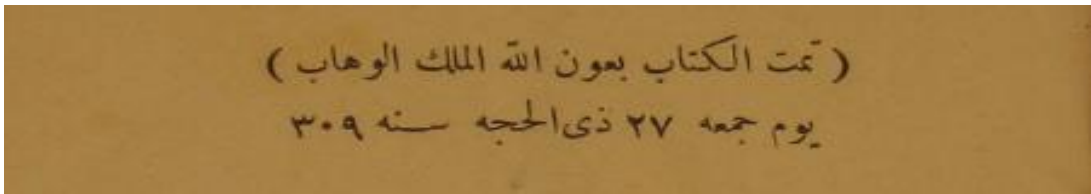
3- Esmâ-i işarettir: hazâ, hazihî (هذا، هذه) gibi.

4- Mevsûlattır: ellezî, elletî (الذي، التي) gibi.

5- Marife bil-lâmdır: İnsan unutkanlıktan ibarettir, (الانسان مركب من النسيان) gibi.

6- Bu beş şeyden birine izâfet-i ma'neviyye ile muzâf olanlardır, (غلام زيد) gibi.

Bu kitap melik ve vehhâb olan Allah'ın inayeti ile 309 senesi 27 Zikhiccede Cuma günü tamamlanmıştır.

Şekil 2.18: Hitam

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHTASAR TA'RİFÂT-I SARFİYE VE NAHVİYE-İ ARABİYE İSİMLİ ESERİN İNCELENMESİ

Bu bölümde eserin künyesi, dizayn ve sistemi, muhtevası, yazılma yöntemi ve konuların işlenişinin incelenmesi yer almaktadır.

3.1. Eserin künyesi

Künye kelimesi sözlükte “maksadı üstü kapalı ve dolaylı şekilde anlatma, kinayeli söz söyleme” manasındaki kinaye kelimesiyle aynı kökten gelmektedir. Ebu Hüreyra, Ebu Bekir, Ümmü Gülsüm gibi kişinin ilk evladına nispet verilerek zikredilmesini veya daha yakınıyla anılmasını, böylelikle onu daha iyi tanıtacağını ifade eder. Künye Arap dünyasında kişiyi tanıtmaya vasıtası olarak kullanılıp onun mensubiyetini ve kimliğini ortaya koymaktadır.²⁸

Künye kitapları tanıtmakta da aktif istihdam edilen bir kelimedir. Eserlerin künyesinde, eserin yazarı, editörü, yayın evi, basım yılı ve yeri ve baskı sayılarına yer verilmektedir. Künye bilgileri ile kitabın daha kolay ve doğru şekilde izini sürer ve ait oldukları dönemlerle ilgili bilgiler edinebilir.²⁹

Çalışmamıza konu olan eserin künyesi; Mehmed Behcet FİLİBELİ, Muhtasar Ta'rifat-ı Sarfiye ve Nahviye-i Arabiye,(Kasbâr matbaası, 1310) şeklindedir. Yapılan araştırmalara neticesinde, eserin iç ve dış kapağında yer alan bilgiler dışında yazar ile ilgili bilgiler elde edilememiştir.

Eser, Maârif Nezaret-i Celîlesinin ruhsatı ile Dersââdet Bâbîâlî Caddesinde, Kasbâr matbaası'nda h,1310 yılında tek cilt olarak basılmıştır. Eser cilt itibarı ile 51, içerik itibarı ile 48 sayfadan oluşmaktadır.

²⁸ Gürer, Ömür (2022). Es- Semrû'l – Muktetaf Mine'n – Nahvi Ve's – Sarf İsimli Eserin Türkiye Türkçesine Kazandırılması ve İncelenmesi, (2022.12.24).

²⁹ Gürer, Es- Semrû'l – Muktetaf Mine'n – Nahvi Ve's – Sarf İsimli Eserin Türkiye Türkçesine Kazandırılması ve İncelenmesi.

3.2. Eserin Dizaynı ve Sistemi

Mevcut olan eserlerden anlaşıldığı üzere dönemin başlangıç seviyesindeki öğrencilerin konuyu daha kolay ve verimli şekilde hâkim olması sebebiyle müellif konuları derleyerek kolay ve öz şekilde incelemeyi esas almıştır. Yazar Mehmed BEHCET FİLİBELİ eserini padişaha ithaf ile başlamıştır. Daha sonra bir ilme yeni başlamanın yöntemi olarak evvela o ilmin tarifini, konusunu ve gayesini öğrenmesi gerektiğini vurgulayarak konuyla ilgili bir takım önemli tarif ve faidelere yer vermiştir. Ardından 10 fasla ayırarak eserin muhtevasını oluşturmuştur.

İlk fasıl olan Emsile-i Muhtelifeyi on üçü fiil, on biri isim olmak üzere 24 sığaya ayırmıştır.

Sonra Bahs-i Aksam faslında, Aksam-ı vahid'den başlayarak sırayla Aksam-ı Aşera'ya kadar aksamların çeşitlerine yer vermiştir.

Üçüncü fasılda ise bazı Ta'rîfât-ı Harfiye başlığı altında kelimelerin lügatların çeşitlerine göre vereceği anlamları detaylıca ele almıştır.

Dördüncü fasılda, Bazı Ta'rîfât-ı Nahviye başlığı altında nahivle ilgili ana kelimeleri toplamış ve açıklamıştır.

Beşinci fasılda ise, yeni başlayan öğrencilere nahiv ilminde yer alan isimlerin kolay öğretmenin yolunu Kavâ'idü'l-i'râb başlığı altında açıkça beyan etmiştir.

Altıncı fasılda ise, beşinci fasılın hulasası olarak, asıl i'râbı, i'râbın taksimleri, yerleri, sıfatları vb. konuları toplamıştır.

Yedinci fasılda ise, Bazı Ta'rîfât başlığı altında konuyla ilgili tarifleri toplamış ve açıklamıştır.

Sekizinci fasılda, i'lâl kaidelerini dokuzaya ayırarak Kavâ'idü'l-İ'lâl başlığı altında derlemiştir.

Dokuzuncu fasılda, içinde illet harfleri bulunan kelimelerin i'lâllerini kaideleri ile aşamalarıyla anlatmıştır.

Onuncu fasılda ise, lâm harfinin meşhurda dört, tahkikte beş manasını açıklamıştır.

Eseri incelediğimizde şunu söyleyebiliriz ki, yazar eseri ilme yeni başlayanlar için bilgi vermekle birlikte öğrenmenin kolay yolunu ve aşamasını gayet açık ifade etmiştir.

Müellif eserinde konuları ele alırken telif yöntemini kullanmıştır. Önce sarfı sonra da nahiv kısmını ele almıştır. Konuyu sözlük ve ıstılahi anlamlarını vererek başlatmıştır. Döneminde mevcut bulunan klasik eserlerden Emsile, Bina, Maksud gibi kitablardan tarifleri derleyerek kendine özgün yöntemle özet şeklinde vermiştir.

3.3. Eserin Muhtevası

Esere sistem açısından baktığımızda, yazılma biçiminin yeniliği, anlatımdaki kolaylığı ve sistemiyle günümüz müfredatında da Arapçaya yeni başlayanlar için uygun olduğu kanatine varılmıştır. Eser ne sarf ilmi ne nahiv ilmi olarak nitelendirebilir. Müellif eseri Arapça öğrenime yeni başlayanların ihtiyaç duyabileceği sarf ve nahiv ilimlerini bir araya getirerek özetlemiştir. Bununla birlikte kitap bir ders kitabı niteliğinde tasarlanmadan, konuların önemli boyutlarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Müellif eseri yazarken tüm nahiv ve sarf bilimlerini eksiksiz ortaya koymak yerine, kendisinin metnin başında ve sonunda belirttiği gibi *Emsile* ve *Binâ* kitaplarını okuyan müptedi talebeyi muhatab alarak yazdığından, *emsile* ve müptedi kitaplarında bulunmayan kendine ait yeni tertiple ön plana çıkarılması gereken konuları (**İhtâr, Fâide, Kâide**) başlıkları altında ele almıştır, bu konular genelde yeni başlayan öğrencilerin göremediği hususlar olup, bir basamak daha yukarı çıkararak diğer kitaplardan alıntı yapmıştır. Gözlemlendiği kadarıyla, *Avâmil* şerhinden ve *Izhârdan* bilgiler almakla kalmayıp, *Emsile* kitabının neredeyse tamamını, bina kitabından ise öğrenciye elzem olan, kazanılması düşünülen temel meseleleri almıştır. *Maksûd* kitabından ise genel itibarı ile i'lâl ve ibdâl kısmının taksimatlarını almıştır.

Müellif klasik yöntemde olduğu gibi eserini ehline arz etmiş, ehlinden de varsa herhangi bir hatasını, bunu düzeltmede kendisine yardımcı olmalarını talep etmiştir. Yöntem olarak da telif yöntemini kullanmış olup, tertip olarak önce sarfı sonra da nahvi ele almıştır. Konuları açıklarken altında yer alan tarifleri, ıstılahı ve sözlük bakımından tanımlamaya özen göstermiştir. *Emsile* kitabında bulunan tertibi doğrudan almadan, önce harf, sonra isim ardından da fiili örneklerle inceleyip, basitten mürekkebe doğru yeni bir tertiple açıklamıştır. Bir kelimeyi tek başından alıp örneklendirerek nahiv çerçevesi içinde bir bütün olacak şekilde ele almıştır.

3.4. Konular ve İşlenişi

Müellif eserini, giriş ve mebâdi-i aşera kısmı hariç on fasılda ele almıştır. Üç bölümde sarf ilmini, altı bölümde nahiv ilmini incelemiştir. Son bölümde ise nahiv ve belagat ilmini birleştirerek kaleme almış, böylelikle öğrencileri nahiv sonrası belagat ilmine hazırlamıştır. Bununla birlikte, müellif başka fasıllar içinde de zaman zaman (**fâide, tenbîh, ihtâr vb.**) başlıklara de yer vererek belagat ilmine hazırlık zemini oluşturmuştur. Bu bakımdan bakıldığında, eser bu özelliği ile döneminde yazılmış olduğu başka eserlerden daha farklı hale getirilmiştir.

Müellif faydalı olarak gördüğü ve kaynak olarak kullandığı diğer kitaplarda olmayan ekstra bilgileri (**Fâide, İhtâr**) bağılığı altında zikretmiştir. Ancak bunlar içinde özellikle öğrenciyi ileri düzey bilgiyle donanım sağladığından birkaç tanesi çok kıymetlidir, onlar aşağıda yer almaktadır:

Arap dilinde Tâ'nın yedi manâsı vardır:

- 1-Tâ-i te'nîs: قائمة gibi,
- 2- Tâ-i tezkîr: تلتة gibi,
- 3-Tâ-i vahdet: كلمة، ثمرة gibi.
- 4-Tâ-i ıvaz: عدة gibi,
- 5-Tâ-i nakliye: كافية gibi,
- 6- Tâ-i masdar: فاعلية gibi,
- 7-Tâ-i mübâlağa: علامة gibi

Fevâid-i Lâmiye

Müellif bu kısımda lâm harfinin meşhurda dört, tahkikte beş, toplamda dokuz manasını ele almıştır, onlar aşağıda yer almaktadır:

1-Ahd-i haricîdir: (*muhâtabın da bildiği kişi veya şeylere işaret eder*) Bir adam yanıma geldi, Adama ikram ettim, (جاءني رجل فأكرمت الرجل) gibi.

2-Cins-i meşhurdur: İnsan bir nev'idir, (الانسان نوع) gibi.

3-Cins-i gayr-ı meşhurdur: Erkek kadından hayırlıdır, (الرجل خير من المرأة) gibi.

4-İstiğrâktır: (*bütün ferdleri içine alır*) Muhakkak ki insan hüsrandır (ان الإنسان لفي (خسر) gibi.

5-Ahd-i zihnidir: (*önceden bildirilen şeyin zihinde malum olması*) Çarşıya gir ve eti satın al (ادخل السوق و اشت اللحم) gibi.

Bu dahi malum ola ki lâm da mu‘teber olan mânâsi meşhura ism-i mevsullerde ve aynı şekilde izafet-i ma‘neviyye ile ma‘rifeye muzâflarda da muteberdir. Şurası da gizli kalmaya ki; Mârifeler altı kısımdır:

1- Muzmarâttır: Ben, Sen, (أنا، أنت) gibi.

2- E‘lâmdır: Zeyid, Üsame, (زيد، أسامة) gibi.

3- Esmâ-i işarettir: hazâ, hazihî (هذا، هذه) gibi.

4- Mevsûlattır: ellezî, elletî (الذي، التي) gibi.

5- Ma‘rife bil-lâmdır: İnsan unutkanlıktan ibarettir, (الانسان مركب من النسيان) gibi.

6- Bu beş şeyden birine izâfet-i ma‘neviyye ile muzâf olanlardır, (غلام زيد) gibi.

3.5. Kitabın Ön Sözü

Çalışmamıza konu olan *MUHTASAR TA‘RÎFÂT-I SARFİYE VE NAHVİYE-İ ARABİYE* isimli eserin yazarı esere başlarken eserin tüm kısımlarında esas aldığı özetle ve kısa anlatım şeklini ön söz kısmında mebâdiü’l-aşerenin üçüne yer vermekle yetinmiştir.

Filibeli Behcet’in bu eserindeki *İfâde* başlığı altında yer alan bölüm, bir giriş niteliğindedir. Eser ilim taliplerinin kolaylıkla tahsil görebilmeleri için sağladığı maddî ve manevî destekten ötürü padişaha ithaf ile başlamıştır. “Sarf ilmin anasıdır, nahiv babasıdır” medlülünce Arapça öğrenimini yeni başlayanlar için öğrenilmesi şart olan bazı ta‘rîfât, fâide ve kaideleri kendine özgün bir yöntemle tertip ettiğini beyan etmiş ve klasik yöntemde olduğu gibi eserini ehline arz etmiş, ehinden de varsa herhangi bir hatası, bunu düzeltmede kendisine yardımcı olmalarını talep etmiştir.

3.6. Bir Takım Ta‘rîfât ve Fâideler Beyanındadır

6 asrı aşkın süreç içerisinde üç kıtaya hükmetmiş Osmanlı Türklerinin sahip olduğu coğrafi, kültürel, medeniyet vb. alanlarındaki zenginlikler ilmin gelişimine ve alimlerin yetişmesine imkan hazırlamıştır. Alimler süreç içerisinde kendine özgü bir ilim terminolojisi oluşmuştur. Bir eseri okurken, önce öğrencinin bu öğrenme süreci içerisinden basiretli olmasını sağlayan, kendisiyle ilgili konuları es geçme tehlikesinden, gayreti ve zamanının bir kısmını ilgili olmayan konulara sarf etmekten koruyan mukaddime başlığı altında bir bölüm yer almaktadır. Bu bölümde, öğrencilerin bir ilme teveccüh etmesi için ilimlerin konu veya gaye cihetlerinden biriyle resm ve tarif edilmesi alimler arasında adet haline gelmiştir. Bu kısımda

bulunan ve her ilmin temel ilkelerini oluşturan hususlar “on ilke (el-mebâdiü'l-aşere)” adıyla anılmaktadır. On ilke aşağıda sıralandığı gibidir;

- Konu (Mevzu‘)
- İlkeler (Mebadi)
- Meseleler (Mesail / Metalib)
- Menfaat, Fayda, Gaye, Garaz, Maksad ve Maksüd, Semere
- Tarif ve Hadd
- İsimlendirme
- Vazeden (Vazı’),
- Fazilet, Şeref (mertebe) ve Nisbet (Derece)
- İstimdad (Yardım alma)
- Hüküm

Farabi’nin Felsefe Öğrenmeden Önce Bilinmesi Gereken Hususlar (*Fi mâ yenbeğî en yukaddime kable te ‘allümi’-felsefe*) risalesinde, felsefeyi öğrenmek isteyen bilmek zorunda olduğu hususlardan bahsetmiştir. Bunun dışında birçok alimin risalelerinde benzeri usulü farklı isimlerle görmek mümkündür. Buna istinaden felsefenin bu usule öncülük ettiğine dair bir tahmin yürütülebilmektedir.³⁰ Günümüz akademik çalışmalarında da beklenen bu kuralların asırlar öncesinden alimlerimiz tarafından düzenlenerek kazandırıldığını gururla söylemek mümkündür.

Müellif eserinin bu bölümünde eserin diğer kısımlarında olduğu gibi kendine özgün bir yöntemle özetle anlatmayı esas alarak mebâdiü'l-aşere’nin üçüne yer vermekle yetinmiştir. Demiş ki; bir öğrencinin bir ilmi öğrenmeye başlarken öncelikle o ilmin **tarifini (tanım), mevzusunu (konu) ve gayesini** bilmesi gerekmektedir.

Tarif, sözlükte “tanıtmak, belirtmek, bildirmek” anlamındadır. Türkiye Türkçesinde ise yerine (tanım) kelimesi kullanılmaktadır. Kapalı ve müphem kavramları açıklamaya yönelik sözlere kavram denir.³¹

Mevzu, “sözlükte “bir şeyi yere bırakmak, koymak” anlamındaki vaz‘ masdarından türemiştir. “**Mevzu**” kelimesi, üzerinde düşünülen ve söz konusu edilen maddi-

³⁰ Yiğit, Âdem (2018). *Osmanlı İlimler Tasnifi Literatüründe Felsefi İlimler Algısı*. (2022. 12. 25).

³¹ Ömer Türker, “Tarif”, Tdv İslam Ansiklopedisi (İstanbul: Tdv Yayınları, 2011; 40: 28.

mâ'nevî her şey, her olay, duyularla algılanan ve işaretle gösterilen her nesne için, ayrıca ağızdan çıkan bir kelimenin anlam olarak karşılığının bulunduğunu ifade etmek üzere kullanılmaktadır".³²

3.6.1.Sarf İlminin Tarifi:

Müellif sarf ilminin tanımını eserinde şu şekilde yazmıştır; **Kendisinde i'lâl ve idğâm cihetinden kelime hallerinden bahseden ilimdir**. Yani, i'lâl ve bina bakımından kelimenin hallerini kendisi ile bilindiği ilimdir.

Başka kaynaklara bakıldığında, sarf ilmi alimler tarafında farklı tanımlar yapılmıştır. Bunlardan en meşhur olanı ise: "sarf; arapça kelimelerin şekillerini inceleyen bir ilimdir: sarf kelimenin aslını mâzî, muzâri, ism- i fâil ve ism- i meful gibi emsile-i muhtelif denemeler şekillere sokmaktır".³³

3.6.1.1.Sarf İlminin Ortaya Çıkışı:

İslamiyet'in gelmesi ve süreç içerisinde fetih kapılarının açılmasıyla Arapça hızlıca tüm dünyaya yayılmıştır. Dinin temel kaynaklarının Arap dilinde olması ve dinin Arap topraklarından yayılmasından dolayı Müslümanlar Arapça öğrenmeye başlamıştır. Farklı dil ve lehçelerle karşılaşan Arapçada leahnlr ve hatalar meydana gelmesi üzerine, alimler dil bilgisini tespit etmeye çalışmıştır. İlk başlarda sarf ilmi başlı başına bir ilim dalı olarak görülmeden nahvin bir parçası olarak kabul edildiğinden sarf ilmini ilk kimin ortaya koyduğu bilinmemektedir.³⁴

3.6.1.2. Sarf İlmiyle İlgili İlk Eser:

Bilindiği üzere, Sarf ve nahvi birlikte ele alan ve günümüze kadar gelen ilk eser Sıbeveyh'in *el-Kitab*'dır.³⁵

³² Mahmut Kaya, "Mevzü", Tdv İslam Ansiklopedisi (İstanbul: Tdv Yayınları, 2004;29:496.

³³ Hasan Hindavi, Menahicu's – Sarfiyyin ve Mezahibuhum, Beyrut, 1409/1989, S.14.

³⁴ Arap Dili Grameri Tarihi, S.188.

³⁵ İsmail Demir, Sarf Bilgisi ve Ömer B. Ali B. İbrahim B. Halil El- İspiri'nin "Er- Risale Fi Temeyyuzi'l-Ebvab" Adlı Eserinin Edisyon Kritiği. İlahiyat Fakültesi Dergisi2- 2014.60-80.

3.6.2. Sarf İlminin Mevzusu

Sarf İlminin Mevzusu (konusu) kelimedir.

Müellif eserinde Sarf ilminin gayesini şu şekilde açıklamıştır: **Kelimenin i'lâl ve idğâmında hata etmemektir.** Yani, kelimelerin okunması ve yazılmasını hatadan kurtarıp doğru bir şekilde bilinmesidir.

3.6.3. Ta'rîf-i Tasrîf (Sarf ilminin tarifi):

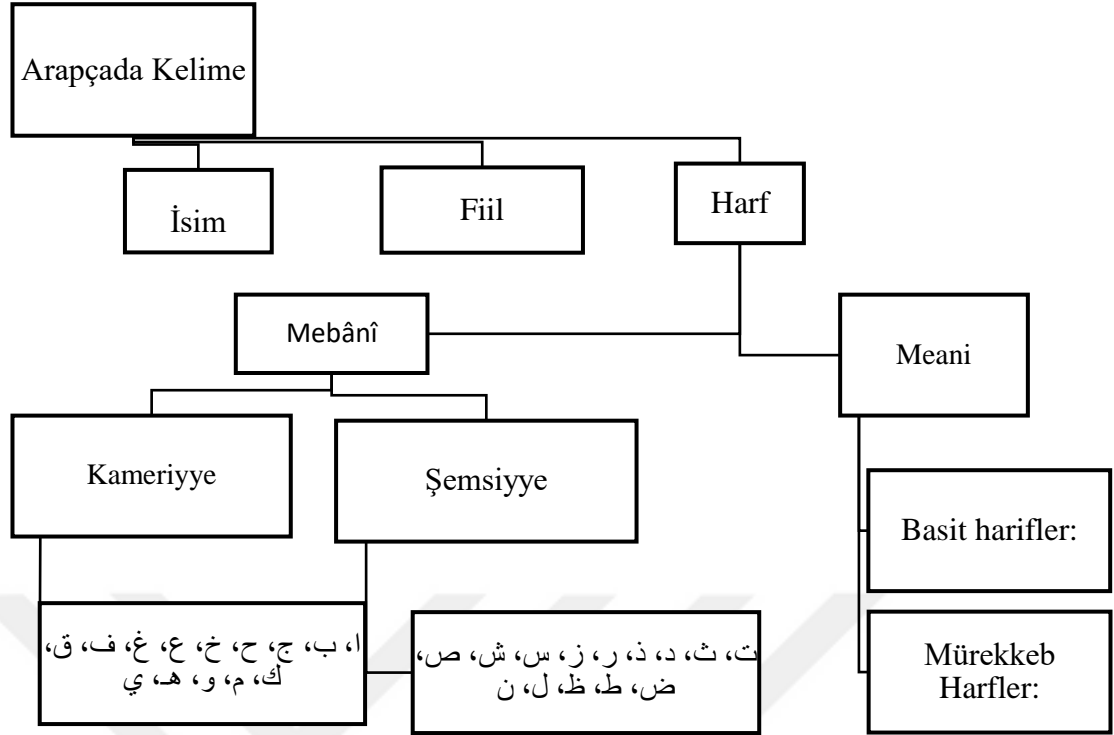
Müellif sarf ilminin tanımı, konusu ve gayesini açıkladıktan sonra, sarf kelimesini açıklayıp şöyle yazmıştır:

Sarf lügatte: tağyire (değiştirmek³⁶), **istilahta ise:** kastedilen mananın anlaşılması için emsile-i muhtelifle ile (çeşitli misallerle) bir olan aslın tahvil edilmesine denir ki, maksat ancak o misallerle hasıl olur.

3.6.4. Arabî'de Kelime Üçtür:

Kitabın asıl halinde görebildiğimiz üzere müellif konuları bir bütün şekilde ele almıştır. Önce harfî, harflerden oluşan kelimeyi ve kelimeleri kendi içinde ve birbiriyle olan ilişkisini anlamak için Arapçada kelimenin üçe ayrıldığını ifade etmiştir, onlar: isim, fiil, harf'tir. Bunları da kendi içinde detaylarıyla sınıflandırmıştır, bunlar aşağıdaki tabloda dizayın edilmiştir;

³⁶ Sedat Şensoy, "Tağyır", Tdv İslam Ansiklopedisi (İstanbul: Tdv Yayınları,2010; 39:376-377.

Şekil 3.1: Arapçada Kelime

Literatür taramasında başka kaynaklardan edindiğimiz bilgilerle birleştirilerek analiz edildiğinde konunun anlaşılmasında daha etkili olacağından hareketle, aşağıda kelimeyle ilgili tanımlar ve açıklamalara yer verilmiştir;³⁷

El-Bahsu'n-nahvî 'inde'l-usûliyyîn adlı eserin müellifi Mustafa Cemaluddin eserinde kelimenin ayrıntılarını şu şekilde ele almıştır:

İsim: Müsemma (zat ya da hades) hakkında haber veren ve müstakil bir anlam bildiren kelimedir. Özel isimler, cins isimler, masdarlar ve mimli isimler, ism-i alet, ism-i zaman ve ism-i mekanlar bu grupta yer almaktadır.

Fiil: Müsemmanın eylemi hakkında haber veren kelimedir.

Harf: Başkasındaki bir anlamı ortaya çıkaran kelimedir.

3.6.5. İştikâk:

Müellif eserinde iştikâkı şu şekilde açıklamıştır: “Lafızda ve mânâda münasebet bulunarak asıl olan bir kelimedenden diğer bir kelime almaktır”.

³⁷ Bk. Mustafa Cemaluddin, *El – Bahsu'n – nahvi 'inde'l – usüliyyin*, 80; Mustafa Cemaluddin, “*Ra'yun fi taksimi'l – kelime*”, 105-126.

Başka kaynaklar incelendiğinde İştikak terimi şu şekilde açıklanmıştır: sözlükte “bir şeyin yarısını almak” anlamını taşıırken, ıstılahta “aralarında mana ilişkisi bulunan iki kelimededen birinin diğzerinden alınması ve türetilmesidir.”³⁸

Müştak: Bir asıldan alınan kelimedir.

Müştak minh: Kendisinden kelime alınan asıl demektir.

İştikak babında kelimelerin türeme ilişkisi aşağıdaki tabloda kolayca görülebilmektedir:

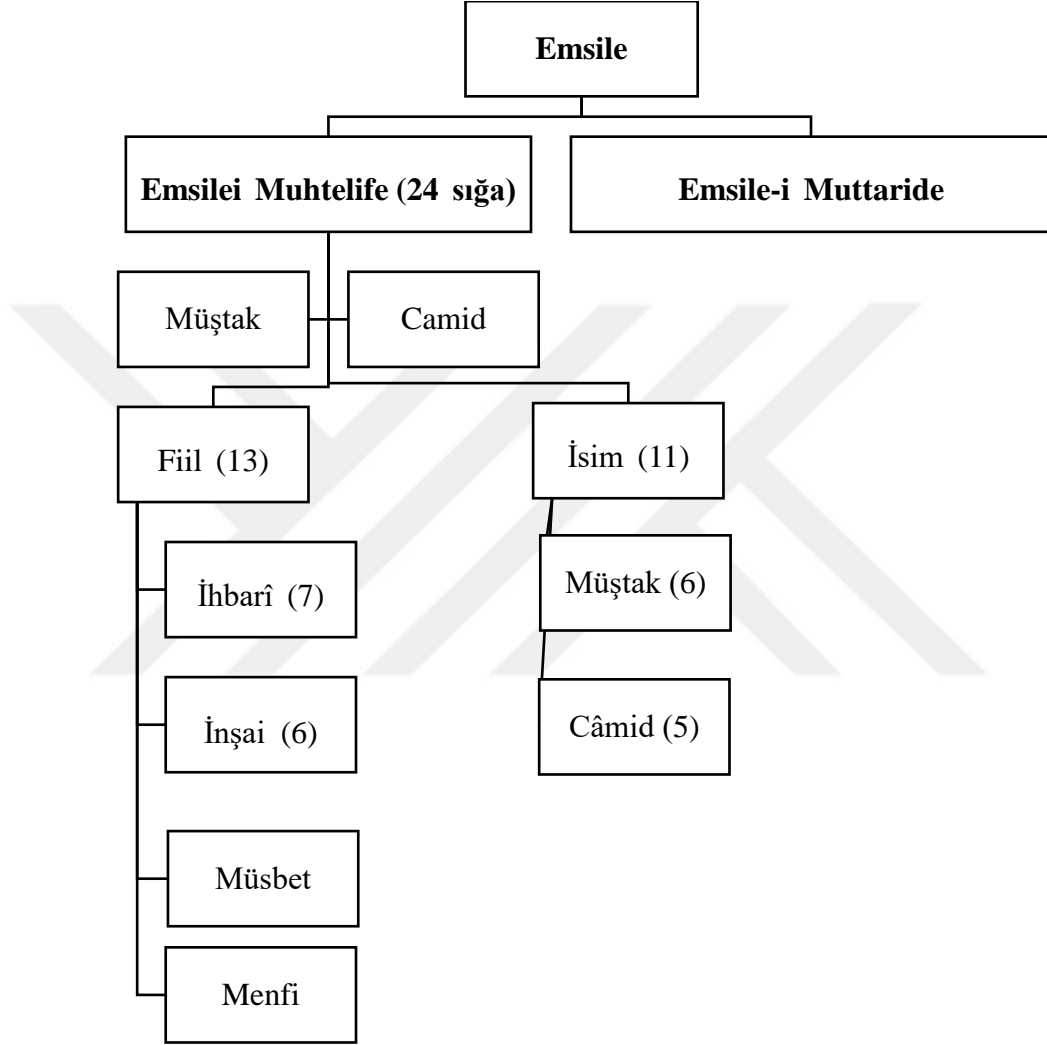

Şekil 3.2: Müştak

³⁸ İbn Düreyd, el-İştikāk, tür.yer., ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 26-30

3.6.6. Emsile:

Eserin asıl metninde müellif Emsilei'yi ayrı ayrı tanıtmıştır. Çalışmamızın bu kısmında eserin asıl metnine sadık kalmakla birlikte diğer kaynaklardaki bilgileri birleştirip kolay ve anlaşılır hale getirilmeye çalışılmıştır.

Şekil 3.3: Emsile

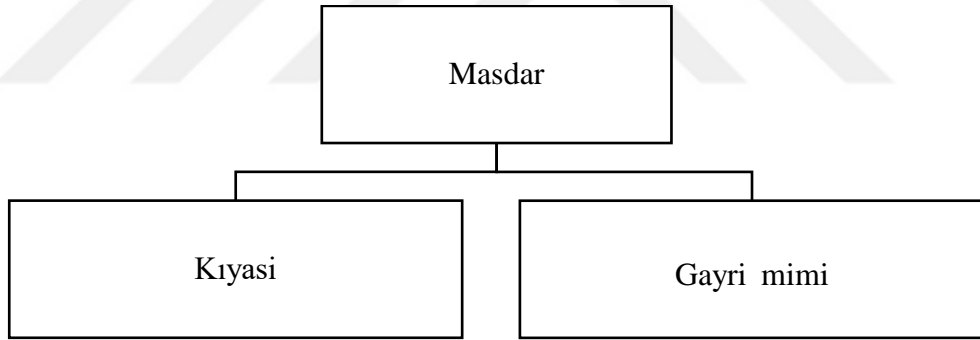
Müellif eserinde klasik eserlerde olduğu gibi konuları doğrudan vermemiştir. Önce tanımları sonradan da konunun alt başlıklarında konun alt dallarıyla birlikte düzenli şekilde ele almıştır; Emsile babında, önce Emsilei Muhtelifi'yi şu şekilde açıklamıştır: “Madde-i asliyede (asıl harflerde) bir olup şekil ve alamette başka başka olan

sıgalardır.³⁹ Gelecek sıgaların hepsinde madde-i asliye (ر - صاد - نون) olduğu gibi”. Ardından Emsile-i Muhtelif’e’nin 24 sıgasını on üçü fiil, on biri isim olarak sınıflandırmış ve örnekleriyle açıkça beyan etmiştir. Konun alt başlığı olarak da önce Fiil’i yedisi İhbari, altısı İnşai olarak sınıflandırmıştır. Aynı üslup ile isimi, altısı müştak, beşi camid olmak üzere iki sınıfa ayırarak tüm ayrıntılarıyla tek başlık altında özetlemiştir.

Müellif konuyu bir yandan anlam diğer yandan kurguyu esas alarak derli ve özetle açıklamış, öğrencinin belagat ilmi için altı yapı oluşturmasına imkan sağlamıştır.

3.6.6.1 Masdar

Müellifin metinde verdiği tanımı güçlendirmek için elde ettiğimiz başka kaynaklarda masdar şu şekilde tanımlanmıştır; Masdar, “zamanla (üç zamandan biriyle) bağlantısı olmaksızın mutlak bir oluşu veya olayı gösteren kelimeler” şeklinde tanımlanabilir.⁴⁰ Metinde müellif Masdarın tanımından sonra Masdarı ikiye ayırmıştır, onlar aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir:

Şekil 3.4: Masdar

Müellif Masdar başlığı altına Emsile kitabında olmayan bilgileri de yazmaya özen göstermiştir; Gayri mimi masdarın başlığı altında, bir kurala bağlı olmadan Araplardan işitme yoluyla öğrenilen *semâi meşhûdu* örnekleriyle açıklamıştır. Semâi meşhûd olan masdarlar şu vezinleridir (- لِيَان - بشرى - ذكري - دعوى - كدره - نشدة - رحمة - شغل - فسق - قتل - قتل - فسق - شغل - رحمة - نشدة - كدره - دعوى - ذكري - بشرى - لِيَان)

³⁹ ميثالا ve مثالا ve مماثلة - يماثل - مائل olup masdar (مفاعلة) مثال in cemisidir. مثال: أمثلة 39 gelir. مثالان - مثال - أمثلة ki (أفعله) vezninde gelmiş ve burada cem’i killet kesrat makamında isti‘mal olunmuştur.

⁴⁰ Bulut Nadir (2020), Arap Dilinde Mü’evvel Masdar ve Kullanımları.

حرمان - غفران - نزوان - طلب - حنق - صغر - هدى - غلبة - سرقة - ذهاب - صراف - سؤال - زهادة -
دراية - دخول - قبول - جيف - صهوية

3.7. Bazı Ta‘rîfât-ı Harfiye

Müellif bu bölümde fiille ilgili tüm bilgileri tek başlık altına toplamıştır. Arapça öğrenimine yeni başlayanlar için öğrenimdeki zorlukları kolaylaştırıcı, kendine özgün bir yöntemle, fiillerin dağılımında karşısına çıkacak tüm tanımları hem başka klasik kitaplardaki hem de kendinin eklediği tanımları birleştirip açıklamıştır. Tüm tanımları kelime halinde teker teker ayırıp lügat ve ıstılah anlamlarını yazmıştır.

Çalışmamızın bu bölümünde müellifin eserinde verdiği fiil ile ilgili tanımları anlaşılması daha kolay olsun diye sıralarına göre açıklanmıştır:

Lügat: Müellif lügat kelimesinin lügattaki anlamını, çeşitli lafız konularına yahut sözlükten isimlerin anlamlarının bilinmesi, olarak tanımlar. Lügatın tarifini ise, her kabilenin aralarında kendi maksatlarını ifade ettikleri lafızlar şeklinde belirtmektedir.

Istılah: ıstılah kelimesinin tanımını araştırdığımızda günümüz kaynaklarında şu şekilde açıklamıştır; sözlükte “iyi, faydalı, uygun ve doğru olmak” anlamındaki *salah kökünden türemiştir. Istılah kelimesinin Türkçedeki anlamı terimdir. Terim, bir ilim veya sanat dalı mensuplarınca özel ve özgün anlam yüklenen kelime ve terkiptir.*”⁴¹

Müellif kendi eserinde, bir kavmin-topluluğun bir şeyi evvelki yerinden nakil ile bir isme tesmiyesi üzerine ittifak etmeleri olduğunu ifade etmiştir. Istılah ile sanâat arasındaki farkı da, malumatı istidlâl ile olan ilmi ıstılah, malumatı istikrâ’ ile olan ilmi sanâat, olarak açıklamıştır.

Ta‘rîf: müellif metninde tarifî açıklarken, bilinmesi başka bir şeyin bilinmesini gerektiren bir şeyi zikretmek, ifadesi kullanmıştır. **Ta‘rîf**’i ikiye ayırarak, **Ta‘rîf-i Hakîkî’nin** lafzın hakikatte lehine vaz’ edilen şeye mukabil olduğu halde, başka bir şeyle tarif olunması olduğu, **Ta‘rîf-i Lafzî’in** ise Lafzının bir mânâya açıklayıcı olma delaletiyle ve o mânâya daha açık bir surette delalet eden bir lafızla tarif edilmesi olduğunu bayan etmiştir.

⁴¹ Halim Öznurhan, “İstılah”, Tdv İslam Ansiklopedisi (İstanbul: Tdv Yayınları,2020;1:575-576.

Müellifin metninde gördüğümüz üzere tüm tanımlar lügat ve ıstılah anlamları olarak ifade edilmiş olup, sıkça rastladığımız lügat, ıstılah, tarif kelimelerinin düzenli bir şekilde açıklamalarının yapılması yeni başlayanlar için daha anlaşılır ve faydalı olduğu düşünülerek ilk sırada yer verilmiştir.

Bu bölümde yine müellif fiille ilgili tüm tanımları yazılı şekilde vermiş olup, hangi kelimenin neyi ifade ettiğini ve hangi kelimelerin aynı sınıfa girdiklerini açıklamak ve yeni başlayanlar için zihninde kolay yerleşmesi amaçlandığından sınıflarına göre düzenlenerek aşağıdaki tabloya yerleştirilmiştir;

Tablo 3.1: Fiil

Fiil Zamana göre:	Fâilin az çokluğuna göre:	Fâilin cinsiyetine göre:	Şahsa göre:	Fâilin bilinip bilinmediğine göre
Mâzî (Geçmiş zaman)	Müfred (Tekil)	Müzekker (Eri)	Muhatab (1- Şahıs)	Malum
Muzâri (Şimdiki zaman)	Tesniye (İkili)	Müennes (Dişil)	Mütekellim (2- Şahıs)	Meçhul
Emir (Emir)	Cemi (Çoğul)		Gaib (3 – Şahıs)	
Cahd (İnkâr)				
Nehy (Terkedilmesi talep edilen)				

Arapçayı diğer dillerden özellikle Türkçeden ayıran konu ise kelimelerdeki cinsiyet farklılığıdır. Arapça bir fiil verildiğinde, o kelimenin hangi zaman, hangi şahıs, hangi cinsiyet ve şahsa göre olduğunu tabloda yerleştirildiği sırayla bakıldığında anlamak kolay olacaktır. Ve bundan yola çıkarak, Arapçadaki bir kelimenin ne kadar zengin ve derin anlam ifade ettiğini görmek mümkündür. Tanımların daha açık anlaşılması amacıyla, müellifin metninde verdiği tanımlara sadık kalarak Türkçedeki karşılığı aşağıda yer almaktadır:

Fiil zamana göre:

Mâzî: işin haber verildiği zamandan önce yapıldığını ifade eder.

muzâri: işin şimdiki zamanda yapılıyor olduğunu veya gelecekte yapılacağını ifade eder.

Emir: yapılması talep edilen sığadır.

Nehy: onun ile fiilin terkedilmesi talep edilen sığadır.

Cahd: inkâr anlamında olup, ıstılahta, geçmiş zamanda mutlak bir şekilde inkara delalet ettiğini ifade eder.

Fâil: az ve çokluğa göre:

Müfred: bir ve müstakil anlamında olup, fâilin tek olduğunu göstermektedir.

Tesniye: sözlükte, ikiyi veya bir şeyi iki kat kılmayı ifade ederken, ıstilahtan olarak, iki şey olan ve ahirinde tesniye zamiri olan fiildir.

Cemi: dağınık şeyi bir araya toplamayı ifade eder. İstilahta ise, fâili üç veya daha çok olan ve ahirinde cemi zamiri bulunan fiildir.

Fâil cinsiyetine göre:

Müzekker: erkek anlamında olup, ıstilahta fâili eril olan ve kendisinde dişil alameti olmayan fiildir.

Müennes: dişil anlamında olup, fâili dişil olan ve müennes zamiri bulunan fiildir.

Fiil şahsa göre:

Mütekellim: söyleyici anlamında olup, ıstilahta, fâili mütekellim 1. şahıs olan ve kendisinde mütekellim zamiri bulunan fiildir.

Muhatab: kelim kendisine söylenen kişiyi ifade eder. İstilahta ise, fâili 2. şahıs muhatab olan ve kendisinde muhatab zamiri bulunan fiildir.

Alamet: sözlükte nişan anlamında olup, ıstılahta onun ile bir şeyin bilinöesini sağlayan şeye denilmektedir.

3.8. Bazı Ta'rifât-ı Nahviye

Müellif eserinin bu bölümünde nahiv ile ilgili pek çok konuya dair tanımları toplamıştır. Önce nahvin tarifi mevzusu ve gayesine yer vermiştir. Sonra nahivle ilgili konuları açıklamıştır. Bazı konuları açıklarken konuyla ilgili bilinmesi gereken alt bilgileri ve örneklendirmeleri dipnot kısmında değerlendirmiştir. Örnek: müellif bölümün başında kelam kelimesinin tanımını: “İsnat sebebiyle (en az) iki kelimeyi tazammun edendir” şeklinde açıklarken, dipnot kısmında “Malum ola ki cümle, kelâmdan daha umûmîdir. Mesela (زيد يضرب) terkîbi müpteda haber mecmûu hem cümle hem kelâmdır lâkin (يضرب) fiili fâiliyle cümledir, kelâm değildir.

Cümle ikidir: 1- İsim cümlesidir ki, müpteda ile haberden yahut harf-i âmilin ismi ile haberden tereküb eden cümledir.

2- Fiil cümlesidir ki, lafzen veya ma‘nen fiil ile fâilinden tereküb eden cümledir.

Şurasıda gizli kalmasın ki;

İ‘râbdan mahhalî olan cümle yedidir: 1- Haber vaki‘ olan cümle. 2- Hâl vaki‘ olan cümle. 3- Mefûl vaki‘ olan cümle. 4- Muzâf ileyh vaki‘ olan cümle. 5- Şart-ı cazime” ifadelerine yer vererek cümle ile kelam kelimesinin farkının ne olduğunu, cümlenin isim cümlesi ve fiil cümlesi olarak ikiye ayrıldığını, i‘râbdan mahalli olan cümlenin yedi çeşidini, cümlenin dört erkanını detaylıca açıklamıştır. Böylelikle, müptediler için konular daha anlaşılır ve detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Yukarda bahsedilenin dışında bu bölümde müellifin ele aldığı konular şunlardır:

- Kelimenin tarifi
- Kelamın tarifi
- Lafız’ın lügat ve ıstılah manaları
- Vaz’ın tarifi
- Mananın tarifi
- Müfredin tarifi
- Mürekkebin tarifi ve aksamaları
- Âmili’in lügat ve ıstılah anlamları, âmil’in aksamaları
- Ma‘mûl’un lügat ve ıstılah anlamları, ma‘mûlün aksamaları
- İ‘rab’ın lügat ve ıstılah anlamları
- Mu‘reb
- Mebnî
- Munsarîf

- Gayr-1 munsarif
- Tenvîn
- Harfî cerr
- İsim
- Harf
- Şibh-i fiilin tarifi
- Ma'nâ-yı fiil ve çeşitleri

İhtâr, sözlükte hatırlatma/ tenbîh/ uyarma/ kalbe/ gelen doğuş/ lham gibi anlamları taşımaktadır.⁴² Müellif eserinde birçok yerde İhtar başlığı altında, konuyla ilgili öğrencilerin dikkat etmesi gereken veya müptedilerin kafa karışıklığına neden olabilecek önemli bilgilere yer vermiş olup, bu klasik kaide kitaplarında bulunmayan önemli yöntemlerden biridir. Bu bölümde de müellif İhtar başlığı altında; bir kelime i'râb cihetinden ne olur veya âmili ma'mûlü veya âmilden mamulden veya sadece i'râbdan ne olur sorularının hepsinin aynı anlamı taşıdıklarını ifade ederek öğrencileri uyarmıştır.

Müellif eserinde ünlü klasik nahiv kitabı *İzhar*'da olmayan birkaç konuyu ele almış olup, onlar aşağıdadır:

Munsarf: cerr ve tenvîn dahil olandır. Cerr ve tenvîn kabul edendir, şeklinde tanımlar. Gayr-1 munsarif: cerr ve tenvîn dahil olmaya ism-i mu'rebtir. Cerr ve tenvîn kabul etmeyendir. diyerek tanımlar. Dipnot kısmında ise, gayr- 1 munsarifta bulunan dokuz illete yer vererek, bu dokuz illetten iki tanesi veya iki illet yerinde bir illet bulunursa gayr-1 munsarif olacağını ifade etmiştir. Dokuz illeti de şu şekilde sıralamıştır: 1- عدل, 2- وزن فعل, 3- ألف نون مزیدتان, 4- ترکیب, 5- جمع, 6- معرفة, 7- عجمي, 8- تأنيث, 9- وصف.

Müellifin eserinde olup, karşılaştığımız *İzhar* kitabında olmayan diğer konu ise tenvîndir. Müellif tenvîni açıklarken “Kendisine başka bir hareke tabî olan (te'kîd için olan nûndan gayrı) nûn-u sâkindir.” İfadesini kullanmış ve tenvînin alt kısmını dipnotta açıklamıştır.

⁴² Luggat Osmanlıca Türkçe Sözlük, www.Luggat.Com

3.9. Kâvâ'idü'l-İ'râb

Müellif bu bölümde yeni başlayanlara, nahiv ilminde terki b nasıl kolaylıkla konulur? Sualinin detaylıca cevaplamıştır. Örneğ in: bir kelime i'râb yönünden manası akıl sahibi ise "kim?" sorusuna cevap olur. Eğer medlülü akıl sahibi olmadığı takdirde "ne?" sorusuna cevap olur. Bu bölümde müellif in ele aldığı konular ş unlardır:

- Haber
- Mef'ûlün mutlak
- Mef'ûün bih
- Mef'ûlün fih
- Mef'ûlün leh
- Mef'ûlün meah
- Hal
- Temyiz
- Sıfat
- Ma'tuf
- Atf-1 beyan

Bu konular dışında müellif eserinde sıkça rastladığımız İhtar başlığı altında bir uyardırda bulunmuş ve yeni başlayanları karışıklıktan önleyerek şöyle yazmıştır: نوع، قسم ضرب، gibi mânâları bir, lafızları başka olan kelimelere elfâz-ı müterâdife denilmektedir.

3.10. Hulasâ-i İ'râb

Hulasa, bir eserin özet halinde kaleme alınması sonucunda meydana gelen telif türüdür.⁴³ Hulasa kelimesi Türkiye Türkçesinde özetlemek anlamına gelmektedir.⁴⁴ Günümüz literatürüne bakıldığında özetlemek, düşünme becerilerimizin gelişimine fayda sağlamakla birlikte metindeki önemli bilgileri hatırlamamıza yardımcı olmaktadır. Verilen metni anlamının en iyi yoludur. Bilgilerin hafızada daha uzun süre

⁴³Tdv İslam Ansiklopedisi

⁴⁴ Oxford Languages

kalmasına katkı sağlamaktadır.⁴⁵ Müellifin yazma yöntemlerinin en özelinden biri de eserinde hulasa babı altında önce verdiği bilgileri kısa ve anlaşılır şekilde özetleyerek, metni daha verimli hale getirmiş ve yeni başlayanlara kolaylık sağlamıştır. Müellifin kullandığı bu yöntem diğer klasik kitaplarında kolay görülmemektedir. Müellif bu bölümde i‘râb ile ilgili tüm konuları özetlemiş olup, şu konuları ele almıştır:

- Asıl i‘râb üçtür.
- Hareke üçtür
- Harf dördtür
- Hazf üçtür
- Mecmûu i‘râb ondur
- Taksim-i‘râb dördtür
- Mahalli i‘râb (i‘râb yerleri) dokuzdur
- Nevi-i‘râb dördtür
- Ref alametleri dördtür
- Nasp alameti beştir
- Cerr alameti üçtür
- Sıfat-ı i‘râb yedidir
- Mahalli i‘râb iki mevzidedir
- Mebnî de iki nevidir
- Aslı Mebnî dördtür
- Arızî Mebnî iki nevidir
- Lâzım olan Arızî Mebnî

Müellif bu bölümde yine (Faydalı Bilgi) başlığı altında diğer kitaplarda bulunmayan önemli bilgilere yer vermiş olup, şu konuları ele almıştır:

- Arap dilindeki ta'nın yedi manasını açıklamıştır. Bu bilgiler diğer giriş düzeyindeki meşhur klasik kitaplarda bulunmayıp, avâmil kitabının şerhinde görülebilmektedir.
- Faânın ma'nâyı meşhurası
- Muktezâ-i i‘râb isimlerde üçtür

⁴⁵ Çetinkaya, G. Ve Polat Demir, B. (2017). Özetlemeye Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi: Güvenirlilik ve Geçerlik Çalışması. 9. Uluslararası Türkçenin Eğitimi-Öğretimi Kurultay Bildirileri (S. 206-221). Pegem Yayıncılık: Ankara.

Müellif avâmil ve maksud kitabları dışındaki kaynaklarda bulunan ve öğrencinin bilmesi gereken bilgileri fâide başlığı altında toplamıştır. Bu bölümde yine Arap dili metinlerinde sıkça rastladığımız نحو ve مثل kelimelerinin iki irabı olduğunu savunmuş ve açıklayıp şöyle yazmıştır:

- نحو kelimesinin iki irabı olup, birincisi hazfedilen mübtedanın haberi olan halidir. İkincisi ise muzâf olarak gelmektedir. (نحو فعد زيد) örneğinde olduğu gibi, nahvü muzâf olup, (kaade zeydün) ise söylenenden murad, muzâf ileyhidir.
- مثل kelimesi de aynı şekildedir.

Müellif başka bir (Fâide) başlığı altında, (أن) yi müfret makamına çıkarmanın (yani cümleyi masdar cümlesine çevirmenin) üç yolunu beyan etmiştir.

Aynı şekilde başka bir (Fâide) başlığı altında, Arap dilinde vâvın mutlaka cem için olduğunu, ma'tûf ile ma'tûfun aleyhin arasını üç yerde cemettiğini ifade etmiş ve zatta, sıfatta, sübühatta şeklinde örnekleriyle açıklamıştır.

3.11. Bazı Ta'rîfâtlar

Müellif bu bölümde eserinin önceki bölümlerinde ele aldığı bazı tanımları daha özet haliyle ele almakla birlikte önceden yer vermemiş olduğu bazı konuları açıklamıştır. Klasik kaynaklardan *Izhar* kitabında bulunan önemli hususları da bu bölümde ele almıştır. Bu bölümde yer alan konular şunlardır:

- Ma'mûl-ü Merfû'.
- Ta'rîfi Fâil
- Nâib-i Fâil:
- Mübteda-i nev'î evvel:
- Mübteda-i nev'î sâni:
- Haberin Tarifi:
- İsm-u Bâb-ı Kâne:
- Ma'mûl-ü Mansûbun tarifi:
- Mef'ûl-i Mutlak'ın tarifi:
- Mef'ûlün Bih:

- Mef'ûlün Fîh:
- Mef'ûlün Leh:
- Mef'ûlün Maah:
- Hâl:
- Temyîz:.
- İstisnâ-i Muttasıl:
- İstisnâ-i Munkatı:
- Haberu Bâb-1 Kâne:
- Ma'mûl-ü Mecerûr:
- Sıfat:
- Ma'rife:
- Nekira:
- Atf-1 bil-Hurûf:
- Bedel:
- Atf-1 Beyân:
- Mutlak Müennes:
- Müennes-i Hakîkî:
- Cemi Mükesser:
- Cemi Müzekker Sâlim:
- Cemi Müennes Sâlim:
- Müsennâ:

Müellif bu bölümde (Fâide) başlığı altında şu konuyu ele almıştır:

Arap dilinde fiil-i şartın menfisinde ان ile لم lafızları birlikte kullanılır, bunlardan birinin lafzını diğeri dahil olduğu muzâri fiilin mahallini cezm eder.

ان لم يوجد، ان لم يكن، ان لم يوجد kelimeleri Arapçada ma'tûf ve ma'tûfun aleyhin hükmünde olup, ma'tûfun, ma'tûfun aleyh'i takip ettiğini ifade etmiştir.

Atıf olan vav ile cemi' olan vavın farkının elif ile olduğunu ifade etmiştir.

3.12. Kavâidül İ‘lâl

“قعد” fiilinden türetilen “قواعد” kelimesi, “قاعدة” kelimesinin çoğuludur. Sözlükte, asıl, temel esas gibi anlamlara gelen “kaide”, temellerin esası, aslı manasında da kullanılmaktadır.”⁴⁶

Kaide kelimesinin ıstılah anlamı ile ilgili araştırma yaptığımızda alimler tarafından farklı tanımlar yapıldığını rastladık. Çalışmamızda birkaçına yer vermekle yetinilmiştir:

İbn-i Hatib ed-Dehşe (v. 834/1413) kaidenin tanımını için şöyle demiştir “cüz’i yatının tamamı ile örtüşen ve kendisinden cüzi hükümler çıkarabildiğimiz külli hükümdür”.⁴⁷

“Fizik âleme ait bu kavram tasavvurat düzlemine taşınarak iki ve daha fazla farklı olayın müşterek mahiyetini ifade eden genel hüküm, münferit meselelere ait hükümlerin dayandığı ana fikir ve cüz’ilerin hükümlerine uygun düşen küllî (tümel) önermeler de kaide adını almış, çeşitli ilimlerde bu anlamıyla yaygın bir kullanım kazanmıştır. Buna bağlı olarak İslâm hukukunda da kaide kelimesi, bu dalın hemen her alanına uygulanabilen ve hukukun temel ilkelerini yansıtan özlü ve kuşatıcı ifadelerin, fer‘î meselelerin hükümlerini tamamen veya büyük oranda kuşatan tümel önermelerin adı olmuş, sınırlı bir alanda geçerliliği bulunan alt kaidelerden ayırmak için de “külli kaide” veya çoğulu olan “kavâid-i külliyye” şeklinde adlandırılmıştır.”⁴⁸

⁴⁶ Necmettin KIZILKAYA, Kasani’nin bedayi’ İsimli Eserinde Kavâid’in Yeri, İstanbul, 2005, s. 15.

⁴⁷ İbn-i Hatib ed-Dehşe, Muhtasar Min Kavâid, 1, 64.

⁴⁸ Mustafa Bakır, Kaide, İslam Ansiklopedisi (İstanbul: Tdv Yayınları,2001;24:205-210.

Müellif bu bölümde klasik kaynaklardan Maksût kitabındaki i'lâl ile ilgili kaideleri bu başlık altına getirerek dokuz tane önemli kaideden bahsetmiştir. Aşağıda müellifin yazdığı asıl metne sadık kalınarak, kaideler incelenecektir.

Birinci kaide:

Vav, ya harfleri (رمى, غزى, كال, قال) örneklerinde olduğu gibi harekeli olup, kendinden önceki harfler fethalı olursa, vav ya da ya harfi elif'e çevirilir.

(صيد, قود) örneklerinde olduğu gibi kelimeler şazdır, kıyasa aykırıdır.

Müellif bu bölümde tenbîh başlığı altında uyarmada bulunmuş olup, şu konuyu ele almıştır:

Çevirildikten sonra iki sakin cem' olursa elif hazıf olunur. Örn: (رموا, عزوا) gibi.

(قلنا, قالت) örneklerinde olduğu gibi Ecvef-i vavi'de elif hazıf olunduktan sonra hazfedilen vavı ifade etmek için mâkabli ötreli kılınır.

(كلنا, كلت) örnekleri gibi, hazfedilen ya'yı ifade etmek için mâkabli meksur kılınır.

İkinci kaidede müellif, kendisi harekeli, mâkabli harf de sahih sakin olan vav, ya harflerinin türemesiyle ilgili bahsetmiştir.

İhtar başlığı altında, mübtedileri için, i'lâl-ı tahfif için illetli harfi bozmaya derler. Hazıf, nakl, kalb ile olunacağını ifade etmiştir.

Üçüncü kaidede ise,

(بناء, دعاء) örneklerinde olduğu gibi Vav harfi, ya elif-i zaiden sonra kelimenin sonunda vaki olurlarsa hemze'ye çevirilir.

Dördüncü kaide:

Vav veya harfi cem olup, ilk harfi sakin ikincisi müteharrik olan kelimenin çevrilme kaidelerini anlatmıştır.

Beşinci kaide'de, (ميعاد, إيجاب) gibi kendisi sakin, mâkabli meksur olan Vav harfinin ya'ya çevirileceğini anlatmıştır.

Altıncı kaide'de, (قيام, غزی, رضى) gibi kendisi harekeli, mâkabli meksür olan vâvın ya'ya kalbolacağını anlatmıştır.

Yedinci kaide'de ise, kendisi mazmum, mâkabli de mazmum olan vâv ile ilgili bilgi vermiştir.

Sekizinci kaidede, kendisi sakin, mâkabli mazmum olan ya ile ilgili bilgi vermiştir.

Dokuzuncu kaidede, kendisi mazmum, mâkabli meksur olan ya'yı ele almıştır.

Fâide başlığı altında, kelimeyi aslına döndüren beş noktadan bahsetmiştir.

3.13. Takrîrî İ'lâl

Müellifin bu eserini en anlamı yapan önemli hususlardan biri de öğrenciyi sürekli alışdırma yapması gereken, önünde bir örneğin bulunmasını gerektiren i'lâl kısmını uygulamalı şekilde, her kuralın tatbik edilebilecek şekilde ele almıştır. İçinde illetli harf olan tüm kelime kalplarının türeme şekilleri örneği ile bu bölümde yer almıştır.

Müellif bu eseri emsile ve bina kitablarını okuyan müptedileri muhatab olarak hazırladığından bu kadarını anlatmakla yetinmiştir. Eserinin sonunda da anlattığı konuları kapsadığı bir şiirle bitirmiştir.

SONUÇ

Mehmed BEHCET FİLİBELİ'nin Muhtasar Ta'rifat-ı Sarfiye ve Nahviye-i Arabiye isimli eserinin Türkiye Türkçesine aktarımı ve kitabın incelenmesi konu edilen bu çalışma, Arapça dilbilgisini ifade eden sarf ve nahiv konuları öğretilirken müptedilerin anadilinden istifade etmesine dayalı bir kurguya sahip olmasından hareketle belirlenmiştir. İlgili eser Türkiye Türkçesine aktarılmış ve eserin asıl metni incelenmiştir.

Müellif asıl metninde bu eserin başında ve sonunda *Emsile* ve *Binâ* kitaplarını okuyan müptediler için yazmış olduğunu ifade etse de bugün bakıldığında *Emsile* ve *Binâ* okuyan bir müptedinin anlaması ve kavramasının ötesinde bulunan önemli ve ince meselelere de yer vermiştir.

Müellifin eserinin muhtevasını oluştururken sadece sarf veya sadece nahiv konularını ele almaktan kaçınıp, Arap dilini yeni başlayanlar için oldukça önemli olan iki ilmi birden ele alması da başarılı bir yönüdür. Eserin bir ders kitabı niteliğinde tasarlanmadan, müellifin metinde belirttiği gibi *Emsile* ve *Binâ* kitaplarını bitiren öğrencileri muhatap alarak, konuların önemine göre özetleyen bir kaynak olması eserin öne çıkan özelliklerindedir. Başka bir özelliği olarak da *Emsile* ve *Binâ* kitaplarında olmayan ve ön plana çıkması gereken önemli bilgileri müellifin (**Fâide**, **İhtâr**, **Kâide**) başlıkları altında ele alarak öğrencilere daha donanımlı ve daha yüksek seviyeye hazırlama açısından eseri daha kıymetli kılan yönlerinden sayılmaktadır.

Eser, *Emsile* ve *Binâ* kitaplarından alıntı yapılarak ve müellifin kendi eklediği bilgilerle *Emsile* ve *Binâ* kitaplarını tamamlayan öğrencileri muhatap alarak yazıldığından bilgiler özet halinde üst seviyede hazırlanmıştır, bu bakımdan tüm sarf ve nahiv konularını detaylıca öğretebilecek bir referans kaynağı olarak nitelendirilmesi düşünülmemektedir. Eser genel itibarı ile tanımları ele aldığından konuyla ilgili öğrencinin gözünden kaçmaması gereken alt bilgileri dipnot kısmında ele alması eserim yazılım biçimi açısından olumlu kabul edilen yönlerinden biridir.

Eser tertip açısından önce sarfî sonra nahvî ele alması ve bu konuları basitten zora doğru sıralaması, böylece bilgilerin kategorik bir yapıda sunulması başarılı yönlerinden biri olarak sayılmaktadır.

Eserde konuları alıntı yaparken *Emsile, Binâ, Avâmil, İzhâr* ve *Maksûd* gibi klasik kitapların neredeyse tamamını kaynak olarak kullanması eserin seviye ve donanım açısından ne kadar kuvvetli olduğunun ifadesidir.

Telif açısından, örneklendirmelerde ise önce bir kelimeyi tek başına alıp ardından nahiv çerçevesi içinde bir bütün olacak şekilde ele alması ve eserin sonundaki i'lâl babında ise öğrencinin karşısına çıkabilecek ve kafasını karıştırabilecek tüm ihtimalleri düşünerek illetli harflerden oluşan kelimelerin türeme aşamalarını detaylıca açıklayarak yazması eserin en dikkat çeken yönlerindedir. Bu kısım doğrudan *Maksûttan* alıntılanmıştır.

Tüm bunlardan yola çıkarak *Muhtasar Ta'rifat-ı Sarfîye ve Nahviye-i Arabiye* isimli eserinin Türkiye Türkçesine kazandırılması artı bir değer olarak kabul edilebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, Rıfat. “Arap Gramer İlminin Tanım Düzeyindeki Hermenötik Boyutu ve Çeşitleri Üzerine Bir İnceleme.” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* IX, no. 45 (2016): 7.
- AÇIK, Kerim (2020). Tanzimat Döneminde Açılan Yen, Okullarda Arapça Öğretiminde Ders Kitaplarının Yöntem Açısından İncelenmesi, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1291817>, (202212.11).
- Açık, Kerim. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kadar Olan Dönemde Rüşdiye, İdadi ve Sultani Mekteplerindeki Arapça Derslerinin Yabancı Dil Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi”, *EKEV Akademi Dergisi- Sosyal Bilimler-*, 2016, cilt: XX, Sayı: 65, s. 313-342.
- Arslan, Ahmet Turan. “Tanzimat’tan Cumhuriyete Kadar Arapça Öğretimi”, *XIII.Türk Tarih Kongresi: Ankara, 4-8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler*, 2002, cilt: III- II Kısım, s. 801-814.
- Arap Gramerindeki İki “Avâmil” Risalesi ve Bunların Mukayesesi”, *İLAM Araştırma Dergisi*, 1996, cilt: I, sayı: 2, s. 161-176.
- Ayyıldız, “Mehmet Nuri. *Arap Dili Tarihi ve Arap Dili Gramerinin* (Nahiv Sarf) Ortaya Çıkış Süreci”, *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2019, sayı: 13, s. 155-173.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Cilt I. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1979.
- Aslan, Ahmet. “Kur’ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Arap Dili Üzerindeki Etkileri.” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (2019): 28-52.
- Aydın, Nurullah, ve Celal Coşkun. *Dünya’da ve Türkiye’de: Dinler - Irklar: Diller*. 1. bs. İstanbul, 2016.
- Aydın, Tahirhan. *Arapça ve Türkçede Cümle Yapısı, Yabancılar Arapça Cümle öğretimi -Karşısal Çözümleme-*. Ankara: Yayınlanmış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü., 2007.
- Arap Dili Grameri Tarihi, S.188.

- Bahâ'uddîn. *Cevap Anahtarlı ve Fiil Çekim Cetvelli Arapça Dilbilgisi Sarf-Nahiv*. Düzenleyen: Hüseyin Elmalı. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.
- Bulak, Şahap. “Dünya'da ve Türkiye'de Yaşa(Yama)Yan Diller Üzerine.” *Journal of International Social Research*, 2020: 34-42.
- Bulut Nadir (2020), *Arap Dilinde Mü'evvel Masdar ve Kullanımları*. Bk. Mustafa Cemaluddin, El – Bahsu'n – nahvi 'inde'l – usüliyyin, 80; Mustafa Cemaluddin, “Ra'yun fi taksimi'l – kelime”, 105-126.
- Cürcani, Seyyid Şerif. *Kitabü't-Ta'rîfât*. Beyrut: Mektebe tu Lübnan, 1985.
- Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân. el-Hasâis. *Cilt I*. tarih yok.
- Çelebi, Muharrem. “Muhtasar Nahiv Kitaplarına Bir Bakış”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1989, sayı: 5, s. 1-32.
- Çetinkaya, G. Ve Polat Demir, B. (2017). *Özetlemeye Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi: Güvenirlilik ve Geçerlik Çalışması*. 9. Uluslararası Türkçenin Eğitimi-Öğretimi Kurultay Bildirileri (S. 206-221). Pegem Yayıncılık: Ankara.
- Çörtü, Mustafa Meral. *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, İstanbul: İfav Yayınları, 2011.
- Çelebi, İlyas. “Sünnetullah.” TDV İslâm Ansiklopedisi. 2010. <https://www.islamansiklopedisi.org.tr/> (erişildi: Mart 16, 2020).
- Durmuş, İsmail. “Nahiv”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: 2006, XXXII, 300-306.
- El-Efğanî, Sa'id. min-Tarihi'n-Nahv, Beyrut: Dâru'l-Fikr, tsz.
- Demir, Ramazan. *Arap Dilbilimcilere Göre Dilin Kaynağı Meselesi*. İstanbul: Yayınlanmış Doktora Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- el-Hûlî, Muhammed Ali. *Arapça Öğretim Metotları*. Çeviren Cihaner Akçay. İstanbul: Akdem Yayınları, 2017.
- El-Tantâvî, Muhammed. *Neşetü'n-Nahv ve Tarih'u-Eşheri'n-Nuhât*, Kahire: Dâru'l-Maârif, tsz.
- El-Hindavi, Hasen, *Minahicu's-sarfiyyin ve Mezahibuhum*, Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1989.

- Ferruh, Ömer. *Tarihu 'l-Edebi 'l-Arabî*, Beyrut: Dâru'l-İlim Lilmelâyîn, 1981.
- Güler, İsmail. “Dil Öğretimi, Dilbilgisi ve Arapça.” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2004): 169-182.
- Gündüzöz, Soner. “Nahiv ve Sarf İlimlerinin Doğuşu Üzerine”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1997, sayı: 9, s. 283-300.
- Gürer, Ömür (2022). *Es- Semrû 'l – Muktetaf Mine 'n – Nahvi Ve 's – Sarf İsimli Eserin Türkiye Türkçesine Kazandırılması ve İncelenmesi*, (2022.12.24).
- Hasan, Abbâs. *En-Nahvu 'l-Vâfi*, Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1975.
- Hasan Hindavi, *Menahicu 's – Sarfiyyin ve Mezahibuhum*, Beyrut, 1409/1989, S.14.
- Hengirmen, Mehmet. *Türkçe Temel Dilbilgisi*. 5. bs. Ankara: Engin Yayınevi, 2006.
- Halim Öznurhan, “İstılah”, *Tdv İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Tdv Yayınları,2020;1:575- 576.
- İçimizden Biri, *Musa Yıldız ile Arapçanın Dünya Dilleri Arasındaki Yeri ve Arapça Öğretimi Üzerine.*” onlinearabic.net. 2020.
- İsmail Demir, Sarf Bilgisi ve Ömer B. Ali B. İbrahim B. Halil El- İspiri'nin “Er- Risale Fi Temeyyuzi'l Ebvab” Adlı Eserinin Edisyon Kritiği. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*2- 2014.60-80.
- İbn Düreyd, *el-İştikâk, tür.yer.*, ayrıca bk. neşredeninin girişi, s. 26-30.
- İbn-i Hatib ed-Dehş, *Muhtasar Min Kavâid*, 1, 64. <http://www.onlinearabic.net/icimizden-biri/prof-dr-musa-yildiz.asp> (erişildi: Ekim 7, 2020).
- Kafes, Mahmut. “Arap Dilinde Nahiv İlminin Doğuşu ve Önemi”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 1994-1995, sayı: 9-10, s. 101-116.
- Kılıç, Hulusi. “Sarf”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: 2009, XXXVI, 136-137.
- Korkmaz, Özgün, ve Ahmet Mahiroğlu. “Beyin, Bellek ve Öğrenme.” *Kastamonu Eğitim Dergisi* 15 (2007): 93-104.
- Luggat Osmanlıca Türkçe Sözlük, [Www.Luggat.Com](http://www.Luggat.Com).

- Mehmed Sami Mahmud Selahaddin Paşazade. *Es-Semerü'l-Muktetaf mine'n-Nahvi ve's-Sarf*, İstanbul: Cihan Matbaası, 1325.
- Mahmut Kaya, “Mevzü”, *Tdv İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Tdv Yayınları, 2004; 29:496.
- Necmettin Kızılkaya, *Kasani'nin bedayi' İsimli Eserinde Kavaid'in Yeri*, İstanbul, 2005, s. 15.
- Mustafa Baktır, Kaide, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Tdv Yayınları,2001;24:205-210.
- Oruç, Şerif. “Türkçede Ana Dil Ve Ana Dili.” *Journal of Turkish Language and Literature*, 2016: 313.
- Oxford Languages.
- Ömer Türker, “Tarif”, *Tdv İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Tdv Yayınları, 2011; 40: 28.
- Özcan, Murat. “Türkiye’de ve Dünyada Arapça Öğretimi için Müfredat Geliştirme Çalışmaları ve İlköğretim Arapça Dersi Müfredatı için Bazı Öneriler.” *International Journal of Science Culture and Sport*, Ağustos 2015: 89-92.
- Râfî, Mustafa Sâdık. *Târihu Âdâbi'l-Arab*, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Sedat Şensoy, “Tağyır”, *Tdv İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Tdv Yayınları,2010; 39:376-377.
- Toklu, Mehmet Osman. *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akçağ, 2009.
- Tokay, Ayşe. “*Nahiv Disiplininin Doğuşu ve Felsefi Arka Planı*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Tdv İslam Ansiklopedisi. Türkçenin İçinde Yer Aldığı Altay Dil Ailesinin Özellikleri.” [turkedebiyati.org](https://www.turkedebiyati.org). 2020. <https://www.turkedebiyati.org/altay-dil-ailesinin-ozellikleri/> (erişildi: Kasım 15, 2020).
- Uzun, N.Engin. “Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri Üzerine.” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 2012: 132.
- Yavuz, Mehmet. “İbn Cinnî” TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. 1999. <https://islamansiklopeisi.org.tr/ibn-cinni> (erişildi: Ocak 18, 2020).

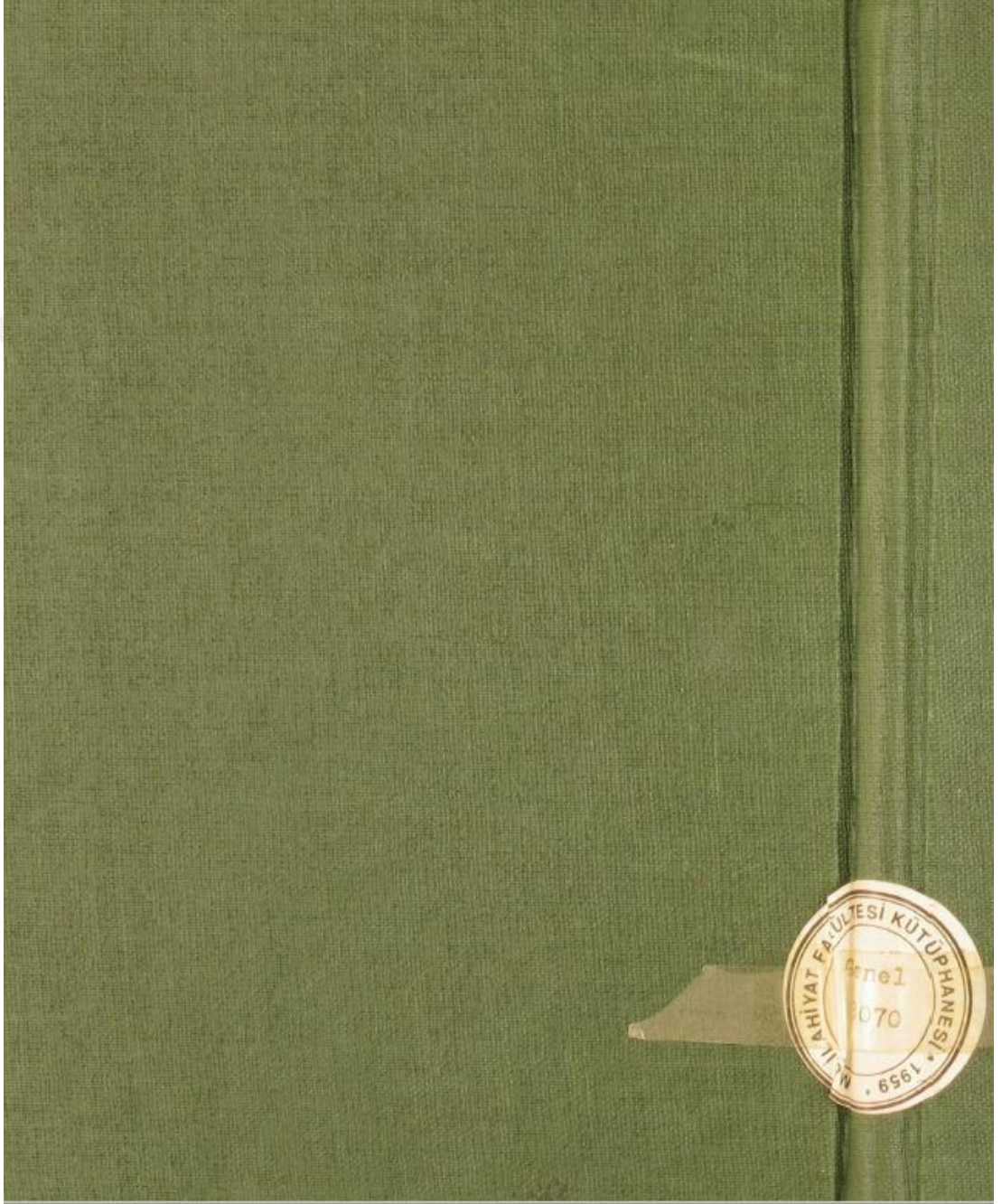
Yılmaz, Osman- Rahile Yılmaz Kızılkaya. “Günümüz “Medrese” Eğitiminde Arap Diline Air Bir “Ders Başı” ve İcâzet” Örneği”, Uluslararası İslam Eğitimi Kongresi 2019 Bildiriler Kitabı, 2019, s. 409-421.

Yılmaz, Osman. “Nahiv Öğretiminde Metodik Bir İddianın İncelenmesi”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi = Journal Of Social Sciences*, 2014, cilt: IV, sayı: 8, s. 32-59.

Yiğit, Âdem (2018). *Osmanlı İlimler Tasnifi Literatüründe Felsefi İlimler Algısı*. (2022. 12. 25).

EKLER

ISTANBUL

Y. İslâm Enstitüsü Kütüphanesi

Kayıt No. 3070

Konu No.

(A)

مختصر تعریفات صرفیہ و نحویہ عربیہ

مؤلفی

معلم اول مکتب رشیدیہ جسر ارکنہ قلبلی

محمد مہجت

معارف نظارت جدید سنک رضصنید طبع اول نمبر

در سعادت

(قصاب مطبعی) باب عالی چارہ سنہ نومبر ۲۵

ناشری: کتابچی قصاب

۱۳۱۰

افاده

بعد ادای ماوجب علینا

عصر معارفحصر جناب پادشاهیده شاگردانک مادی
ومعنوی استفاده وتسہیل تحصیلر یچون اصحاب علم وفضل
وعرفان طرفلرندن ہرکون بیکلرجه آثار متنوعه نشر
اولمقده اولدینندن داعیلری ده اشبو آثار تسہیلیہ برعلاوہ
ناچیزانہ اولمق اوزرہ علم صرف ونحو عرییدن االصرف ام
العلوم والنحو ابوہا امدلولنجه مبتدیلر ایچون بیلنمسی الزم
اولان بعض تعریفات وفوائد وقواعدی جمع ایدہ رک ترتیب
وتحریرینہ موفق اولدینم شو : ا مختصر تعریفات صرفیہ ونحویہ
عربیہ رسالہ جکنی طبع ونشرہ جسارت ایدر و بو اثر کترانہ مک
ترتیب وتحریرندہ کوریلہ جک سہو وخطابی ارباب معارفدن
مطالعہ سنہ تنزل بیورہ جق ذوات کرامک قلم عفوایلہ تصحیحی
خصوصنہ ہمت بیورملرینی تمنی ایلرم . ومن اللہ التوفیق .

جسارکنہ مکتب رشدیہ

معلم اولی قلبہ لی

محمد بہجت

{ برطاقم تعریفات و فائده لر بیاننده در }

معلوم اوله که:

برطالب برقه شروع مراد ابتدکده اولا او فک تعریفی ثانیاً
موضوعی ثالثاً غایتی بیلمک کرکدر تا کیم شروعی بصیرت اوزره
اوله مثلاً علم صرفک (تعریفی) علم یحیث فییه عن احوال الکلمة من حیث
الاعلال والادغام (موضوعی) کله در.

(غایتی) کله نک اعلال وادغامنده خطا ایتهمک.

(تعریف تصریف) علم باصول یعرف بها احوال ابنیه الکلم التي
لیست من جهة الاعراب والبناء

(صرف لغتده) تغییره واصطلاحده تحویل الاصل الواحد الى امثلة

مختلفة لمعان مقصودة لا تحصل الا بها

عربیده کله اوچدر: (۱) اسم (۲) فعل (۳) حرف در.

حرف ایکی نوعدر: (۱) مبانی (۲) معانی در.

(حروف مبانی) کلماتی تشکیل ایدن حرفلر در که ایکی قسمدر (۱)

قریه (۲) شمسیه در.

حروف قریه اون درت حرفدر: (ا. ب. ج. ح. خ. ع. غ.

ف. ق. ک. م. و. ه. ی) در.

حروف شمسیه ده اون درتدر: (ت. ث. د. ذ. ر. ز. س.

ش. ص. ض. ط. ظ. ل. ن) در.

(مختصر تعریفات صرفیہ و نحویہ عربیہ)

(اشتقاق) لفظہ و معناده مناسبت بولنہرق اصل اولان برکہدن
دیگر برکہ المقدر .

(مشتق) بر اصلدن آنان کلہ در .

(مشتق منہ) کندوسندن کلہ النان اصل دیمکدر .

(امثلہ مختلفہ) مادہ اصلیدہ بر وھیئتہ علامتہ بشقہ بشقہ اولان
صیغہ لردر [۱] کلہ جک صیغہ لک ہیسنده مادہ اصلیه (ن . ص . ر)
اولدینی کی .

(امثلہ مطردہ) مادہ اصلیه وھیئتہ بر اولوب بالکز علامتہ
بشقہ بشقہ صیغہ لردر . هر کلہ نک برنجیسندن (فا) ایکنجیسندن (عین)
اوچنجیسندن (لام) ایله تعبیر اولنور مثلا (نصر) نک فاسی نون عینی
صاد لامی را دینلدیکی کی .

{ تقسیمات امثلہ مختلفہ }

امثلہ مختلفہ یکرمی درت صیغہ اولوب اون اوچی فعل اون بری
اسمدر .

فعل اولان : (نصر . ینصر . لم ینصر . لما ینصر [۲] ما ینصر .

[۱] امثلہ مثالک جمعیدر مثال مفاعله بایندن مصدر اولوب مائل یمائل ممائتہ
ومثالاً ومینالاکور . مثال مثالان امثلہ که افعله وزننده کلش و بوراده جمع قلت
کثرت مقامنده استعمال اولنشد .

[۲] لم ایله لما مضارعه داخل اولورل مضارعک معناسنی ماضیه قلب
ایتدکدن صکره ماضیدن فی ابدولر .

لاینصر . لن ینصر . لینصر . لاینصر . انصر . لاتنصر . مانصره .
وانصر به) در .

اسم اولان : (نصرأ . ناصر . منصور . منصر . منصره . نصره .
نصره . نصیر . نصری . نصار . انصر) در .

اون اوج فعلک یدیبی اخباری آلتیبی انشائیدره اخباری اولان :
(نصر . ینصر . لم ینصر . لما ینصر . ما ینصر . لاینصر . لن ینصر) در .
انشائی اولان : (لینصر . لاینصر . انصر . لاتنصر . مانصره .
وانصر به) در .

فعل اولاندر مثبت و منفی اوله رق ایکی قسمه دها آریلورلر .
مثبت اولان : (نصر . ینصر . لاینصر . انصر . مانصره .
وانصر به) در .

منفی اولان : (لم ینصر . لما ینصر . ما ینصر . لاینصر . لن ینصر .
لاینصر . لاتنصر) در .

اون بر اسمده ایکی قسم اولوب آلتیبی مشتق بشی جامددر .
مشتق اولان : (فهو ناصر . وذاک منصور . نصیر . نصری .
نصار . انصر) در .

جامد اولان : (نصرأ . نصره . نصره . منصر . منصر) در .
(مصدر) بالکمز حدته دلالت ایدن کلهدر .

(مصدر) ایکی قسمدر : (١) قیاسیدر که اولنده میم زائده بولنوب
قیاساً هر ماده دن کلور (مدخل . مرجع) کبی . (٢) غیر میمیدر که
سماعی اوله رق مشهود اولان شو : (قتل . فسق . شغل . رحمة .

نَشْدَةٌ . كُدْرَةٌ . دَعْوَى . ذِكْرَى . بُشْرَى . لِيَانٌ . حَرْمَانٌ . غُفْرَانٌ .
 تَرَوَانٌ . طَلَبٌ . حَقٌّ . صَغَرٌ . هُدَى . غَلْبَةٌ . سِرْقَةٌ . ذَهَابٌ . صِرَافٌ .
 سُؤَالٌ . زَهَادَةٌ . دَرَايَةٌ . دُخُولٌ . قَبُولٌ . وَجِيفٌ . صُهُوبَةٌ ()
 وزنلریدر . اشبو مصدرلره (مدخل . مرجع . مسعاة . محمده)
 میعلی مصدرلری علاوه قلندقدده ثلاثینک سماعی مصدرلری اوتوزایکی به
 بالغ اولور وبونلره بین الطلاب عربینک چقور مصدرلری دینلور .

{ بحث اقسام }

- (۱) اقسام واحد : (۱) مصدر .
- (۲) اقسام اثنين : (۱) معلوم (۲) مجهول .
- (۳) اقسام ثلثه : (۱) اسم (۲) فعل (۳) حرف .
- (۴) اقسام اربعة : (۱) ثلاثی (۲) رباعی (۳) خماسی (۴) سداسی .
- (۵) اقسام خمسة : (۱) غائب (۲) غائبه (۳) مخاطب (۴) مخاطبه
 (۵) ایکی متکلم .
- (۶) اقسام ستة : فتح وضم وفتح وکسر وفتحان . کسر وفتح
 ۱ ۲ ۳ ۴
 وضم وضم وکسر تان .
 ۵ ۶
- (۷) اقسام سبعة : صحیحست ومثالست ومضاعف . لفیف وناقص
 ۱ ۲ ۳ ۴ ۵
 ومهموز واجوف .
 ۶ ۷

- (۸) اقسام ثمانیہ : ثلاثی مجرد سالم . ثلاثی مجرد غیر سالم .
رباعی مجرد سالم . رباعی مجرد غیر سالم . ثلاثی مزید فیہ سالم .
ثلاثی مزید فیہ غیر سالم . رباعی مزید فیہ سالم .
رباعی مزید فیہ غیر سالم .
- (۹) اقسام تسعہ : ماضی . مضارع . امر . نہی . اسم فاعل .
اسم مفعول . اسم زمان . اسم مکان . اسم آلت .
- (۱۰) اقسام عشرہ : (الیوم تنسأه) حرفا یدر .

{ بعض تعریفات حرفیہ }

- (فعل لغتہ حدثہ یعنی ایشہ دیرلر اصطلاحده مادل بہیئتہ وضعاً
علی احدالازمنہ الثالثہ .
- (ماضی) لغتہ کچمشہ دیرلر اصطلاحده : مادل علی زمان قبل زمان
اخبارک .
- (معلوم) لغتہ بیانمش معناسنہ اولوب اصطلاحده (فعل نسب
الی فاعلہ) در .
- (مفرد) لغتہ برہ یعنی مستقلہ دیرلر اصطلاحده فعلہ کورہ
بر فعلدر کہ فاعلی بر اولہ و آخرندہ تنیہ و جمع ضمیری اولیہ .
- (مذکر) لغتہ ارککہ دیرلر اصطلاحده فعلہ کورہ بر فعلدر کہ
فاعلی مذکر اولہ و آندہ مؤنث علامتی اولیہ .

(مؤنث) لغتده دیشی به یعنی عورته اصطلاحده فعله کوره بر فعلدر که فاعلی مؤنث اوله و آنده مؤنث علامتی و مؤنث ضمیری بولنه .

(غائب) لغتده کوزه کورنمیان شیئه دیرلر اصطلاحده فعله کوره بر فعلدر که فاعلی غائب اوله یعنی متکلم و مخاطب اولیه .

(مجهول) لغتده بیلنمه مش شیئه دیرلر اصطلاحده بر فعلدر که فاعلی حذف اولنوب مفعولی فاعل مقامنه قائم اوله .

(تثنیه) لغتده ایکی به و یا خود بر شیئی ایکی قات قیلیمغه دیرلر . اصطلاحده فعله کوره بر فعلدر که ایکی شیء اوله و آخرنده تثنیه ضمیری اوله .

(جمع) لغتده طاغلق شیئی بریره طویلامغه دیرلر اصطلاحده فعله کوره بر فعلدر که فاعلی جمع یعنی اقلی اوج شیء اوله و آخرنده جمع ضمیری بولنه .

(مخاطب) لغتده کلام کندوسنه سویلنان شخصی دیرلر اصطلاحده بر فعلدر که فاعلی مخاطب اوله و آنده مخاطب ضمیری اوله .
(متکلم) لغتده سویلیجی به اصطلاحده بر فعلدر که فاعلی متکلم اوله و آنده متکلم ضمیری بولنه .

(مضارع) لغتده مشابه دیرلر اصطلاحده بر فعلدر که زمان حاله یا خود زمان استقباله دلالت ایابه [۱]

(جحد) لغتده انکاره دیرلر اصطلاحده بر فعلدر که مطلقا زمان ماضیده نفیه دلالت ایلرسه جحد مطلق و اگر زمان ماضینک جمله سنده فعلک نفینه دلالت ایدرسه جحد مستغرق دیرلر .

[۱] فعل مضارع ماضی اوزرینه زائد اولقی شرطیله اولنده (امین) حرفلرندن بری بولنان فعلدر .

(مؤنث) لغتہ دیشی بہ یعنی عورتہ اصطلاحہ فعلہ کورہ بر فعلدر کہ
فاعلی مؤنث اولہ و آندہ مؤنث علامتی و مؤنث ضمیری بولنہ .

(غائب) لغتہ کوزہ کورنیمان شینہ دیرلر اصطلاحہ فعلہ کورہ
بر فعلدر کہ فاعلی غائب اولہ یعنی متکلم و مخاطب اولیہ .

(مجهول) لغتہ بینمہ مش شینہ دیرلر اصطلاحہ بر فعلدر کہ فاعلی
حذف اولنوب مفعولی فاعل مقامنہ قائم اولہ .

(تنبیہ) لغتہ ایکی بہ و یاخود بر شیشی ایکی قات قیلیمغہ دیرلر .
اصطلاحہ فعلہ کورہ بر فعلدر کہ ایکی شیء اولہ و آخرندہ تنبیہ
ضمیری اولہ .

(جمع) لغتہ طاغنیق شیشی بر یرہ طویلامغہ دیرلر اصطلاحہ فعلہ
کورہ بر فعلدر کہ فاعلی جمع یعنی اقلی اوج شیء اولہ و آخرندہ جمع
ضمیری بولنہ .

(مخاطب) لغتہ کلام کندوسنہ سویلنان شخصہ دیرلر اصطلاحہ
بر فعلدر کہ فاعلی مخاطب اولہ و آندہ مخاطب ضمیری اولہ .
(متکلم) لغتہ سویلیجی بہ اصطلاحہ بر فعلدر کہ فاعلی متکلم اولہ
و آندہ متکلم ضمیری بولنہ .

(مضارع) لغتہ مشابہہ دیرلر اصطلاحہ بر فعلدر کہ زمان حالہ
یاخود زمان استقبالہ دلالت ایلیہ [۱]

(جحد) لغتہ انکارہ دیرلر اصطلاحہ بر فعلدر کہ مطلقا زمان
ماضیدہ نفیہ دلالت ایلسہ جحد مطلق و اگر زمان ماضینک جملہ سندہ
فعلک نفیہ دلالت ایدرسہ جحد مستغرق دیرلر .

[۱] فعل مضارع ماضی اوزرینہ زائد اولقی شرطیلہ اولندہ (اتین) حرفلرندن
بری بولنان فعلدر .

(امرك تعريفى) صيغة بطلبها الفعل .
(نهيك تعريفى) صيغة بطلبها ترك الفعل .
(تعريف اسم فاعل) اسم مشتق من المضارع المعلوم لمن قام به الفعل
بمعنى الحدوث .

(تعريف اسم مفعول) ما اشتق من فعل المضارع المجهول لمن قام به
الفعل بمعنى الحدوث .

(تعريف مصدر) اسم الحدث الجارى على الفعل .

(تعريف اسم تفضيل) بمعنى الحدوث زيادة مبالغة على غير .

اسم تفضيل اوج شئ ايله استعمال اولتور : (١) الف لام ايله
(زيد الافضل) كبي (٢) من ايله (زيد افضل من عمرو) كبي (٣) اضافته
(زيد افضل الرجال) كبي .

(لغت) لغته الفاظ موضوعه به ياخود يعلم بها الاسم عن اللغات
ديمكدر .

(لغتك تعريفى) ما يصير كل قوم مقصودهم [١] .

(اصطلاحك تعريفى) كلام متعارف بين طائفة مخصوصة [٢] [٣]

(اصلك تعريفى) ما يتقى عليه غيره [٤] .

[١] لغت هر قبيله بينلرنده كندى غرضلرني افاده ايلدكرى الفاظ ديمكدر .
[٢] اصطلاح بر قومك بر شيشي موضع اولندن نقل ايله بر اسم تسميه
اوزرينه اتفاق ايتلردير .

[٣] اصطلاح ايله صناعت بيننده فرق اصطلاح شول علمه ديرلرکه معلوماتى
استدلال ايله اوله . صناعت شول علمه ديرلرکه معلوماتى استقراء ايله اوله .

[٤] بر شيتك تعريفى نه در ياخود نه به ديرلر ديه سؤال اولنديمى مطلق او
شيتك اصطلاح معناسى قصد ايديلير .

(خاصه نك تعريفی) ما يوجد فيه ولا يوجد في غيره .
 (مثالك تعريفی) الجزئیات المذكورة لا يوضح القواعد [۵].
 (باب) لغته قبويه ديرلر اصطلاحده طائفه من الكتاب مشتمل
 على مسائل كثيرة غير متعلق ما قبلها لما بعدها .
 (فائده نك تعريفی) ما حصلته من علم او مال او جاه .
 (علامت) لغته نشانه ديرلر اصطلاحده : ما يعلم به الشيء* .
 (مضمر ك تعريفی) ما وضع لتكلم او مخاطب او غائب تقدم ذكره
 ولو معنى .

تعريف - بيانمسی بشقه بر شيك بيانمسی استلزام ايدن بر شيك
 ذكر اتمكدر .

(تعريف حقيقي) لفظك حقيقته ما وضع لهنه مقابل اولديني حالده
 بشقه بر شيك تعريف اولتمسيدر .

(تعريف لفظي) لفظك بر معناه واضحاً دلالتی و او معناه دها
 واضح بر صورته دال اولان بر لفظه تعريف ايدلمسيدر (الغضنفر الاسد)
 ديديكمزده ذهنده حاصل شیدن بشقه سنی افاده ايدن تعريف حقيقي ايراد
 اتمش اولمايز بالكنز لفظاً معانی سائره تعيين اتمش اولورز .

{ فائده }

بناده مصنف « اعلم » ديدى « اعرف » ديمدى زيرا علم كلياتده
 عرفان جزئیاتده استعمال اولنور (اقراء) ده ديمدى زيرا علم قرائتی
 [۵] مثال لغته بکنزه مکة اصطلاحده قواعد کلیه لری ايضاح ايديجی کله لردر .
 تعريف عربیسی ما يکون فرداً من افراد القاعدة الكلية لافادة المستفیدین .

مشمول اولدیفنی کبی اولاکلام ذکر اولنمدی که اقرأ دیسون (افهم) دخی دیمدی چونکه افهم مقام سابقده استعمال اولنور بو مقام مقام آتیدر مقام سابق دکلدر.

{ فائده دیگر }

تفعیل بابنک آلتی مصدری واردر : (۱) تفعیل (۲) تکرار (۳) کذاب (۴) مدخل (۵) توصیه (۶) محترق اولوب تفعیل مشهور باقیلری غیر مشهور در.

{ فائده اخی }

موزون		وزن	
نصر	بصر	فعل	بفعل
(ف . ع . ل) حرفلری وزنه مخصوص قلندی حتی حروف شفه و وسط وحلقدن بر حرف بولسون ایچون [*].			
(فعل) ده فایه فاء الفعلی عینه عین الفعلی لامه لام الفعلی دینور .			

{ بعض تعریفات نحویه }

(علم نحوک تعریفی) علم یحیث فیه عن احوال الکلمه من حیث الاعراب والبناء .

(موضوعی) کله در .

(غایتی) اعراب وبناده خطا ائمه مک .

(کله نک تعریفی) اللفظ الموضوع لعی مفرد .

[*] فاشنوی عین حلقی لام وسطی در .

(کلامک تعریفی) ماتضمن کلتین بالاسناد [] .
(لفظ) لغتده رمیه یعنی آتمغه دیرلر اصطلاحده صوت من شانه
ان یخرج من الفم معتمداً علی المخرج .
(وضعک تعریفی) تعیین شیء لشیء متی ادرك الاول فهم منه الثاني
للعالم به .

(معنائک تعریفی) ما یقصد بشیء .

(مفردک تعریفی) ما لا یدل جزؤه علی جزء معناه .

(مرکبک تعریفی) ما یدل جزؤه علی جزء معناه [**] .

[*] معلوم اوله که جمله کلامدن اعمدر منلا (زید یضرب) ترکیبی مبتدا خبر مجموعی
هم جمله وهم کلامدر لکن (یضرب) فعلی فاعلیله جمله در کلام دکلمدر . جمله ایکیدر
(۱) جمله اسمیه درکه مبتدا ایله خبرندن یاخود حرف تامک اسمیله خبرندن ترکیب
ایدن جمله (۲) جمله فعلیه درکه لفظاً یا معنی فعل ایله فاعلندن ترکیب ایدن جمله در .
شورایی ده خنی اولیه که اعرابدن محلی اولان جمله بدیدر : (۱) خبر واقع اولان
جمله (۲) حال واقع اولان جمله (۳) مفعول واقع اولان جمله (۴) مضاف ایله
واقع اولان جمله (۵) شرط جازمه جواب واقع اولان جمله (۶) مفرده تابع اولان
جمله (۷) بر اعرابدن محلی اولان جمله به تابع اولان جمله در . اعرابدن محلی اولیان
جمله ده بدیدر : (۱) مبتدا واقع اولان جمله (۲) موصوله صله واقع اولان جمله
(۳) ایکی شیء بیننده معترض واقع اولان جمله (۴) تفسیری واقع اولان جمله
(۵) قسمه جواب واقع اولان جمله (۶) بر اعرابدن محلی اولیان جمله به تابع اولان
جمله (۷) شرط غیر جازمه جواب واقع اولان جمله در . ارکان جمله درتدر :
فعل فاعل مبتدا خبر باقی قیود جمله نیک تمیدر . مبتدا موصوف فاعل نائب فاعله
مسند ایله و خبر فعل صفت واقع اولان کله لزمده مسند یاخود مسند به دینیلیر .
[**] مرکب آلتی قسمدر : (۱) مرکب استنادیدر (قام زید ، زید قائم) کبی
بو قسمه مرکب تام وجهه دخی دیرلر (۲) مرکب اضافیدر (غلام زید) کبی
(۳) مرکب توصیفیدر (زید العالم) کبی (۴) مرکب تعدادیدر (خمسة عشر) کبی
(۵) مرکب مزجیدر (بعلیک) کبی (۶) مرکب صوتیدر (سیبویه) کبی بوش
قسمه مرکب ناقص دخی دیرلر .

- (مركب تام) ما يصح السكوت عليه .
(مركب ناقص) ما لا يصح السكوت عليه .
(عامل) لغتده مؤثره ديرلر اصطلاحده ماوجب بواسطه كون
آخر الكمة على وجه مخصوص من الاعراب .
(عامل لفظي) ما يكون للسان فيه حظ .
(عامل معنوي) ما لا يكون للسان فيه حظ دائماً هو معنى يعرف
بالقلب .
(عامل سمعي) ما يتوقف اعماله على السماع .
(عامل قياسي) ما يمكن ان يذكر في عمله قاعدة كلية موضوعها
غير محصور .
(معمول) لغتده متأثره ديرلر اصطلاحده ما يوجد فيه اثر العامل
لفظاً او تقديرأ او محلاً .
(معمول بالاصاله) ما يكون العامل فيه مؤثراً بلا واسطه .
(معمول بالتبعيه) ما يكون العامل فيه مؤثراً بواسطه موافقاً للمتبعوع
في الاعراب .
اخطار — بركله من جهة الاعراب نه اولور وياخود عاملي معمولي
ويا حاملدن معمولدن وياخود ساده اعرادن نه اولور ديه
صورلدقده بوسؤاللرك جلهسي براولديفني بيلمك شاكردانه لازمدر .
(اعراب) لغتده ازالة الفساد عن الشئ اصطلاحده شئ جاء
من العامل يختلف به آخر المعرب .
(معرب) ما كان حركته وسكونه بعامل .
(مبني) ما كان حركته وسكونه لابعامل .

(منصرف) مادخله الجر و التنوين . (تعريف ديكر منصرف)
مايقبل الجر والتنوين.

(غير منصرف) اسم معرب لايدخله الجر والتنوين . (تعريف ديكر
غير منصرف) ما لا يقبل الجر والتنوين [۱] .

(تنوين) نون ساكنة تتبع حركة الآخر لالتأكيد [۲] .

(حرف جرك تعريفى) ماوضع لاقضاء الفعل او معناه الى الاسم
اوالمؤل به اوحمل عليه [۳] .

[۱] غير منصرف - ما فيه علتان من تسع او واحدة منها تقوم مقامها ديده
تعريف اولنور. غير منصرفه وانان غللسعه شونلردر: (۱) عدل (۲) وصف
(۳) تأنيث (۴) مجمه (۵) معرفه (۶) جمع (۷) تركيب (۸) الفنون مزيدتان
(۹) وزن فعل. مثلا (احد) غير منصرفدر منع صرفه سبب عمليت وزن
فعللكدر تحقق فرعيبنده فعله مشابه اولدى فعلدن منع اولنان جر ايله تنوين
احددنده منع اولندى غير منصرف اولدى. غير منصرف ضرورت وزن شمردن
ايچون منصرف اولور (صببت على مصائب لوانها. صببت على الايام صرن لياليا)
مثالنده اولدينى كى برده تناسبدن ايچون يته تنوينله منصرف اولور سلاسل
واغلا لا) كى بوساله مبتديلر ايچون يازلدیغدن غير منصرف حقنده بو قدر
فائده كفايت ايدر.

[۲] تنوين آتى قسمدر: (تنوين تزنم. تنوين غالى . تنوين تمكّن . تنوين
تنكير. تنوين عوض. تنوين مقابله) .

[۳] حروف جر دينلدى مدخولنى جر ابتداكى يعنى داخل اولدينى اسمك
آخري مىكسوراوقوتدينى وحروف اضافت دينلدى متعلقلرنيك معناسنى مجروره
ايصال ابتداكىچون. هر بحرف جره بر متعلقدن لازمدر اوده يا فعل اولور
ماضى مضارع كى ياخود شبه فعل اولور اسم فاعل مفعول صفت مشبهه كى
وياخود معنای فعل اولور اسم منسوب اسم مستعار وساژ معنای فعلدن صاييلان
كله ل كى .

(اسمك تعريفى) مادل على معنى مستقل بالفهم غير مقترن فيه باحد ازمنة الثلاثة .

(حرف) لغتده طرف و جانب معناسه اولوب اصطلاحده مادل على معنى غير مستقل بالفهم بل آله لفهم غيره .
(شبه فعلك تعريفى) مادل على الحدث من الاسماء المتصلة بالفعل .

(معنای فعل) كل لفظ يفهم منه معنى الفعل يعنى كنديسندن فعل معناسى اكلاشيلاان هر برلفظدر كه ايكي نوعدر [١] ماضى معناسه در (هيات) كبي كه بعد ديمكدر [٢] امر معناسه در (تراك) كبي كه اترك ديمكدر .

{ قواعد اعراب }

معلوم اوله كه تركيبده واقع اولان اسمارك علم نحوجه آدرينى مبتديله قولايلى ايله بيلديرمك طريقى بروجه آنى بيان اولنور: مثلاً برلفظ من جهة الاعراب (فاعل) ياخود (نائب فاعل) وياخود فعل ناقصك اسمى ايسه [١] اولفظك مدلولى يعنى معناسى ذوى العقولدن اولديغى تقديرجه معناده (كيم) تعبير اولنور . (جاء زيد . بيع عمرو . كان زيد كاتباً) كبي مدلولى ذوى العقولدن اولديغى تقديرده (نه) تعبير اولنور (حسن الخط . بيع الدار . صار البيت واسعاً) كبي بوياندىن معلوم اولديكه فعل تام معلومك مرفوعه فاعل و فعل تام مجهولك مرفوعه نائب فاعل ديرلر . (خبر) ايسه (در . ندر) تعبير اولنور لكن مبتدا ايچون تعبير

[١] فعل ناقصك فاعلريته اسم مفعوللريته خبرتسيه اولنور شكيم (كان زيد عالماً) ديد بكمزده كان فعل ناقص زيد اسمى عالماً خبر منصوبيدر .

مخصوص اولیوب انجیق معناسی کندی اوزرنده قالان لفظ صرفوعه
(مبتدا) تعبیر اولنور (زیدکاتب) کبی مفعول مطلق ایسه (نصل) تعبیر
اولنور (قام قیاماً . تاب توبه) کبی مفعول به ایسه کرك صریح وکرك
غیر صریح اولسون [۱] مدلولی ذوی العقولدن اولدینی تقدیرجه
(کیعی . کیمه . کیمدن . کیم اوزره) تعبیر اولنور (ضربت زیداً .
نصرت عمراً . سمعت من الاستاذ . التوکل واجب علینا) کبی مدلولی ذوی
العقولدن اولدینی تقدیرجه (نی . نیه . ندن . نه اوزره) تعبیر اولنور
(اخذت الكتاب . ادركت الدرس . تبت من کل ذنب . جلست علی السریر) کبی

مدلول . معنی . مفهوم . مأل جمله سی بر معنایه کلوب نوع .
اضرار — ضرب . قسم کبی معناری برلفظاری بشقه اولان کلامه الفاظ

مترادفه دیرلر .

مفعول فی ایسه کرك صریح وکرك غیر صریح اولسون (ترده) تعبیر
اولنور (سكنت البلد . صمت شهر رمضان . قرأت فی المکتب) کبی مفعول به
ایسه کرك صریح وکرك غیر صریح اولسون (یحیون . کیم ایچون) تعبیر
اولنور (کتبتک . اعمل طلباً لمرضاة الله تعالی) کبی مفعول معه ایسه
(نه ایله) تعبیر اولنور (نفی المال تبقی وعملک) کبی (حال) ایسه (نه حالده .
نه اولدینی حالده) تعبیر اولنور (جاء زید ماشياً خائفاً) کبی «تمیزه»
ایسه (نه جهتندن . نه یونسندن) تعبیر اولنور (طاب العالم عبادة) کبی
«صفت» ایسه [۲] (ایله) تعبیر اولنور (جاء رجل عالم . جاءنی الرجل
[۱] حرف جر ایله اولان مفعول به مفعول به غیر صریح وحرف جر سزا اولان لریسه
مفعول به صریح دینلور .

[۲] معلوم اوله که صفت ایکی قسمدر : (۱) صفت جرت علی من هی له که
موصوفه اون برده مطابقتی لازمدر (تعریفده . تشکیده . افرادده . تشبیهده

العالم الفاضل. جائتی امرأة صالحه) کبی معطوف ایسه اون حرفدن
 بربله قوللانیلور (جاء زید وعمرو فیکر ثم خالد) کبی عطف بیان ایسه
 (اوکه. اوده کیمدر) تعیر اولنور (جاء اخوك احمد) کبی لکن ذکر
 اولنان تعیرلر ایله مراد آنحیق بونلره تخصیص اولیوب بلکه استعمالی
 کثیر اولانلری بیان ایله قاعده اعرابی [۱] فی الجملة مبتدیله
 آکلاتمقدر.

{ خلاصه اعراب }

• اصل اعراب اوچدر: (۱) حرکه (۲) حرف (۳) حذف.

(حرکه) اوچدر: (۱) ضمه (۲) فتحه (۳) کسره .

(حرف) درتدر: (۱) واو (۲) یا (۳) الف (۴) نون اعراب .

جمعه. [۰] تذکرده. تائیده. اوچده. اعرابده) هر ترکیبده دردی وجود
 التیسی عدمیدر (جاء رجل عالم) کبی (۲) صفت حیرت علی غیر من هرله درکه
 موصوفنه بش یرده مطابقی لازمدر (اعرابده. تعریفده. تنکیدده) هر ترکیبده
 ایکیسی وجودی اوچی عدمیدر (جاء رجال راکب غلامهم) کبی.

[۰] عربی اسملرده جمع ایکی قسمدر: (۱) جمع مصحح (۲) جمع مکسردر.
 جمع مصحح جمع مذکر سالم و جمع مؤنث سالم اسمیله ایکی به تقسیم اولندیکی کبی جمع
 مکسرده جمع قلت و جمع کثرت نامیله ایکی قسمه آیرلشدر. جمع قلتک تعریفی
 مایستعمل تحت العشرة. (جمع کثرت) مایستعمل فوق العشرة. جمع قلتک وزنلری
 درتدر (افعل. افعال. افعله. فعلة) اولوب باقیلری جمع کثرتدر. بعضاً جمع قلت
 کثرت مقامنده استعمال اولندیکی کثرتده قلت مقامنده استعمال اولنور. فافهم.
 فتأمل. فتدر فتح الله عليك.

[۱] فی الجملة قلتده یعنی آرنسندهده (بالجمله) کثرتده یعنی چوق نسندهده
 قوللانیلور .

(حذف) اوچدر: (۱) حذف حرکه (۲) حذف آخر (۳) حذف

نون .

(مجموع اعراب) اوندر: (ضمه . فتحه . کسره . واو . یا . الف .

نون . حرکه یی حذف . آخری حذف . نون اعرابی حذف در .

(تقسیم اعراب) درتدر: (۱) محضا حرکه (۲) محضا حروف

(۳) حرکه مع الحذف (۴) حروف مع الحذف در .

(محل اعراب) طقوزدر: (۱) اسم مفرد منصرف جمع مکسر

منصرف (۲) غیر منصرف (۳) جمع مؤنث سالم (۴) مفرد مکبره اوله رق

متکلم یاسینک غیریه به مضاف اولان اسماء سته معتله (۵) جمع مذکر

سالم اولو عشرون دخی عشرونک امثالیدر (۶) تنیه اثنان مضمره

مضاف اوله رق کلا لفظیدر (۷) آخری حرف صحیح اولوب آخرینه

ضمیر مرفوع متصل اولیان فعل مضارعدر (۸) آخری حرف علت

اوله رق آخرینه ضمیر مرفوع متصل اولیان فعل مضارعدر (۹) آخرینه

جمع مؤنث نونینک غیریه ضمیر مرفوع متصل اولان فعل مضارعدر .

(نوع اعراب) درتدر: (۱) رفع (۲) نصب (۳) جر (۴) جزم .

(رفعه علامت) درتدر: (ضمه . واو . الف . نون اعراب) در .

(نصبه علامت) بشدر: (فتحه . کسره . الف . یا . نون اعرابی

حذف) در .

(جره علامت) اوچدر: (کسره . فتحه . یا) در .

(جزمه علامت) اوچدر: (حرکه یی حذف . آخری حذف . نون

اعرابی حذف) در .

(صفت اعراب) اوچدر: (لفظی . تقدیری . محلی) در .

(اعراب تقدیری) یدی موضعه در : (۱) آخری الف اولان مفرد معربدر (العصا . عصاء) کبی (۲) تئیه نك غیری متکلم یاسنه مضاف اولان اسمدر (مسلمی . غلامی) کبی (۳) آخرنده اعراب محکی اولان معربدر (ضربت زیداً) دین کیمسه به جواب اولدینی حالده (من زیداً) کبی (۴) آخرنده ماقبلی مکسور یا اولان اسمدر (القاضی قاض) کبی (۵) آخری مضموم واو اولان فعل مضارعدر (یغزو) کبی (۶) اعرابی حروف ایله اولوب بعده اولنده همزه وصل بولنان کلمه به ملاقی اولان اسمدر (جاءنی ابوالقاسم) کبی (۷) اعرابی حرکه ایله اولوب اوزرینه اسکان ایله وقف اولنان معربدر (احمد . ضاربه) کبی .

(اعراب محلی) ایکی موضعه در : (۱) آخری اعراب غیر محکی ایله مشغول اولان اسم معربدر (مررت بزید) ده اولان (زید) کبی (۲) مبنیدر اوده ایکی نوعدر : (۱) مبنی اصل (۲) مبنی عارضدر مبنی اصل در تدر : (۱) حرف (۲) ماضی (۳) جمله (۴) امر بغیر اللام در . مبنی عارضده ایکی نوعدر : (۱) لازم (۲) غیر لازمدر . مبنی عارض لازم (مالا ینفک عن البناء) در (مضمرات . اسماء اشارت . موصولات . بعض مرکبات . بعض ظروف . بعض کنایات) کبی .

فائده — عربیده (نا) نك یدی معناسی واردر : (۱) تاء تأیید فائده کبی . (۲) تاء تذکیر ثلثه کبی (۳) تاء وحدت (الکلمة . تمرة) کبی (۴) تاء عرض (عدة) کبی (۵) تاء نقلابه (کافیه) کبی (۶) تاء مصدر (فاعلیت) کبی (۷) تاء مبالغه (علامه) کبی . فانک معانی مشهوره سی : (تفصیل . فاء فذلک . جوابیه - جزا) فاء فذلک تفصیلدن صکره اجمال اوزرینه داخل اولور .

(مقتضی اعراب) اسمارده اوچدر: (۱) فاعلیت (۲) مفعولیت (۳) اضافتدر مثلا (ضرب زید غلام عمرو) دیدیکمزده زیدده فاعلیت غلامده مفعولیت عمروده اضافت واردر یعنی عمرو غلامک مضاف الیهی اولمشدر. فعلارده مقتضی اعراب مشابعت تامهدر او ده انجیق فعل مضارعده در.

{ فائده }

(نحو. مثل) کلهارنده ایکی اعراب واردر بری مبتدای محذوفک خبری که هو نحو دیمکدر ایکنجیسی مضاف اولور (نحو قعد زید) دیدیکمزده نحو مضاف اولوب (قعد زید) بو ترکیک لفظی مراد تقدیراً مجرور مضاف الیهدر نحو نونک و کذا مثل.

{ فائده }

(آن) بی تاویل مفرده جیقارمقلنگک طریق اوچدر: (۱) اکرانک خبری (علمت ان زیداً قائم) کبی مشتق اولورسه اول مشتق اولان قائمک مصدری اولان قیامی اولوب اسمی اولان زیده مضاف قیلوب (علمت قیام زید) دیرسک (۲) یوق اکرانک خبری (علمت ان زیداً انسان) کبی جامد اولورسه او جامد اولان انسانک آخرینه بریاء مصدریه الحاق ایدوب وزیده مضاف قیلارسک (علمت انسانیت زید) دیرسک (۳) واکر خبر منفی اولورسه اولوقت اوخبردن برعدم یاخود انتفا الوب اسمنه مضاف قیلارسک (علمت ان زیداً لایفهم) کبی که تاویلی (علمت عدم فهم زید) اولور.

{ فائده }

عربیده (و) واو مطلقا جمع ایچوندرکه معطوف ایله معطوف علیک
یئنی اوج یرده جمع ایدر: (١) ذاته - اکر مسند ایله واحد مسند
متعدد اولورسه ذاته جمع ایدر (زید قائم وضاحک) کبی (٢) صفتده -
اگر مسند واحد مسند ایله متعدد اولورسه صفتده جمع ایدر (قام زید
وعمر و) کبی (٣) ثبوتده - اکر بر جمله نی بر جمله یه عطف اولورسه
ثبوتده جمع ایدر (زید قائم وزید قاعد) کبی .

{ بعض تعريفات }

(معمول مرفوع) ما اشتمل على علم الفاعلية .
(تعريف فاعل) ما اسند اليه الفعل التام المعلوم او ما بمعناه .
(نائب فاعل) ما اسند اليه الفعل التام المجهول او ما بمعناه .
(مبتدا نوع اول) الاسم او المؤول به المسند اليه المجرد عن العوامل
اللفظية [١] .
(مبتدا نوع ثانی) الصفة الواقعة بعد كلمة الاستفهام او النفي رافعة
لظاهر .
(خبرک تعريفی) المجرد عن العوامل اللفظية المسند به غير الفعل
ومعناه [٢] .

[١] امان صکره کلان مبتدائک خبرینه فانک دخولی واجيدر (اما المرفوع
قصة) کبی .

[٢] خبر ظرف اولدینی وقت مبتدایه تقدم ایدر اکا مقدم خبر مؤخر مبتدا
تعبیر اولنور (فی الدار زید) کبی معلوم اوله که ظرف ایکی قسدر: (١) ظرف

- (اسم باب‌کان) المسندالیه بعد دخولها [۱].
 (معمول منصوبك تعریفی) ما اشتمل علی علم المفعولیه .
 (مفعول مطلقك تعریفی) اسم ما فعله فاعل عامل مذکور لفظاً
 او تقدیراً بمعناه .
 (مفعول به) اسم ما وقع علیه فعل الفاعل .
 (مفعول فیہ) اسم ما فعل فیہ مضمون عامله من زمان او مکان .
 (مفعول له) اسم فعل لاجله مضمون عامله .
 (مفعول معه) المذکور بعد الواو لمصاحبه معمول عامل .
 (حال) ما یبین هیئته الفاعل او المفعول به .
 (تمیز) ما یرفع الابهام عن ذات مذکوره تامه باحد الاشياء الخمسة .
 (استثنای متصل) المخرج عن متعدد بالا او احدی اخواتها [۲].

مستقر (۲) ظرف لغودر . بعض كره حرف جرک متعلق حذف اولنور اكر
 متعلق محذوف جار ابه مجرورده متضمن فعل عام اولورسه اكا ظرف مستقر
 تسمیه اولنور (زید فی الدار) کبی که حاصل دیمکدر . واکر متعلق محذوف فعل
 عام اولماز ویاخود متعلق حذف اولنورسه اكا ده ظرف لغو تسمیه قلنور (زید
 فی الدار) کبی که اکل دیمکدر و (مررت زید) کبی شوده معلوم اوله که عربیده
 افعال عامه بشدر : (کون . حصول . نبوت . وجود . استقرار) اولوب
 باقیرلی یعنی بو بشدن ماعداسی افعال خاصه در .

[۱] ان بابتك وما ابه لانتك و جنسدن حکمی فی ایچون اولان لانتك
 تعریفلری هب بویه در .

[۲] مستناده اوج شی واردر : (مستثنی . مستثنی منه . حرف استننا -
 ادات استننا) دن عبارتدر مثلا (جاءنی القوم الا زیداً) دیدیم کمزده (قوم)
 مستثنی منه (الا) ادات استننا (زیداً) مستنادر .

بعضاً ادات استننا اولان (الا) غیر معناسنه اولور (الا الله) کبی که غیرالله
 دیمکدر . الا غیر معناسنه اولدیفی کبی غیرده الا معناسنه اولور . بونک تفصیلی
 کتب نحویده مسطوردر .

- (استثنای منقطع) المذكور بعدها غیر مخرج عن متعدد .
 (خبر باب کان) المسند بعد دخولها [۱]
 (معمول مجرور) ما اشتمل علی علم المضاف الیه [۲] .
 (صفت) تابع يدل علی معنی فی متبوعه مطلقاً [۳] .
 (معرفیه) ما وضع لشيء بعينه .
 (نکره) ما وضع لشيء لا بعينه .

[۱] ان باینک اسمی و حنسدن حکمی نفی اولان لاینک اسمی و لیس به مشابه اولان ما الیه لاینک خبرینک امریفری دخی بویه در .

[۲] اضافت ایکی نوعدر : (۱) لفظیه (۲) معنویه در . ایمدی اضافت معنویه معمولنه مضاف صفاتک غیری اولقدر (غلام زید . ضارب عمرو امس) کبی بوراده صفتدن مراد اسم فاعل واسم مفعول اولوب معمولدن مراده فاعل مفعول دیمکدر . اضافت لفظیه معمولنه مضاف صفت اولقدر (ضارب زید و حسن الوجه) کبی تفصیلی کتب نحویه ده در .

[۳] صفتک موصوفنه اون یرده مطابقتی بوجه آنی بیان اولنور : مثلاً (جاهنی رجل عالم) ده رجل موصوف عالم صفتدر . بو منالده رجل نکره عالم ده نکره . نکره کلدی معرفه کیتدی رجل مذکر عالم ده مذکر کلدی مؤنثک کیتدی رجل مفرد عالم اوده مفرد مفردک کلدی تننیه و جمملک کیتدی رجل مرفوع عالم ده مرفوع رفدک کلدی جر و نصباق کیتدی الحاصل درت کلدی التی کیتدی ایشته بو مثاله تطبیقاً شاگردانک برچوق مثال حل ایده بیه جکاری شبهه سزدر .

	وجودی	عدمی	کلدی	کیتدی
	۴	۶		
شفاهاأده برکلدی برکیتدی	۱	۱	نکره	معرفه
دیه کلانی کیتدی ذهنده	۱	۱	مذکر	مؤنث
جمع ایوجه ضبط و حفظ اتمک	۱	۲	مفرد	تننیه ، جمع
ایچون تکرار سونلک لازمدر .	۱	۲	مرفوع	جر ، نصب
	۴	۶		

(العطف بالحروف) تابع يتوسط بينه وبين متبوعه احد الحروف

العشرة .

(بدل) المقصود بالنسبة دون متبوعه .

(عطف بيان) تابع جيء به لايضاح متبوعه .

(مطلقاً مؤنث) ما فيه علامة التأنيث لفظاً او تقديراً . بخلافه مذكر .

(مؤنث حقيقي) ما بازائه ذكر من الحيوان .

(جمع مكسر) ما تغير صيغة مفردة .

(جمع مذكر سالم) ما لحق آخر مفردة واو مضموم ما قبلها اوباء

مكسور ما قبلها ونون مفتوحة في غير الاضافة .

(جمع مؤنث سالم) ما لحق آخر مفردة الف وتاء .

(مثنى) ما لحق آخر مفردة الف اوباء مفتوح ما قبلها ونون مكسورة

في غير الاضافة [*] .

فأئده — عربيده فعل شرطك منقبضه (ان) ايله (لم) لفظلري برلكده
قولالانيلور بونلردن يعنى بو ايكى جازمدن برى لفظلى ديكرى
داخل اولدينى فعل مضارعك محلى جزم ايدرلر (الم يكن . ان لم يوجد) كيبى .
عربيده معطوف معطوف عليك حكمنده اولوب يعنى معطوف عليه مرفوع ايسه
معطوفده مرفوع بونلور منصوب ايسه منصوب اولور . شوراسيده معلوم اوله كه
واو عاطفه ايله جمع واوينك فرقى برالفلهدر (نصروا) كيبى ايشته فعلارك جعلرنده
واودن صكره اولان الفلر فرقى ايجوندرلر . (عمرو) ايله (عمرك) فرقى واو ايله
اولوب عمروده يازيلور عمروده يازللاز .

[*] ده اوللده بولمقى شانندن اولان (ما) نك استفهاميه . نافية . موصوله
موصوفه . شرعيه . مصدرية اولمقى اوزره آلتى معناسى واردر .

{ قواعد اعلال }

(۱ قاعدہ) واو یا متحرك ماقبلہری مفتوح اولورسہ الفہ قلب اولنورلر
(قال. كال. غزی. رمی) كبی لکن (قود. صید) مثلولر شاذدرلر یعنی
خلاف قیاس اوزره كمشلردر.

{ تنبیہ }

بعدالقلب ایکی ساکن جمع اولورسہ الف حذف اولنور (عزوا.
رموا) كبی قسط اجوف واویدہ الف حذف اولندقدن صکره واو
مخذوفیہ دلالت ایتمك ایچون ماقبلی مضموم قنور (قلت. قلنا) كبی
و(اجوف) یائیدہ یاء مخذوفیہ دلالت ایتمك ایچون ماقبلی مكسور قنور
(كلت كلنا) كبی اما درنجی بادن استعمال اولنان كله كرك واوی
وكرك یائی اولسون بانه دلالت ایتمك ایچون ماقبلی مكسور قنور(خفت
خفتنا. تلت تلتا) كبی لکن (لست لستا) مثلولر شاذدرلر.

(۲ قاعدہ) واو یا متحرك ماقبلہری حرف صحیح ساکن اولورسہ
حرکه لری ماقبلہرینه نقل اولنور لکن (مریم. مشورت) مثلولر شاذدرلر.
بعدالنقل اکر واو ساکن ماقبلی مضموم یاخود ماقبلی مكسور اولورسہ
واو یا حرف مد اولورلر (يقول. يكيل) كبی واكر واو یا ساکن
ماقبلہری مفتوح اولورسہ الفہ قلب اولنورلر (يخاف. ينال) كبی واكر
ایکی ساکن جمع اولورسہ واو یا حذف اولنورلر (لم يقل. لم يكل) كبی
لکن بوايكنجی قاعدہ اجوفلره مخصوصدر آنك ایچون (دلو. ظبي)
مثلولرده واو یا حرف صحیح كبی اعلال اولنمازلر.

اخطار — اعلال تخفیف ایچون حرف عاتی بوزمنہ دیرلر اوده اوج شی
ایله یاییلور: (۱) حذف (۲) نقل (۳) قلب.
(۳ قاعده) واو یا الف زائده دن صکره برطرفده واقع اولورلرسه
همزیه قلب اولنورلر (دعاء بناء) کبی.

(۴ قاعده) کلهده واو یا جمع اولوب ساکن ثانی متحرک اولورسه
واو یایه قلب اولنور صکره یاده ادغام اولنور (سید. جید) کبی
لکن بعد الادغام یانک ماقبلی مضموم ایسه یا بناسی تغیردن سالم اولوق
ایچون ماقبلی مکسور قلنور (مرمی. مطوی) کبی.

(۵ قاعده) واو ساکن ماقبلی مکسور اولورسه واو یایه قلب
اولنور (ایجاب. میعاد) کبی.

(۶ قاعده) واو متحرک ماقبلی مکسور اولورسه ینه یایه قلب
اولنور (رضی. غزی. قیام) کبی لکن (حول) مثلولر شاذدرلر.

(۷ قاعده) واو مضموم ماقبلی ده مضموم اولورسه واو اوزره ضمه
تقیل اولغله حرکه سی حذف اولنور (یغزو. یدعو) کبی لکن بومثلولره
جوازمدن بری داخل اولورسه علامه للجزم واو ساقط اولور (لم یغزو.
لم یدع) کبی ونواصب دن بری داخل اولورسه واو حرف صحیح کییدر
(لن یغزو. لن یدعو) کبی.

(۸ قاعده) یا ساکن ماقبلی مضموم اولورسه یا واوه قلب اولنور
(یوسر. یوقظ) کبی اما یا ساکن یا خود مفتوح ماقبلی مکسور اولورسه
یا حرف صحیح کییدر (حشی. حشیت) کبی.

(۹ قاعده) یا مضموم ماقبلی مکسور اولورسه یا اوزره ضمه تقیل
اولغله یانک ضمه سی حذف اولنور (رمی. یمشی) کبی لکن بومثلولره

جوازمدن بری داخل اولورسہ علامۃ للجزم یا ساقط اولور (لم یرم۔
لم یمش) کبی نواصبیدن بری داخل اولورسہ یا حرف صحیح کییدر
(لن یرمی، لن یمشی) کبی اما یا مفتوح ماقبلی دہ مفتوح اولورسہ ینہ
الفہ قلب اولنور (لن ینحی) کبی۔

{ فائدہ }

معلوم اولہ کہ کلمہ بی اصلہ رد ایدن برقاچ شیدر: (۱) مصدریدر
(قال قولاً . کال کیلا) کبی (۲) تنبہ سیدر (اخ اخوان . دم دمیان) کبی
(۳) جمع مکسریدر (باب ابواب . ناب انیاب) کبی . (۴) اسم تصغیریدر
(حال حویل . حال حییل . شمس شمسیہ) کبی (۵) تفعیل مفاعله بابلریدر
(جاز جاوز . بان بین) کبی۔

{ تقریر اعلال }

قال

(قال) اصلندہ قول ایدی واو حرف علت متحرک ماقبلی مفتوح
واوی الفہ قلب ایتدک قال اولدی۔

{ کال }

(کال) اصلندہ کیل ایدی یا حرف علت متحرک ماقبلی مفتوح یایی
الفہ قلب ایتدک کال اولدی۔
اخطار — قال ابہ کال نک اعلاذہ تطبیقاً کان . جاز . دام . قام . صام .
زادکبی کلمہ لک اعلاذری دہ یاییلور۔

{ اقام }

(اَقَامَ) اصلندہ اَقَوَمَ ایدی واو حرف علت متحرك ماقبلی حرف صحیح ساکن قاف واوک فتحه سنی ماقبلندہ کی ساکن اولان قافہ ویردک اَقَوَمَ اولدی واو متحرك فی الاصل ماقبلی مفتوح اولان واوی الفہ قلب ایتدک فی الحال اقام اولدی درحال.

{ غزوا }

(غَزَوَا) اصلندہ غَزَوُوا ایدی واو حرف علت متحرك ماقبلی مفتوح واوی الفہ قلب ایتدک ایکی ساکن جمع اولدی بری الف بری واو اجتماع ساکنیدن ایچون الفی حذف ایتدک غزوا اولدی.

{ رضی }

(رَضِيَ) اصلندہ رَضَوَ ایدی واو متحرك ماقبلی مکسور واوی یایہ قلب ایتدک رضی اولدی.

{ قلن }

(قَلَنَ) اصلندہ قَوَّلَنَ ایدی واو حرف علت متحرك ماقبلی مفتوح واوی الفہ قلب ایتدک ایکی ساکن جمع اولدی بری الف بری لام اجتماع ساکنیدن ایچون الفی حذف ایتدک قَلَنَ اولدی واو محذوفہ یہ دلالت ایتدک ایچون قافک فتحه سنی ضمه یہ تبدیل ایتدک قلن اولدی.

{ کلن }

(کَلَنَ) اصلندہ کَلَّنَ ایدی یا حرف علت متحرك ماقبلی مفتوح یایی

الفہ قلب ایتدک ایکی ساکن جمع اولدی بری الف بری لام اجتماع ساکنیندن
ایچون المی حذف ایتدک کلن اولدی یاه محذوفہ یه دلالت ایتدک ایچون
کافک فتحه سنی کسره یه تبدیل ایتدک کلن اولدی.

{ یوسر }

{ یوسر } اصلنده یوسر ایدی یا ساکن ماقبلی مضموم یایی واوه قلب
ایتدک یوسر اولدی واوساکن ماقبلی مضموم واوی حالی اوزره حرف مد
ایتدک یوسر اولدی.

{ قیل }

{ قیل } اصلنده قول ایدی واوک کسره سندن اول قافک ضمه سنی
قیل کوروب حذف ایتدک. ویردک واوک کسره سنی قبلنده کی ساکن
اولان قافه قول اولدی واوساکن ماقبلی مکسور واوی یاه قلب
ایتدک قیل اولدی یا ساکن ماقبلی مکسور یایی حالی اوزره ترک ایتدک
قیل اولدی.

{ یقول }

{ یقول } اصلنده یقول ایدی واو حرف علت متحرک ماقبلی حرف
صیح ساکن اولان قاف. ویردک واوک ضمه سنی قبلنده کی ساکن اولان
قافه یقول اولدی واوساکن ماقبلی مضموم واوی حالی اوزره حرف مد
ایتدک یقول اولدی وکذا بکون. یجوز. یصوم. یدوم. یقوم ...

{ یخاف }

(یخاف) اصلندہ یخوف ایدی واو حرف علت متحرك ماقبلی حرف صحیح ساکن اولان خاء. نقل ایتدک واوک فتحه حرکه سنی ماقبلندہ کی حرف صحیح ساکن اولان خایه یخوف اولدی واو متحرك فی الاصل ماقبلی مفتوح اولان واوی الفه قلب ایتدک در حال یخاف اولدی فی الحال. وکذا یقال — اصلی یقول ایدی.

{ لم یقل }

(لم یقل) اصلندہ لم یقول ایدی واو حرف علت متحرك ماقبلی حرف صحیح ساکن قاف. ویردک واوک ضمه سنی قبلندہ کی ساکن اولان قافه ایکی ساکن جمع اولدی بری واو بری لام اجتماع ساکنندن ایچون واوی حذف ایتدک لم یقل اولدی. وکذا لم یکن.

{ یغزو }

(یغزو) اصلندہ یغزو ایدی واو اوزره ضمه ثقیل واوک ضمه سنی ثقیل کوروب حذف ایتدک یغزو اولدی واو ساکن ماقبلی مضموم واوی حالی اوزره حرف مد ایتدک یغزو اولدی.

{ تغزین }

(تغزین) اصلندہ تغزین ایدی واوک کسره سندن اول زانک ضمه سنی ثقیل کوروب حذف ایتدک ویردک واوک کسره سنی قبلندہ کی ساکن اولان زایه ایکی ساکن جمع اولدی بری واو بری یا اجتماع

ساکنیندن ایچون واوی حذف ایتدک تغزین اولدی یا ساکن ماقبلی
مکسور یایی حالی اوزره حرف مد ایتدک تغزین اولدی.

{ یرمی }

{ یرمی } اصلنده یرمی ایدی یا اوزره ضمه ثقیل یانک ضمه سنی ثقیل
کوروب حذف ایتدک یرمی اولدی یا ساکن ماقبلی مکسور یایی حالی
اوزره حرف مد ایتدک یرمی اولدی. وکذا یقتضی. یقتضی.

{ قائل }

{ قائل } اصلنده قائل ایدی واو حرف عات متحرک ماقبلی مفتوح
واوی الفه قلب ایتدک ایکی ساکن جمع اولدی. بری اسم فاعل الفی
بری عین الفعلندن قلب اولنان الف اجتماع ساکنیندن ایچون الف
مقلوبه یی همزه یه قلب ایتدک قائل اولدی. وکذا جائز. کائن. قائم.
صائم ...

{ غاز }

{ غاز } اصلنده غازی ایدی واو متحرک ماقبلی مکسور واوی یایه
قلب ایتدک غازی اولدی یا اوزره ضمه ثقیل یانک ضمه سنی ثقیل
کوروب حذف ایتدک ایکی ساکن جمع اولدی. بری یا بری تنوین.
اجتماع ساکنیندن ایچون یایی حذف ایتدک تنوینی قبلنده کی زایه ویردک
غاز اولدی.

{ تلبیه }

اشبو غازی کلمه سنه تطبیقاً (رام . ماش . ماض . قاض) کبی

کله لرك اعلاللری دخی یاییلور . برده كرك واوی و كرك بائی اولسون
 ناقصلارك اسم فاعللرنده بعدالاعلال اوللرینه لام تعریف كلكده
 آخرنده کی یا عودت ایدر (الرامی . الماضی) کی .

{ مقول }

(مقول) اصلنده مقوول ایدی و او حرف علت متحرك ماقبلی
 حرف صحیح ساکن قاف و یردك و اوك ضمه سنی قبلنده کی ساکن اولان
 قافه ایکی ساکن جمع اولدی بری اجوف و او ی بری اسم مفعول و او ی
 اجتماع ساکنیندن ایچون اجوف و او یی حذف ایتدك مقول اولدی .
 و او ساکن ماقبلی مضموم و او ی حالی اوزره حرف مد ایتدك مقول
 اولدی و کذا مخوف . . .

{ مکیل }

(مکیل) اصلنده مکیول ایدی یا حرف علت متحرك ماقبلی حرف
 صحیح ساکن کاف و یردك یانك ضمه سنی قبلنده کی ساکن اولان کافه
 ایکی ساکن جمع اولدی بری یا بری و او اجتماع ساکنیندن ایچون
 یایی حذف ایتدك مکول اولدی یا بناسی تغیردن سالم اولمق ایچون
 کافك ضمه سنی کسره یه تبدیل ایتدك مکول اولدی و او ساکن
 ماقبلی مکسور یایی حالی اوزره حرف مد ایتدك مکیل اولدی و کذا
 مزید . . .

{ مریمی }

(مریمی) اصلنده مریموی ایدی کله ده و او یا جمع اولدی قد سبقت

احداها علی الاخری بالسکون قاعده سی اوزره و اوی یایه قلب ایتدک مریمی^{...}
 اولدی یا بناسی صحیح اولسون ایچون میمک ضمه سنی کسره یه تبدیل
 ایتدک مریمی^{...} اولدی کله ده ایکی حرف بر جنسدن واقع اولدی یالر
 اولی ساکن ثانی متحرک اولی ثانیده ادغام ایتدک مدغمدن بدل مدغم فیه
 اولان ایکنجی یایه بر شده ویردک مریمی اولدی و کذا محشی . . .

{ لَیْقَلْ }

(لَیْقَلْ) اصلنده لَیْقَوْلْ ایدی و او حرف علت متحرک ماقبلی حرف
 صحیح ساکن قاف نقل ایتدک و اوک ضمه حرکه سنی ماقبلنده کی قافه اجتماع
 ساکنین اولدی و اودن لامدن اجتماع ساکنینک دفعیچون و اوی حذف
 ایتدک لَیْقَلْ اولدی .

{ لَیْفِزْ }

(لَیْفِزْ) اصلنده لَیْفِزْ و ایدی علامه للجزم و او دوشدی لَیْفِزْ اولدی .

{ قَلْ }

(قَلْ) اصلنده اَقْوَلْ ایدی و او حرف علت متحرک ماقبلی حرف
 صحیح ساکن قاف ویردک و اوک ضمه سنی ماقبلنده کی ساکن اولان قافه
 ایکی ساکن جمع اولدی بری و او بری لام اجتماع ساکنیندن ایچون
 و اوی حذف ایتدک قافه حرکه کلکله امر مستغنی اولدی قَلْ اولدی
 و کذا کن . . .

{ اغز }

(اغز) اصلنده اغزو ایدی علامهٔ للوقف واودوشدی اغز اولدی .

{ قه }

(قه) اصلنده اوقی ایدی واوین یاه وکسرة قاعده سنجه مضارعنده دوشدیکی کبی بونده دوشدی اقی اولدی قافه حرکه کلکله امر همزه دن مستغنی اولدی قی اولدی امر اجلیچون آخیری وقف ایلدک وقف اوزرینه مبنی اولان لفظده مجزوم کبی اولدیغندن امر حاضر ناقص حکمنده آخردن یا دوشدی (ق) اولدی وقف ایچون آخربه برهه سکت زیاده ایلدک قه اولدی .

{ یعد }

(یعد) اصلنده یوعد ایدی واویا ایله کسره اراسنده ثقیل اولدیغیچون واوی حذف ایتدک یعد اولدی .

{ عد }

(عد) اصلنده اوعد ایدی مضارعه تبعاً واوی حذف ایتدک امر همزه سندن مستغنی اولدی عد اولدی .

{ عدة }

(عدة) اصلنده وعدة ایدی مضارعه تبعاً واوی حذف ایتدک حرکه سنی بعدنده عینه ویردک عدة اولدی وقس علیه امثاله .

{ نلبیه }

معلوم اوله که واورابعه یاخود خامسه ویاخود سادسه واقع اولورسه و ما قبله ده مفتوح بولنورسه اولاییه صکره الفه قلب اولنور (اعطی تعالی یتعالی) کبی شوراسی ده خفی قلبیه که و او طرفده واقع اولدقده ینه یایه قلب اولنور (غبی) کبی اصلی غبو اولوب و او طرفده واقع اولدیغندن و او ی یا قیلدق غبی اولدی .

{ غزتا }

(غزتا) اصلنده غزوتا ایدی و او حرف علت متحرك ما قبله مفتوح و او ی الفه قلب ایتدک اجتماع ساکنین اولدی الف مقلوبه دن نادن اجتماع ساکنینی دفع ایچون الف مقلوبه یی حذف ایتدک غزتا اولدی .

{ غزوا }

(غزوا) اصلنده غزوا ایدی و او حرف علت متحرك ما قبله مفتوح و او ی الفه قلب ایتدک اجتماع ساکنین اولدی الف مقلوبه دن جمع و اوندن اجتماع ساکنینی دفع ایچون الف مقلوبه یی حذف ایتدک غزوا اولدی

{ اتقی }

(اتقی) اصلنده اتقی ایدی ایتدک فاء الفعلنده و او واقع اولدی هر بار ایتدک فاء الفعلی مقابلنده و او واقع اولسه اول و او ی

تایه قلب ایدرلر مش بز دخی قلب ایتدک اتقی اولدی بعده تاناده
ادغام اولندی .

{ اصطر }

(اصطر) اصلنده اصطر ایدی افتعلنک فاء الفعلی مقابلنده صاد
واقع اولدی هربار افتعل فاء الفعلی مقابلنده صاد واقع اولسه افتعلنک
تاسی طایه قلب ایدرلر مش بز دخی قلب ایتدک اصطر اولدی .

{ اذکر }

(اذکر) اصلنده اذتکر ایدی افتعلنک فاء الفعلی مقابلنده ذال
واقع اولدی هربار افتعلنک فاء الفعلی مقابلنده ذال واقع اولسه
افتعلنک تاسنی داله قلب ایدرلر ایمش بز دخی قلب ایلدک اذکر
اولدی دالک ذاله قرب مخرجی اولدیغندن دالی ذاله قلب ایلدک اذکر
اولدی کلهده ایکی حرف بر جنسندن واقع اولدی ذالدر اولی ساکن
ثانی متحرک اولی ثانیده ادغام ایتدک مدغمندن بدل مدغمافیله ناسجی
ذاله بر شده ویردک اذکر اولدی .

{ اعلم }

(اعلم) علم یعلم تعلمدن امر حاضر مفرد مذکر مخاطب آلق مراد
ایلدک تاه مضارعت حرفی حذف ایلدک کورم ساکنی متحرکی
کوردک ساکن . ساکن ایله نطق متعذر ابتدا ممکن اولسون ایچون
اولنه برهمزه وصل مکسوره کتوردک اعلم اولدی امر ایلدک چون آخری
وقف ایلدک وقف اوزرینه مبنی اولان لفظده مجزوم کی اولدیغندن

امر حاضر صحیح مفرد مذکر مخاطبک جزمنه علامت آخرندن لام
الفعْلَنک سکونی ضمه دوشدی اعلم اولدی.

{ نصر }

(نصر) نصرادن فعل ماضی بناء معلوم مفرد مذکر غائب اولان
نصر المَقْ مراد ایلدک آنده قاعده وارایش قاعده بوایش که آخرندن
تسویینی حذف ایدرلر ایش بز دخی حذف ایلدک نصر اولدی باینه
رعایه عین الفعلنه فتحه ایله حرکه ویردک نصر اولدی.

{ ینصر }

(ینصر) نصردن فعل مضارع بناء معلوم مفرد مذکر غائب اولان
ینصر المَقْ مراد ایلدک آنده قاعده وارمش قاعده بوایش که اولنه
مضارعت حرفی اولان اتین دن غائبه تعیین بریاء کتوردک ینصّر اولدی
اربع حرکات متوالیات جمع اولدی بو اربع حرکات متوالیاتک جمعی
کلام عربده کریه اولدیغندن نونک حرکه سی حذف ایتدک ینصّر
اولدی باینه رعایه عین الفعلنی مضموم قیلدق ینصّر اولدی نواصبدن
جوازمدن حالی اولان فعل مضارعک آخری مرفوع اولدیغندن
آخرینه ضم ایله برحرکه ویردک ینصر اولدی.

{ آمن }

(آمن) اصلنده امن ایدی همزه ساکن ماقبلی مفتوح همزه بی
الفه قلب ایتدک آمن اولدی.

{ کل }

(کُلُّ) اصلندہ اءْ کُلُّ ایدی غیر قیاسی اوزرہ همزہ ثانیہ پی حذف
ایتدک امر همزہ سندن مستغنی اولدی کل اولدی.

{ سل }

(سَلَّ) اصلندہ اسْتَلَّ ایدی تخفیف ایچون ایکنجی همزہ نك
حرکه سنی ماقبلندہ کی ساکن سینہ و یردک سینہ حرکه کلمکله امر همزہ سندن
مستغنی اولدی ایکی ساکن جمع اولدی بری همزہ بری لام اجتماع
ساکنیدن ایچون همزہ پی حذف ایتدک سل اولدی.

{ تقریر ادغام }

(مَدَّ) اصلندہ مَدَّ ایدی کلمه ده ایکی حرف برجنسندن واقع اولدی
دالر ایکیسی بیله متحرک ادغامی واجب ادغام اجلیچون دال اولی نك
حرکه سنی حذف ایتدک اول ساکن ثانی متحرک اولدی اولی ثانیده
ادغام ایتدک مدغمندن بدل مدغم فیہ اولان ایکنجی داله برشده و یردک
مد اولدی. کذا دلّ ...

{ یمد }

(یمد) اصلندہ یمد ایدی کلمه ده ایکی حرف برجنسندن واقع اولدی
دالر ایکیسی بیله متحرک ادغامی واجب ادغام اجلیچون دال اولینک
حرکه سنی ماقبلندہ کی ساکن اولان میمه و یردک اول ساکن ثانی متحرک

اولدى اولى ثانيده ادغام ايتدك مدغمدن بدل مدغم فيه اولان ايكنجى
داله برشده ويردك يمد اولدى. وكذا يبدل ...

{ لم يمد }

(لم يمد) اصلنده لم يمد ايدى كله ده ايكي حرف بر جنسدن واقع اولدى
داللى اول متحرك ثانى ساكن سكونى عارض ادغامى جائز ادغام اجليچون
دال اولينك حرکه سنى ماقبلنده كي ميمه ويردك اجتماع ساكنين على غير حده
لازم كلكله ايكنجى داله فتحله يا ضمله يا كسر ايله بر حرکه ويردك .
بو اوج صورتده اول ساكن ثانى متحرك اولدى اولى ثانيده ادغام
ايتدك مدغمدن بدل مدغم فيه اولان ايكنجى داله برشده ويردك لم يمد
اولدى فك ادغام ايله لم يمد ديمكده جائز اولور .

{ ماد }

(ماد) اصلنده ماد ايدى كله ده ايكي حرف بر جنسدن واقع
اولدى داللى ايكي بيله متحرك ادغامى واجب ادغام اجليچون دال
اولينك حرکه سنى حذف ايتدك ايكي ساكن جمع اولدى برى اسم فاعل
الغى برى دال اولى اجتماع ساكنيندن ايچون اسم فاعل الغى حذف
ايدم ديسك علامتدر حذف اولغماز [١] دالى حذف ايدم ديسهك
احجاف كله لازم كله جك بو ايكنسندن برى حذف ممكن اولدغى
اجلدن ساكن اول حرف مد ساكن ثانى مدغم اولان يرلرده اجتماع
ساكنين على غير حده جائز اولغله اولى ثانيده ادغام ايتدك الخ.
[١] العلامة لا تحذف .

{ ادثر }

(ادثر) اصلندہ تدثر ایدی بعدالتاء تفاعل دال واقع اولدی هر بار تفاعل نك تاسندن صكره دال واقع اولسه تفاعل نك تاسنی داله قلب ایدر لر ایتمش بز دخی قلب ایتدك ددر اولدی کلمده ایکی حرف بر جنسندن واقع اولدی دالر ایکیسی بیله متحرك ادغامی واجب ادغام اجلیچون دال اولانك حرکهسنی حذف ایتدك نطق متعذر اولدی ابتدا ممکن اولسون ایچون اولنه بر همزه وصل مکسوره کتوردك ادثر اولدی اولی ساکن ثانی متحرك اولی ثانیده ادغام ایتدك الح .

{ اناقل }

(اناقل) اصلندہ اناقل ایدی بعدالتاء تفاعل نا واقع اولدی هر بار تفاعل نك تاسندن صكره نا واقع اولسه تفاعل نك تاسنی نایه قلب ایدر لر ایتمش بز دخی قلب ایتدك اناقل اولدی کلمده ایکی حرف واقع اولدی نالر ایکیسی بیله متحرك ادغامی واجب ادغام اجلیچون نای اولی بی حذف ایلدك نطق متعذر اولدی ابتدا ممکن اولسون ایچون اولنه بر همزه وصل مکسوره کتوردك اناقل اولدی اولی ساکن ثانی متحرك اولی ثانیده ادغام ایلدك الح .

- تنبیه -

(لم یمد) کیلرده حرکات ثلثه ایله اوقونمسنك اسبابی اوچدر :

(۱) فتحه اخف حرکاتدن اولسی (۲) ضمه اقوای حرکاتدن بولنسی

(٣) ساکنی حرکه لکنده کسره نك (لان الساکن اذا حرك حرك بالکسر)
اصل اولسيدر .

- فائده -

(ما) ايله (لا) اسملرده فعللرده نفی ایچوندرلر (مالله ته الی متمکناً
بمکان . ولاشی مشابه الله تعالی . الماضي لا یدکر والاستقبال لا یتبر .
العاده لاترک . ما یعلم . لا یفعل . لا یأس) کبی بو مثاللرده هانکیسنک
اسم و هانکیسنک فعل اولدیغی شاکردان تفریق ایدرک مبتله منفی
نه دیمک اولدیغی سوبلیه جکلر در . برده لای ناهیه واردرکه امرلرک
اولنه داخل اولدقده نهی غائب نهی حاضر صیغه لر ی حاصل اولور .
(لا یعلم . لا تدب) کبی .

شاکردانک عمر بیده کرک ثلاثی مزید و کرک رباعی و مزیدندن
شد صیغه سیله تصریفه الشماریچون برقاچ نمونه نك تحریری مناسب
کورلدی .

{ ثلاثی مزیده مثال ۱ }

اَکْرَمُ یُکْرِمُ اِکْرَامًا فَهُوَ مُکْرِمٌ وَذَکَ مُکْرِمٌ لَمْ یُکْرِمْ لَمَّا یُکْرِمُ
مَایُکْرِمُ لَایُکْرِمُ لَنْ یُکْرِمَ لَیُکْرِمُ لَایُکْرِمُ اَکْرِمُ لَانتُکْرِمُ مُکْرِمُ
مُکْرِمٌ مُکْرِمٌ فِیهِ اِکْرَامَةٌ وَاحِدَةٌ اِکْرَامَةٌ شَدِیدَةٌ اِکْرَامِیٌّ اَشَدُّ
مِنْهُ اِکْرَامًا مَا اَشَدَّ اِکْرَامُهُ وَاشَدُّ بِاِکْرَامِهِ .

} مثال ٢ {

طوف يطوف تطويماً فهو مطوف لم يطوف لما يطوف
مايطوف لايطوف لن يطوف ليطوف لايطوف طوف لايطوف
مطوف تطويماً لطيفته تطويماً الطف تطويماً ماالطف
تطويفه والطف بتطويفه.

} مثال ٣ {

استخرج يستخرج استخراجاً فهو مستخرج وذاك مستخرج
لم تستخرج لما يستخرج مايستخرج لايستخرج لن يستخرج ليستخرج
لايستخرج استخرج لاستخرج مستخرج فيه استخراجاً واحداً
استخراجاً سريعاً استخراجاً اسرع استخراجاً ما اسرع
استخراجاً واسرع باستخراجاً.

} رباعي مجردة مثال {

دحرج يدحرج دحرجة ودحرجاً فهو مدحرج وذاك
مدحرج لم يدحرج لما يدحرج مايدحرج لايدحرج لن يدحرج
ليدحرج لايدحرج دحرج لاندحرج مدحرج دحرجة واحداً
دحرجة شديدة دحرجية اشد دحرجة ما اشدد دحرجه
واشدد بدحرجه.

} رباعي مزيدة مثال {

حوقل يحوقل حوقلة وحقلاً فهو محوقل لم يحوقل
لما يحوقل ما يحوقل لا يحوقل لن يحوقل لا يحوقل حوقل لا تحوقل

محوقل حوقله واحده حوقله شديده حوقلي اشد حوقله ماشد حوقله واشدد بحوقله.

{ تنبيه }

اشبو اشد صيفه سي اكثر يا (اشد) لفظيه استعمال اولنور سه ده بعضاً اشد يرينه الطف واسرع واشرف كبي كله لرده قوللا نيلاور مثلا اكرامه شريفه اكرامى اشرف اكراماً ماشرف اكرامه واشرف باكرامه. الحاصل ايجابه كوره تصريف اولنور وقس عليه.

{ فائده }

معلوم اوله كه ثلاثى بابلرندن كلان هر فعلك قننى بابدن اولدني آيتدن ويا كتب لغتدن بيلنور اما بعد التتبع اشتباه اولنور سه اولكي باب ايله اينكجي باب بيننده بخير سين ديمشك اشته بوكلام دستور العمل صايلور. بوراسي ده معلوم اوله كه ثلاثى بابلرندن كلان هر بر فعلك معلومى هانكي بابدن ايسه مجهولى ده او بابدندر زيرا مجهول ايجون آريجه باب يوقدر. فعل ماضينك ومضارعك معلوم ومجهول لرنده امثله مطرده لرى اون درت صيفه اولوب اوچي غائب اوچي غائبه اوچي مخاطب اوچي مخاطبه ايكي سي متكلم ايجوندر. ماضى مجهولك علامتى اول حرفى مضموم اخيرك ماقبلى مكسور اولمقددر. مضارع مجهولك علامتى مضارعت حرفى مضموم اخيرك ماقبلى مفتوح اولمقددر. امر ايله نهيك معلوم لرنده متكلم لرى كلز زيرا بر آدم كندى نفسنه هم امر هم مأمور اولسي لازم كلور بوسيدن امر له نهيك معلوم لرى آتيشر صيفه در.

اخطار — بورساله ده كي فوايد صرفيه الحق امثله ونا اوقويان مبتديله مخصوص اولديقندن بوقدر له اكتفا قاندى.

- ١ -

اذا ضاقت بك الدنيا ففكر في الم نشرح
فمسررين يسرين اذا فكرته فافرح

- ٢ -

قيح من الانسان ينسى عيوبه . ويذكر عيباً في اخيه قد اخفى
فلو كان ذا عقل لماعاب غيره . وفيه عيوب لوراها بها اكنفى

- ٣ -

تمتع من الدنيا بساعتك التي . ظفرت بها مالم تفك العوائق
فما يومك الماضي عليك بعائد . ولا يومك الآتي به انت وانتق

- ٤ -

كن ابن من شئت واكتسب ادبا . يفنيك محموده عن النسب
ان الفتى من يقول ها اناذا . ليس الفتى من يقول كان ابي

- ٥ -

رتبة العلم اعلى الرتب

- ٦ -

الشرف بالادب لا بالنسب

- ٧ -

جراحات السنان لها التيام . ولا يلتام ما جرح اللسان

- ٨ -

الدهر ادبى والصبر رتبانى . والصمت اقنعى والياس اغنانى
واحكمتى من الايام تجربة . حتى نهيت الذى قد كان ينهانى

- ٩ -

تَانَ فِي الشَّيْءِ إِذَا رَمْتَهُ . لتعرف الرشيد من النفي
لا تَتَّبِعَنَّ كُلَّ دُخَانٍ تَرَى . فالنار قد توقد للكي
وقس على الشيء باشكاله . يدلک الشيء على الشيء

- ١٠ -

الا انما الدنيا نضارة ايكه . اذا حضر منها جانب جف جانب

- ١١ -

انت ما استغيت عن خلك في الدهر اخوه
فاذا احتجت اليه مرة بحك قوه

- فوائد لاميه -

معلوم اوله كه لام تعريفك مشهورده درت تحقيقده بش معناسي
واردر : (١) عهد خارجيدر (جاءني رجل فاكرمت الرجل) كبي
(٢) جنس مشهوردر (الانسان نوع) كبي (٣) جنس غير مشهوردر .
(الرجل خير من المرأة) كبي (٤) استغراقدر (ان الانسان لفي خسر) كبي
(٥) عهد ذهنيدر (ادخل السوق واشتر اللحم) كبي .
بودخي معلوم اوله كه لامده معتبر اولان معاني مشهوره اسم
موصوللرده كذلك اضافت معنويه ايله معرفيه مضافلرده دخی
معتبردر . شوراسي ده خفي قالميه كه معرفه لآتي قسمدر : (١) مضمرا تدر
(انا انت) كبي (٢) اعلامدر (زيد . اسامه) كبي (٣) اسماء اشارتدر
(هذا . هذه) كبي (٤) موصولا تدر (الذي . التي) كبي (٥) معرف

باللامدر (الانسان مرکب من النسیان) کبی (۶) بوبشدن برینہ
اضافت معنویہ ایله مضاف اولانلردر (غلام زید) کبی .

(تمت الكتاب بعون الله الملك الوهاب)

یوم جمعہ ۲۷ ذی الحجہ سنہ ۳۰۹

ÖZ GEÇMİŞ

Eğitim Bilgileri

- **Yüksek Lisans:** İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Temel İslami Bilimleri (2021 – 2023), Tezli
- **Lisans:** İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Temel İslami Bilimleri (2017-2021) 30% Arapça
- **El- Ezher üniversitesi** (Mısır), Arapça Hazırlık (2015 -2017)
- **Lise** (2008 – 2011), Hoten 3. Lisesi
- **Hafızlık**, Hoten Medresesi (2002- 2004)

İş Deneyimi

- **2022-** : İZÜ Lisansüstü Eğitim Enstitü
- **2020 -2022:** İlimyar Öğrenci Birliği, Kurucu Başkanı
- **2017 – 2021:** İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Öğrenci işleri, Destek Hizmetleri, Uluslararası ofis (kısmi zamanlı- tam zamanlı)
- **2017 -2018:** İstanbul SİM Vakfı, Kuran Öğretmenliği
- **2011 – 2015:** Hoten Medresesi, Arapça ve Temel İslami Bilimler Öğretmenliği

Yabancı Dil

- **Türkçe (C1)**
- **Arapça (C2)**
- **Çince (C1)**
- **İngilizce (B2)**